

Čech, Pavel

Ideologicky nežádoucí literatura

In: Čech, Pavel. *Francouzsko-české vztahy v oblasti překladu (1945-1953)*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2011, pp. 166-217

ISBN 9788021054660

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124143>

Access Date: 07. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

6. Ideologicky nežádoucí literatura

6.1 Úvodní poznámka

Předchozí dvě kapitoly poskytly obraz základních, kladně vnímaných tendencí, které se objevují v českých překladech z francouzštiny v období 1949–1953. Tyto tendence, totiž masivní uvádění reinterpretovaných klasiků a aktuální pokrokové tematiky, mají ovšem i svou odvrácenou stranu, jež s nimi tvoří v rámci komunistické ediční politiky nedílnou jednotu. Jedná se o systematické odvrhování té starší i moderní literatury, která je posuzována z hlediska dominantní marxistické filozofie a politické praxe sovětského stalinského režimu jako reakční, neinstrumentalizovatelná k formování „nového“ socialistického člověka, a tudíž více či méně škodlivá.

Oba základní hodnotící přístupy k francouzsky psané literatuře (přijetí a vyloučení) ovšem nebyly v některých aspektech neměnné, třebaže v časově omezeném období námi sledované periody nejsou na první pohled patrné výraznější posuny v náhledu na většinu literárních fenoménů.¹ Pokud bychom se zaměřili na tendenci vylučovat, je např. zjevné, že Sartrova společenská angažovanost, od počátku padesátých let pozitivněji vnímaná komunistickými režimy, vytváří základní předpoklad k paradigmatickému obratu v hodnocení jeho literární tvorby, i když až do konce analyzovaného období bez praktického dopadu na vydávání jeho českých překladů. Naopak vývoj politické profilace jiných autorů, např. Clauda Avelina nebo Vercorse, ještě na konci čtyřicátých let komunistickou literární kritikou spíše oceňovaných, zapříčiní na počátku let padesátých jejich přesun do kategorie nepohodlných spisovatelů. Je třeba též upozornit na fakt, že hodnocení jednotlivých literárních fenoménů bylo mnohovrstevnaté a odstíněné: některé tituly a někteří autoři se k českému čtenáři ve sledovaném období vůbec dostat nemohli (např. produkce skutečných nebo údajných kolaborantů), jiným byl přístup značně ztížen (např. levicová, avšak nemarxistická publicistika) a další autoři byli široce tolerovatelní až na sporadické a opatrně formulované výtky, které nicméně v ediční praxi zanechaly své stopy (např. záměrné obcházení „netypické“ tvorby H. de Balzaca).

Cílem této kapitoly bude právě zachycení oné proměnlivosti a bohatosti hodnocení v široce koncipovaném celku ideologicky nežádoucí literatury, tak jak se zformoval v letech 1949 až 1953. V její první části se budeme věnovat procesuální stránce vylučování. Na konkrétním pramenném materiálu rozebereme fungování a vliv různých selekčních mechanismů v jejich dvou hlavních úrovních působení, preventivní a následné cenzuře, jednak na vytváření bariér pro vstup nových francouzských překladů do českého prostředí, jednak na redukci překladů již dříve vydaných. Ve druhé fázi se zaměříme na rozbor

1) Pojmem literární fenomén rozumíme v tomto kontextu zejména určitého autora, dílo nebo směr.

obsahové stránky selekčních procesů. Na příkladech různých vyloučených fenoménů poukážeme na možné důvody, ideologické motivace a některé důsledky této selekce. V poslední části upozorníme na možnosti, jakými se určité literární segmenty dokázaly udržet navzdory stálému působení selekčních mechanismů v úrovni standardní literární komunikace.

6.2 Procesuální stránka selekčních mechanismů

6.2.1 Preventivní cenzura

Funkcí preventivní cenzury bylo zabránit vydání takových děl (případně jejich částí; autorů), která byla vnímána z rozmanitých důvodů jako ideologicky nevhodná. Zvláště velký význam měla tato cenzura v případě překladů z francouzštiny, jazyka země, jež geopoliticky patřila mezi státy odlišného ideologického tábora než Československo. Systém preventivní cenzury v jeho rodící se a stále propracovanější a efektivnější podobě, tak jak fungoval zhruba od poloviny roku 1949 do konce roku 1952, budeme v naší práci sledovat ve dvou základních úrovních. První bude autocenzura v nakladatelstvích, druhou institucionalizovaná forma preventivní cenzury v podobě administrativně náročného a hierarchicky uspořádaného povolovacího řízení.

6.2.1.1 Autocenzura v nakladatelství

Autocenzurou v nakladatelství rozumíme takové selekční procesy, které probíhají na úrovni nakladatelství a ve kterých se vliv státních (resp. stranických) cenzurních institucí projevuje zprostředkovaně a nepřímou. Nakladatelské subjekty přitom vnímáme jako jeden ze základních a prvotních článků edičního procesu, protože rozsah jejich iniciativních aktivit, jež vedou k výběru děl potenciálně vhodných k překladu a publikaci, určuje do značné míry kvantitativní a kvalitativní rozsah reálně vydané produkce. Autocenzurní selekční mechanismy lze rozdělit do dvou pramenně dokladovatelných kategorií, jež jsou ve vzájemném hierarchickém vztahu: kategorie lektorských posudků a kategorie administrativních zásahů odpovědných redaktorů (popř. jiných vedoucích pracovníků) v nakladatelstvích.

6.2.1.1.1 Lektorské posudky

Funkcí lektorských posudků, které vypracovávali interní nebo externí lektori příslušného nakladatelství, bylo poskytnout primární informaci o díle, případně o jeho autorovi. Tato informace, včetně lektorova návrhu zda položku vydat, či nikoliv, měla zásadní význam při sestavování návrhu edičního plánu nakladatelství na příslušné časové období. Záporný posudek totiž s vysokou pravděpodobností znamenal, že nakladatelský subjekt položku do návrhu edičního plánu nezařadí a nebude ji ani posílat do povolovacího řízení. Často velice stručný posudek, který vyjadřoval názor jednotlivého lektora a jeho osobní vnímání ideologicky vhodného a nevhodného, tak představoval první možnou

bariéru pro publikaci určitého titulu nebo autora.² Tato hranice však nemusela být nepřekonatelná. V případě některých děl bylo vypracováno více posudků, ve kterých mohli lektorů k vydání titul naopak doporučit. Tato situace strukturně vypovídala o určité nejasnosti v chápání kategorie přípustného a nepřípustného v samotném nakladatelství. Ovšem ani kladný posudek neznamenal automatickou cestu položky do standardizovaného povolovacího řízení. Dílo mohly zachytit jiné kontrolní mechanismy v nakladatelství, a zastavit tak další přípravné práce k povolovacímu řízení. Jeho součástí se (kladný) posudek stává od konce roku 1948, odkdy tvoří nedílnou složku formalizované žádosti o povolení překladu a vydání, již podává nakladatelství.³

V následující části se zaměříme na analýzu lektorských posudků dohledaných v archivních fondech. Tato analýza se bude vztahovat k funkci posudků jako jistého typu selekčních mechanismů v ediční politice. Sledovat budeme zejména řešení navrhovaná lektory, případně celkové vyznění posudků. Stranou prozatím zůstane rozbor jejich obsahové stránky týkající se konkrétních důvodů, proč titul vydat, nebo ne.

Ze všech dohledaných posudků, které vznikly v období 1949–1953, jsme jich pro účely této kapitoly analyzovali 25. Týkaly se celkem 22 titulů. Korpus tvoří záporné posudky a dále zejména takové, v nichž lektor rozvíjí alespoň minimální argumentaci, ze které je patrné jeho určité dilema, zda dílo doporučit k vydání (resp. v jaké podobě), či ne, tedy zda titul odpovídá, anebo neodpovídá lektorem pocítované normě. Analyzovaný korpus posudků také obsahuje ty víceméně kladné posudky, jež ovšem reálně nezaručily vydání položky ve sledovaném období. Tyto případy znamenají, že titul byl zadržen až na některé z vyšších úrovní cenzurního mechanismu, který tak odhalil jistý nenormativní prvek, jež lektor nemusel (úmyslně nebo neúmyslně) zachytit.

Relativně nízký počet dohledaných a analyzovaných posudků naznačuje na jedné straně silnou fragmentárnost archivních pramenů v této oblasti. Množství posudků se totiž nezachovalo, stejně jako se nezachovaly ve své úplnosti ani fondy jednotlivých nakladatelských subjektů nebo zápisy z povolovacích řízení přístupné ve veřejných archivech. Na druhé straně je dán nízký počet posudků faktem, že jsme se při svých výzkumech omezili pouze na určité archivy a fondy uvedené v závěrečné bibliografii. Základním negativním důsledkem neúplného korpusu posudků je formulace pouze opatrných dílčích zobecnění.

Přes tato metodologická omezení netvoří analyzované posudky roztržštěný celek. Všechny dohledané a využitě posudky totiž vznikly na půdě dvou subjektů, a to

2) Lektorován byl pouze omezený okruh knih, který již prošel jistou *precenzurou* v psychickém vědomí konkrétních nakladatelských pracovníků. K lektorování totiž nebyly určeny položky, o nichž tito lidé věděli, předpokládali nebo tušili, že patří k okruhu literatury více či méně závadné. Vypracovaný lektorský posudek tak vlastně sám o sobě vyjadřoval, že lektorovaný titul již určitým selekčním výběrem prošel, a že by tedy nemusel odporovat svým obsahem, zpracováním nebo autorovým jménem prosazované ideologické normě. Od této precenzury ovšem v naší práci odhlížíme. O její existenci nicméně svědčí např. dochovaná korespondence mezi J. O. Fischerem a nakladatelstvím Melantrich z konce roku 1948 a počátku roku 1949. Viz LA PNP, f. Melantrich. Korespondence J. O. Fischera s nakladatelstvím z 11. 10. 1948 a 5. 1. 1949.

3) Viz KNAPÍK, J. *Únor a kultura. Sovětizace české kultury*. Praha : Libri, 2004, s. 191. V předchozím období tzv. pokvětnové cenzury (1945–1948) si mohly příslušné povolovací instituce (zejména publikační odbor ministerstva informací) vyžádat lektorský posudek zejména v tom případě, pokud neexistovala v názoru ministerských úředníků na vydání, či nevydání položky jednotnost. Řádnou součástí povolovacího řízení tedy posudek až do konce roku 1948 nebyl. Viz JANÁČEK, P. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938–1951*. Brno : Host, 2004, s. 147.

Československého spisovatele a Družstevní práce, případně nakladatelství Mír, které Družstevní práci pohltilo.⁴ V Archivu Družstevní práce (LA PNP) jsme objevili deset využitelných posudků na stejný počet děl, která buď v nakladatelství Družstevní práce nebo později v Míru vyšla nebo se o jejich vydání uvažovalo. V nezpracovaném fondu Československého spisovatele (také LA PNP) bylo využitelných čtrnáct posudků na jedenáct titulů, přičemž jsme dohledali ještě jeden posudek na další knihu ve fondu ministerstva informací (NA). U obou nakladatelství nejde zcela určitě o všechny vyhotovené posudky. Přesto jejich kvantitativně omezený soubor umožňuje vytvořit si určitou představu o fungování tohoto selekčního mechanismu.

Fragmentárnost zdrojů ovšem nepředstavovala jedině úskalí rozboru. Tím je často nedokonalá datace posudků. Z celkového počtu dvaceti pěti jich bylo pouze deset přesně časově lokalizováno: většina z nich pocházela z roku 1951 (šest), menší počet spadá do let 1949 (jeden), 1950 (jeden) a 1953 (dva). V případech chybějící datace bylo ale možné podle doprovodných informací v archiválii či jejím okolí zařadit posudek s vysokou mírou pravděpodobnosti do období 1949–1953.

Výsledky analýzy zachycuje relativně podrobně Tabulka č. 1 Přílohy G. K publikaci bez výhrad vyzývalo pět posudků na čtyři tituly.⁵ K vydání s určitou výhradou bylo doporučeno dvanáct položek v celkem třinácti posudcích.⁶ Zavrhnout vydání lektorů navrhli ve dvou posudcích na dvě položky.⁷ Lektor se explicitně nevyjádřil k vydání ve čtyřech případech: pro tři položky ale bylo vyznění posudku kladné, a proto lze vnímat tyto posudky jako doporučující; zbývající posudek měl vyznění záporné.⁸ V jednom případě nechal tentýž lektor cestu otevřenou k oběma základním možnostem: primárně položku k vydání nedoporučil, ale zároveň uvedl i jisté možnosti, jak případně titul „ošetřit“, aby jeho vydání přicházelo do úvahy.⁹

Zvláštní kategorií navrhovaných verdiktů byla publikace s výhradou, která početně výrazně převažuje nad posudky doporučujícími bez jakýchkoliv výtek. Lektor byl v zásadě pro vydání, ale pod vlivem interiorizované normy navrhuje určitá opatření, která by odstranila ideologické nedostatky díla, a zprůchodnila tak titul v následném povolovacím řízení. V deseti případech lektorů formulovali svá řešení explicitně. Navrhovali buď úpravy původního textu, nebo připojení vysvětlujícího doprovodného textu, jehož autorství bylo většinou předurčeno konkrétní „spolehlivé“ osobnosti.¹⁰

Ze shrnutí lektorských návrhů vyplývá jednoznačná převaha kladných posudků (včetně kladných posudků s výhradou) doporučujících titul k vydání. Záporné tvoří zanedbatelnou menšinu. Pokud se ovšem konfrontují řešení navržená v posudcích s výslednou realizací, poměr se jednoznačně obrací ve prospěch neuskutečněných vydání: pouze šest

4) K okolnostem propojení nakladatelství Mír a Družstevní práce viz předchozí kapitola.

5) Jde o následující tituly: *Ruské ženy*, *Nad vřavou válečnou*, *Klíče k Číně* a *Tohle mi udělat* (2 posudky).

6) *Clarté, Zola, Où va l'impérialisme américain?*, *Réalité de la nation*, *l'attrape-nigaud du cosmopolitisme*, *Le sang de la corruption*, *Traktér u královny Pedauky*, *Jana z Arku* (2 posudky), *Les critiques littéraires*, *Tajemství a moc atomu*, *Stane se Francie americkou kolonií?*, *Comment vivent les Russes?*, *Bojovníci noci*; názvy děl uvádíme ve znění (francouzském nebo českém), které bylo použito v posudku.

7) *Vyhrát mír*, *Le voyageur sans boussole*.

8) *La colombe vola sans visa*, *Přítel lidu*, *Un simple mot*; *Tohle mi udělat*.

9) *Le sang de la corruption*.

10) Obě dvě navrhovaná řešení se měla podle lektora kombinovat v případě titulu *Le sang de la corruption*.

titulů ve sledovaném období opravdu vyjde, šestnáct nikoliv.¹¹ Z šesti publikovaných položek pouze jeden titul lektor navrhl vydat bez výhrad, ve třech případech bylo provedeno „opravné“ řešení předpokládané lektorem, u jednoho titulu navrhované řešení realizováno nebylo a k jednomu dílu byl nakonec připojen doprovodný text, se kterým lektor v posudku původně nepočítal.¹²

Na základě této stručné analýzy omezeného počtu posudků lze opatrně formulovat následující tvrzení. Poměrně velké množství lektorovaných titulů se přímoúměrně neodrazilo v počtu vydaných položek. Většina titulů lektorovaných v Družstevní práci (Míru) a Československém spisovateli nevyjde, což znamená, že i relativně kladně lektorované knihy musely být zastaveny výše postavenými cenzurními mechanismy. O důvodech těchto pozdějších selekčních zásahů lze ve většině případů pouze spekulovat, protože písemné doklady nejčastěji chybějí. Avšak vzhledem k početným výtkám, které lektoři ve svých posudcích otevřeně uváděli, je pravděpodobné, že položky, jež vykazovaly jistou míru ideologické závadnosti, musely přenechat své místo v systému řízené ediční politiky publikacím ideologicky spolehlivějším.

Druhá zobecňující poznámka se týká funkce ideologických výtek v lektorských posudcích. Tyto výtky zřejmě neplnily pouze roli jednoho ze selekčních mechanismů preventivní cenzury. Mohlo se jednat také o určitou strategii, kterou nakladatelství usilovalo o zvýšení svého vydavatelského podílu v systému řízené ediční politiky, a tedy i regulované příležitosti knihy vydávat a z prodeje profitovat. Nakladatelství tak nechalo lektorovat záměrně větší počet titulů, čímž si teoreticky zvyšovalo šance, že jich v povolovacím řízení uspěje také větší počet. Lektoři přitom „zodpovědně“ upozorňovali ve svých posudcích na ideologicky nevhodné momenty (a navrhovali jejich odstranění), aby v dalších fázích povolovacího řízení nepadlo na nakladatelský subjekt špatné světlo, že propustil škodlivý titul.¹³

Nakonec je třeba upozornit na způsob, jakým měly být podle návrhu lektorů ideologické nedostatky odstraněny. Nejrozšířenější praktikou byly úpravy původního textu nebo doplnění titulu vysvětlujícím českým komentářem. Je zajímavé, že úpravy textu navrhli lektoři s jedinou výjimkou (*Critiques littéraires* P. Lafargua) pouze u současných žijících autorů aktuální pokrokové tematiky (H. Claude, G. Sadoul, P. Tillard, G. Soria a případně Y. Farge) a týkaly se spíše aktuální publicistiky než beletrie (z ní pouze *Bojovníci noci* Paula Tillarda). Naopak u klasiků (H. Barbusse, A. France) lektoři jednoznačně preferovali doprovodný text, jehož autorství se také nakonec sami zhostili (V. Brett, J. Bouček). Strukturální rozložení těchto dvou hlavních řešení nebylo zřejmě zcela náhodné a nefunkční. Doprovodný text totiž poskytl lektorovi poměrně velký prostor pro představení nové-

11) Tři tituly vyjdou s větším či menším odstupem v letech 1954 až 1956.

12) Jsou to tituly *Ruské ženy*; *Clarté, Jana z Arku, Stane se Francie americkou kolonií?*; *Bojovníci noci*; *Traktér u královny Pedauky*. V případě *Ruských žen* se jednalo o titul, který k vydání v Družstevní práci připravil Václav Černý. Rozsáhlejší část tvoří dvě Někrasovovy poémy shrnuté pod názvem *Děkabristky*. Na popud V. Černého byla připojena i tematicky blízká Vignyho báseň *Vanda*. Černý si ve zcela kladném posudku vymínil také autorství předmluvy. Realizované vydání z roku 1949 Černého text ovšem neobsahuje a nahrazuje ho krátký doslov překladatelky Z. Niliusové. K této skutečnosti viz další text.

13) Příímý důkaz o fungování takové ediční strategie nemáme. Existují ale doklady nepřímé v podobě různých (a již citovaných) úředních zpráv bilancujících stav v ediční praxi zejména z počátku 50. let. V nich se množí stesky na nesprávné a záměrně nedokonalé fungování autocenzurních mechanismů v určitých nakladatelstvích. Viz také další text.

ho reinterpretovaného obrazu francouzského klasika, a tedy i pro vysvětlení případných závadných úseků. Naopak úpravy původního textu měly v případě současné pokrokové tematiky podtrhnout její aktualizací potenciál a zcela odstranit případné disharmonizující momenty z děl, která zachycovala bezprostřední čtenářovou skutečnost.

6.2.1.1.2 Zásahy odpovědných redaktorů

Zásahy odpovědných redaktorů nebo jiných vedoucích pracovníků nakladatelství představují druhou úroveň selekčních procesů na úrovni nakladatelství. Pramenné materiály jsou ovšem v tomto případě ještě vzácnější než u lektorských posudků. K dispozici máme jen několik dokladů, které potvrzují, že kladný lektorský posudek (i s určitými výhradami) nemusel být nutně zárukou, že nakladatelství zažádá o povolení pořídit a vydat český překlad.

Příkladem této praxe je případ G. Cogniota, na přelomu 40. a 50. let šéfredaktora stranického deníku *L'Humanité* a člena Ústředního výboru Francouzské komunistické strany (ÚV KSF).¹⁴ V nakladatelství Družstevní práce (Mír) se uvažovalo ve druhé polovině roku 1951 o vydání jeho pamfletu *Réalité de la nation, l'attrape-nigaud du cosmopolitisme* z roku 1950. Lektor Václav Jílek vyzvedl v posudku z 10. prosince 1951 ideologické kvality díla, upozornil zároveň na drobné nedostatky (zaměřenost na francouzské prostředí, v určitých aspektech neaktuálnost), které navrhl odstranit zejména českým doprovodným textem, a položku doporučil k vydání. Jílkův devótní, ale ne nestandardní posudek vyvolal hned nazítří prudkou odmítavou reakci ze strany odpovědného redaktora Dalibora Plichty.¹⁵ Cogniotův text označil Plichta za knihu „nehlubokou“ a čistě kompilačního charakteru. Jeho názor přesvědčil zřejmě i šéfredaktora Míru Jana Řezáče, aby od vydání Cogniotovy práce nakladatelství ustoupilo.¹⁶

Z archivních pramenů také vyplývá, že nakladatelství mohlo svůj autocenzurní zásah uplatnit i tehdy, když se už o titulu jednalo v institucionalizovaném povolovacím řízení. O vydání publicistické reportáže C. Roye *Klíče k Číně* usiloval Československý spisovatel přinejmenším od 2. ledna 1951, ze kterého pochází jeho oficiální žádost o schválení českého překladu. Žádost podpořil i kladný lektorský posudek Jitky Bodlákové. Avšak po třech týdnech od podání žádosti zaslá nakladatelství ministerstvu informací a osvěty dopis, ve kterém ji stahuje a oznamuje, že od zamýšleného vydání ustupuje, aniž by ovšem své jednání podrobněji osvětlilo.¹⁷

Autocenzurní zásah nakladatelství nemusel vždy směřovat jen proti francouzsky psanému textu. Ve dvou případech se „oběti“ selekčního zásahu stal doprovodný český text, který, ač byl původně zamýšlen, nemohl vyjít. Stendhalův román *Červený a černý* měla původně uvést Družstevní práce v překladu Karla Růžičky i s jeho studií o francouzském

14) Viz CHEBEL D'APPOLLONIA, A. *Histoire politique des intellectuels en France 1944-1954*. Díl II. Bruxelles : Éditions Complexe, 1991, s. 31.

15) Plichtův ručně psaný komentář na druhé straně posudku, který útočil na odbornou slabost Cogniotovy knihy, je vzhledem k politickému postavení francouzského autora v rámci dohledaných archivních pramenů ojedinelý.

16) Viz LA PNP, f. A DP. Složka G. Cogniot. Lektorský posudek V. Jílka (10. 12. 1951) včetně rukopisných vyjádření D. Plichty (11. 12. 1951) a J. Řezáče (14. 12. 1951).

17) Viz NA, f. MI, IČ 77, K 21. Žádost o schválení překladu (2. 1. 1951); Dopis Československého spisovatele ministerstvu informací a osvěty (26. 1. 1951).

autorovi. Jak ovšem nakladatelství Růžičku svým dopisem z 21. září 1949 informovalo, nemohlo údajně z technických důvodů studii k vydání připojit. Za těmito důvody se nicméně mohly skrývat, jak vyplývá z téhož dopisu, drobné ideologické výtky vůči Růžičkovu textu (nevhodně tematizovaný Stendhalův „kosmopolitismus“ a nedostatečné zdůraznění jeho společenské angažovanosti). Jako jistou kompenzaci navrhla Družstevní práce překladateli, že jeho upravený text otiskne v družstevnickém časopise *Panorama*. S tímto řešením v dalším dopise Růžička shovívavě a s jemnou ironií souhlasil.¹⁸ Takovému privilegiu se ale netěšila předmluva V. Černého k básnickému výboru *Ruské ženy*. Třebaže tato položka stačila ještě v roce 1949 vyjít, Černého text se v ní již neobjevil a byl nahrazen stručným doslovem překladatelky.¹⁹

6.2.1.2 Institucionalizovaná preventivní cenzura

Pojmem institucionalizovaná preventivní cenzura se rozumí takové selekční zásahy, které prováděly státní (vládní) orgány, případně jiné stranickým aparátem kontrolované instituce, jasně danými procedurálními cestami. Tento typ cenzury se projevoval v několika-stupňovém povolovacím řízení, do něhož vstupoval titul na základě žádosti nakladatelství o povolení vydat překlad a na jehož konci bylo schválení či zamítnutí tohoto vydání. Formálně tento systém fungoval od druhé poloviny roku 1949²⁰ až do konce roku 1952, kdy v souvislosti se zánikem ministerstva informací a osvěty dochází i k proměně struktury orgánů preventivní cenzury. V tomto oddílu budeme sledovat činnost příslušných institucí právě do roku 1952.

Povolovací řízení bylo v zásadě trojstupňové.²¹ Žadostí konkrétního nakladatelství vydat překlad určitého titulu se nejdříve zabývala tzv. literární kancelář, později označovaná jako lektorské oddělení (dále již jen zkráceně LK). Na základě informací poskytnutých nakladatelským subjektem vypracovala LK stručné doporučení, zda vydání položky realizovat, nebo ne. Názor LK následně zkoumala na vyšší úrovni povolovací komise (PK).

18) Růžičkův upravený text „Stendhal a jeho román *Červený a černý*“ vyjde v *Panoramě* 25. 11. 1949. Ke vzájemné korespondenci K. Růžičky a Družstevní práce viz LA PNP, A DP. Složka Stendhal (dopisy pocházející z 21. a 23. 10. 1949).

19) Chybějící archivní doklady znemožňují blíže zdokumentovat roli nakladatelství a jeho představitelů v prozáření publikace této položky.

20) Institucionalizovaná cenzura postrádala až do léta 1949 propracovanost následujícího období. P. Janáček ve své práci upozorňuje, že po nástupu KSČ k moci v únoru 1948 fungovala preventivní cenzura v zásadě podle předúnorového modelu, a to až do podzimu téhož roku. Hlavní slovo měl stále publikační odbor ministerstva informací. Poradní roli hrála na jaře 1948 zřízená Prozatímní ediční rada (později Prozatímní Ediční rada), jejímž hlavním úkolem byla ovšem příprava reorganizace nakladatelského sektoru, která měla směřovat k eliminaci soukromého podnikání v této oblasti. Soukromým nakladatelům tak byl hned po únoru 1948 omezován příděl papíru, což fakticky vedlo k útlumu jejich nakladatelské činnosti. V Prozatímní ediční radě se personálně propojil publikační odbor ministerstva s jeho jiným poradním orgánem, a to Státní publikační komisí, která při ministerstvu působila již do listopadu 1945. Od podzimu 1948 do léta 1949 získávají navrch v cenzurní činnosti stranické orgány (Lektorská rada ÚV KSČ a Kulturní rada ÚV KSČ). Soukromým nakladatelstvím je povoleno dotisknout pouze rozpracované tituly. Viz JANÁČEK, P. Cit. dílo, zejm. s. 146 a násl.; KNAPIK, J. *Únor a kultura*. Cit. dílo, s. 190.

21) Faktografické informace týkající se obecného modelu povolovacího řízení čerpáme, pokud nebude výslovně uvedeno jinak, z již zmíněné zásadní práce Pavla Janáčka.

Mohla ho v zásadě potvrdit, případně upravit, nebo se s vyjádřením LK neztotožnila. Verdikt PK měl v povolovacím řízení silnější váhu než vyjádření LK a častěji než v případě LK byl také zdůvodněn. Hierarchicky nejvýše stála Národní ediční rada česká (NERČ), jejíž zásadní výkonnou částí bylo předsednictvo.²² To s konečnou platností rozhodovalo o osudu knihy, mohlo zvrátit rozhodnutí PK, případně provádět i další změny.²³ NERČ, respektive ÚER, se také podílela na sestavování centrálního edičního plánu pro následující období. K němu se mohly vyjádřit další stranické a nevládní orgány (zejména Lektorská a Kulturní rada ÚV KSČ)²⁴ a poté je schválilo ministerstvo informací (resp. jeho publikační odbor).

Z formálního hlediska byla NERČ (i ÚER) poradním, a tedy podřízeným orgánem ministerstva informací.²⁵ Aktivně působila od léta 1949, kdy byli do svých funkcí jmenováni ministrem Kopeckým první členové.²⁶ NERČ si mohla vytvářet ke své činnosti i poradní komise. Tou nejdůležitější byla již zmíněná a s NERČ personálně propojená PK.²⁷ Vedle těchto dvou na vládě spíše nezávislých institucí představovala naopak LK, jako

22) Na Slovensku obdobně působila Národní ediční rada slovenská (NERS). NERČ a NERS byly národními sekcemi Ústřední ediční rady (ÚER), jež se poprvé sešla až na konci roku 1950. Role ÚER byla spíše reprezentativní, alespoň v dohledaných pramenech jsme neobjevili žádnou informaci o tom, že by ÚER vstoupila aktivněji do povolovacího řízení. Fakticky se ovšem její vliv mohl projevit díky částečnému personálnímu propojení ÚER, NERČ a PK. Předsedkyní ÚER stejně jako NERČ byla Marie Majerová. Konkrétněji k personálnímu propojení viz KNAPÍK, J. *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953*. Cit. dílo, s. 264–265, 269.

23) NERČ se také měla zaměřit na koordinaci edičních plánů jednotlivých nakladatelství a na typizaci jejich profilů. Ve verdiktech předsednictva se proto často objevují doporučení, aby titul sice vyšel, ale v jiném, vhodnějším nakladatelství. K tomu srov. projev M. Majerové a ministra V. Kopeckého pronesené na ustavující schůzi ÚER 15. 12. 1950 viz *Knihy v boji o nového člověka*. Praha: Orbis, 1951, zejm. s. 8, 11, 13–14. Srov. též NA, f. 19/7, a. j. 560. Zápis o zasedání předsednictva ÚER (1. 2. 1951). Na tomto zasedání podrobila ÚER svoje národní sekce i PK ostré kritice za to, že se zaměřují zejména na kontrolu ideologické správnosti povolovaných publikací, ale již nedostatečně koordinují ediční politiku jednotlivých nakladatelství.

24) Lektorská rada ÚV KSČ jako součást Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ, která byla původně odpovědná za koordinaci a kontrolu vydávání marxistické literatury ve stranickém nakladatelství Svoboda, vstoupila do národní ediční politiky již v září 1948. V souvislosti s vyhrocením mezinárodní politické situace a nastolením politiky tzv. ostrého kurzu byl tehdy odvolán ze svého postu Bohumil Novák, jehož dosavadní činnost v čele publikačního odboru ministerstva informací jako hlavního orgánu preventivní cenzury byla Lektorskou radou silně kritizována. Od října 1948 zahájila Jarmila Prokopová, členka Lektorské rady, revizi edičních plánů všech nakladatelství. K tomu viz KNAPÍK, J. *Únor a kultura*. Cit. dílo, s. 190; srov. též NA, f. 19/7, a. j. 567. Zpráva ze schůze Lektorské rady (30. 9. 1948). Také Kulturní rada, v jejíž čele stál Václav Kopecký, se angažovala v národní ediční politice od podzimu 1948, kdy vznikla. Např. již v listopadu 1948 rozhodla o okamžité kontrole knihkupectví a antikvariátů proto, aby z nich byla vyřazena ideologicky nevhodná literatura. Viz KNAPÍK, J. *Únor a kultura*. Cit. dílo, s. 192. Činnost obou rad končí na podzim 1951 (i v souvislosti s vnitropolitickými událostmi). Viz KNAPÍK, J. *V zajištění moci*. Cit. dílo, s. 115, 306.

25) Ve skutečnosti byla ovšem NERČ, silněji napojená přímo na stranické orgány než na ministerstvo, více než iniciativní. Tento fakt zmiňuje i samotný V. Kopecký ve svém projevu na ustavující schůzi ÚER. Viz *Knihy v boji o nového člověka*. Cit. dílo, s. 13. Právně zakotvil existenci NERČ tzv. vydavatelský zákon z března 1949.

26) Tamtéž, s. 11.

27) Při NERČ dále působila např. Komise pro vydávání cizích klasiků. Jejími členy byli od června 1950 např. Jan O. Fischer, J. Bouček, J. Kopal nebo J. Lang. V čele PK stál od 18. 11. 1949 zřejmě až do 11. 1. 1951 překladatel M. Jirda a poté I. Olbracht. Viz NA, f. MI, IČ 66, K 20. Zápis ze schůze Povolovací komise (18. listopadu 1949); KNAPÍK, J. *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953*. Cit. dílo, s. 120–121, 181.

pracoviště publikačního odboru,²⁸ orgán přímo napojený na ministerstvo informací.²⁹ Činnost všech tří institucí byla ukončena v lednu 1953 společně se zrušením ministerstva informací. Novým cenzurním orgánem (výhradně podřízeným vládě) se stala postupně utvářená Hlavní správa tiskového dohledu.³⁰

6.2.1.2.1 Povolovací řízení

V následující části se soustředíme na procesuální stránku povolovacích řízení. Stejně jako v případě lektorských posudků nepůjde zatím v této fázi o rozbor důvodů, kterými cenzori ospravedlňovali svá rozhodnutí, nýbrž o vytvoření jistého přehledu činnosti selekčních institucí, jejich funkcí a vzájemných vztahů, a to na vzorku uvažovaných (případně realizovaných) knižních vydání překladů z francouzštiny. Při rozboru výstupů jednotlivých cenzurních institucí jsme rovněž jako u posudků analyzovali jen jejich kvantitativně omezenou část. Zohlednili jsme pouze taková doporučení či rozhodnutí, která se týkala titulů, jež byly publikovány jen s určitými obtížemi, anebo vůbec ne. Právě na nich je totiž dokladovatelné záměrné působení různě motivované selekce v oblasti francouzsky psané literatury. Analyzovaný pramenný materiál, pocházející především z fondů Ministerstva informací a osvěty a Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ, trpí ovšem stejným nedostatkem jako lektorské posudky: obsahuje jen menší část celkového počtu vynesených rozhodnutí, a tento fakt tudíž umožňuje formulovat pouze dílčí závěry.

O činnosti literární kanceláře (LK) nemáme k dispozici bohaté pramenné zdroje. O jejích doporučeních³¹ v oblasti francouzsky psaných titulů informuje osm záznamů, které jsou podchyceny pouze zprostředkovaně v zápisech hierarchicky výše postavené povolovací komise (PK). Časově se vztahují k rokům 1950 (pět záznamů) a 1951 (tři).³² LK vypracovala dvě doporučující rozhodnutí, jeden titul doporučila k vydání s výhradou, že bude publikován kvalitní doprovodný text, a ve zbývajících pěti případech se k možnosti publikace vyslovila záporně.³³ Tituly do povolovacího řízení navrhlo celkem sedm nakladatelství (Melantrich usiloval o vydání dvou děl).

V porovnání s LK jsou aktivity PK lépe zdokumentované. K dispozici je 24 konkrétních výstupů, které se nacházely ve fondu Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ, a to buď v samostatných zápisech ze schůzí PK, anebo formou prostředkujících odkazů, jež zachycovaly protokoly ze zasedání předsednictva NERČ. Rozhodnutí PK časově spadají do let 1950 a 1951 (deset, resp. čtrnáct výstupů) a nejčastěji se jednalo o texty, které

28) JANÁČEK, P. Cit. dílo, s. 195.

29) V květnu 1950 se LK v čele s Květou Milcovou transformovala v tzv. lektorské oddělení publikačního odboru. Jeho funkce zůstala stejná a řídila ho nadále K. Milcová. Viz KNAPÍK, J. *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953*. Cit. dílo, s. 168.

30) V dubnu 1953 vzniká nejdříve při vládě úřad tiskového dohledu, který se přemění na Hlavní správu tiskového dohledu (HSTD) v září 1953. HSTD spadá pod ministerstvo vnitra. Viz KNAPÍK, J. *V zajetí moci*. Cit. dílo, s. 307. Analýzou cenzurní praxe HSTD se v naší práci již nezabýváme.

31) Podle dochovaných zdrojů LK svá doporučení nezdůvodňovala.

32) Všechny analyzované výstupy preventivní institucionalizované cenzury shrnuje Tabulka č. 2 Přílohy G.

33) V uvedeném pořadí se jedná o následující tituly: *Válka s Hitlerem pokračuje* (Y. Farge), *Břícho Paříže* (É. Zola); *Děství* (P. Vaillant-Couturier); *Tartarin z Tarasconu*, *Tovární společníci* (oba tituly A. Daudet), *Inspektor ruin* (E. Trioletová), *Co je třetí stav?* (E. J. Sieyès), *Le procès Roussel* (Crémieux?). V případě posledně uvedeného díla se nepodařilo identifikovat autora ani titul, a to ani v elektronickém katalogu Francouzské národní knihovny (www.bnf.fr). Samotný zápis uváděl navíc příjmení v podobě Grémieux.

usilovala vydat nakladatelství Melantrich (deset titulů), Mír (čtyři) a Práce (tři). Z celkem 24 posuzovaných titulů se PK vyjádřila v osmi případech k doporučením LK. V sedmi z těchto osmi případů s doporučením níže postavené instituce vyslovila souhlas: neměla výhrady k vydání dvou titulů, jeden titul měl být vydán s doprovodným textem a s publikací čtyř děl nesouhlasila.³⁴ Odlišný názor měla PK jen u románu E. Trioletové *Inspektor ruin*, který na rozdíl od negativního vyjádření LK k vydání doporučila, a to spíše v průměrném nákladu 5 500 výtisků. U šestnácti titulů, které PK projednávala, vyjádření LK chybí. Většinu z nich (devět) PK publikovat nedoporučila. Své důvody formulovala PK explicitně v šesti případech.³⁵ U pěti titulů PK navrhla vydání³⁶ a dva tituly doporučila zatím pouze lektorovat.³⁷

Postupy vrcholné cenzurní instituce Národní ediční rady české jsme zachytili v patnácti konkrétních případech. Informace se nacházely v zápisech ze zasedání předsednictva NERČ uložených ve stejném fondu jako zápisy ze schůzí PK. Opět převažovaly tituly, které chtěla vydat nakladatelství Melantrich, Mír a Práce (všechna po čtyřech titulech). Osm rozhodnutí přijala NERČ v roce 1950, sedm o rok později. Z celkového počtu patnácti posuzovaných titulů jich doporučila NERČ vydat (včetně vydání s výhradou) sedm, ve zbývajících osmi vydání nedoporučila nebo odložila. Důvody pro svá rozhodnutí NERČ explicitně formulovala u pěti textů.³⁸ V deseti případech se předsednictvo NERČ vyjádřilo ke stejným dílům, které již posuzovala PK: sedmkrát NERČ s rozhodnutím PK nesouhlasila a zaujala buď represivnější postoj a vydání zamítla,³⁹ nebo naopak záporné rozhodnutí PK zvrátila;⁴⁰ třikrát NERČ s předchozími stanovisky PK souhlasila.⁴¹ V případě románu E. Trioletové *Inspektor ruin* a rukopisů paní de Staël a A. Dumase st. ovšem NERČ v průběhu několika zasedání svůj názor změnila.⁴²

Pokud bychom shrnuli výsledky naší analýzy vzorku rozhodnutí institucionalizované preventivní cenzury, vyplynulo by z nich, že alespoň na jedné z jejích třech základních úrovní se objevilo celkem 24 různých autorů a 32 konkrétních děl. Z nich ve sledovaném období 1949–1953 nevyjde, a tedy selekčním zásahem je vyloučeno, 24 titulů od 20 autorů.⁴³ Většinu z výše uvedených 24 autorů ovšem vyjde v českém překladu v uve-

34) Jde o díla citovaná v předchozí poznámce.

35) Zásadní výhrady zazněly k následujícím titulům: *Verdunská tiskárna* (Vercors), *Lilie v údolí* (H. de Balzac), *Výbor z poesie* (J. Rictus), *Mauprat*, *La petite Fadette* (oba tituly G. Sandová), *Kronika vlády Karla IX.* (P. Mérimée). K vydání PK nedoporučila dále ani *Chlapíky z Bastily* M. Axiotisové, *Ďábelskou krásu* J. Marcenaca a *Ďáblův močál* opět od G. Sandové.

36) Bez výhrad prošla *Žena a komunismus* J. Frévilla, Zolovo *Dílo* a Vernův *Nový hrabě Monte Christo*. K vydání s výhradou doporučila PK Barbussův román *Clarté (Jasno)* a Stendhalova *Červeného a černého*.

37) Jednalo se o nalezené rukopisy paní de Staël a A. Dumase st.

38) *Žena a komunismus*, *Inspektor ruin*, *Milenci z Avignonu*, *Břícho Paříže*, *Dílo*.

39) *Červený a černý*, *Břícho Paříže*, *Dílo*, *Žena a komunismus*, *Inspektor ruin*.

40) *Ďáblův močál*, *Tartarin z Tarasconu*.

41) Nevydat Axiotisovou, ale uvažovat o vydání obou nalezených rukopisů. Dále NERČ zamítla vydat *Milence z Avignonu* E. Trioletové a *Peníze* É. Zoly, kladně se vyslovila v případě reportáže D. Desantiové *Maska a pravá tvář Tita a jeho společníků* (vyjde pod názvem *Tito zradil národ*) a dvou Vernových románů (*Podivuhodná dobrodružství výpravy Barsacovy* a *Zemí kožešin*).

42) Ke změně názoru dospěla NERČ také u obou Vernových románů uvedených v předchozí poznámce.

43) Do tohoto přehledu (a příslušné tabulky) jsme nezařadili díla a autory, které zachytil nedatovaný archivní materiál nazvaný Seznam žádostí za schválení překladu z cizího jazyka. Tento seznam shrnoval žádosti podané k 1. červenci 1949 a není z něho patrné, jaké časové období obsáhl (podle datování celé archivní složky lze předpokládat roky 1947–1949). Byl určen k připomínkování během července 1949. Objevilo se na něm dva-

deném období minimálně jedna další položka. Avšak se jmény Vercorse, Crémieuxe (?), Marcenaca, Rictuse, paní de Staël, Zieglerové a Sieyèse se český čtenář v knižním překladu v letech 1949–1953 nesetká.

Je možné vyvodit i další závěry o vzájemných vztazích a intenzitě selekčního působení jednotlivých úrovní preventivní cenzury. Analýza naznačila, že mezi LK a PK neexistovala zásadní názorová odlišnost. Mezi oběma institucemi došlo k nesouladu pouze v jednom z osmi dohledaných případů, přičemž jako liberálnější se projevila PK, která titul navrhla vydat. Více disproporcí je patrných ve vztahu mezi PK a předsednictvem NERČ. V sedmi případech z deseti má NERČ odlišné mínění a pětkrát navrhuje represivnější zásah (položku nevydat). Nedostatečné pramenné doklady neumožňují objektivněji zjistit, která z institucí byla ve vztahu k francouzsky psané literatuře a jejímu pronikání k českému čtenáři nejvíce nepřátelsky naladěna. Jistou výpovědní hodnotu může poskytnout poměr mezi počtem titulů, které k vydání doporučeny nebyly, a celkovým počtem projednávaných položek na jednotlivých úrovních preventivní cenzury. Následné srovnání ukazuje, že nejradikálněji se jevila LK, protože vydání položky nechtěla povolit u 63 % projednávaných titulů. PK i NERČ byly poněkud liberálnější, přestože zjištěné údaje (54, resp. 53 % záporných verdiktů)⁴⁴ dokazují, že i na těchto dvou úrovních nejrepresivnější forma selekce (nevydání díla) zasáhla více než poloviční počet projednávaných titulů. Relativní radikalitu LK vzhledem k PK a NERČ je možné alespoň částečně vysvětlit personálním složením všech tří institucí. Pavel Janáček naznačuje, že většinu pracovníků LK tvořili spíše nezkušení a mladí lidé.⁴⁵ U nich lze předpokládat větší „budovatelský optimismus“, a tím i represivnější a méně citlivý přístup k francouzské literatuře⁴⁶ reprezentující „reakční“ západní svět. Naopak v PK a NERČ se objevily nepoměrně zkušenější osobnosti komunistické kulturní politiky,⁴⁷ které zřejmě hájily v některých případech (zejména v NERČ) tolerantnější postoj, a to zejména vůči francouzským klasikům nebo „pokrokovým“ osobnostem. Toto tvrzení by bylo možné dokumentovat na příkladu

cet francouzsky psaných titulů od stejného počtu autorů. Z nich během období 1949–1953 vyšlo šest titulů. Ke čtrnácti zbývajícím, které musela preventivní cenzura zadržet, patřila např. díla G. Apollinaire (*Choix des poèmes*), C. Avelina (*Baba-Diène et Morceau-de-Sucre*), J. Cassoua (*Les massacres de Paris*), N. a S. Garových (*Saint Boniface et ses Juifs*), J. Méryho (*Laissez passer mon peuple*), G. Politzera (*Principes élémentaires de philosophie*), A. de Saint-Exupéryho (*Le petit prince*), P. Vialara (*Une ombre*), G. Royové (*Bonheur d'occasion*) nebo E. Trioletové (*Inspecteur des ruines*). Viz NA, f. MI-D, IČ 358, K 95. Podání připomínek k seznamu jmen autorů a knih.

44) Jestliže daný orgán vynesl v konkrétním případě více rozhodnutí, pro účely naší statistiky započítáváme pouze poslední verdikt.

45) Viz JANÁČEK, P. Cit. dílo, s. 212. Podle seznamu lektorů z 9. února 1950, který jsme dohledali v Národním archivu, se LK skládala ze dvou oddělení. V zahraničním pracovalo 17 lidí, tři z nich měli být kompetentní v oblasti francouzsky psaných textů: A. Vavruš, J. /?/ Goldšmíd a A. Zárubová. Vavruš podle tohoto dokumentu působil na Ústřední škole KSČ, Goldšmíd v Pragopressu a Zárubová měla být pracovnící LK. V českém oddělení figurovalo 33 jmen (některá z nich se objevila i v zahraničním oddělení), mj. V. Brett, I. Dubský, J. Goldšmíd (ČTK), M. Jankovič, S. Medonos, N. Neklanová a P. Oliva. Nejasná poznámka o francouzštině se objevila u jmen V. Brett, M. Smutného (student) a J. Vagenknechtové (asistentka románského semináře FF UK v Praze). V českém oddělení působil 7 studentů, v zahraničním 2. Dalšími zastoupenými profesemi byly např. učitelé, lékaři, novináři, překladatelé, kulturní přidělenci apod. Viz NA, f. 19/7, a. j. 745. Seznam lektorů literární kanceláře (stav ke dni 9. 2. 1950).

46) Z francouzsky psané literatury byla literární produkce Francie zdaleka nejpčetnější.

47) K personálnímu složení PK a předsednictva NERČ viz KNAPÍK, J. *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953*. Cit. dílo, s. 265.

dvou titulů, které jsme zachytili ve výstupech všech tří selekčních institucí. Proti vydání Daudetova *Tartarina z Tarasconu* uvedla LK takové (nám neznámé) připomínky, že záporné doporučení akceptovala i PK. NERČ ovšem vzhledem k literárnímu významu francouzského klasika vydání doporučila. Na svém rozhodnutí setrvala NERČ i tehdy, když PK navrhla zničit sazbu, kterou nakladatelství bez povolení mezitím provedlo. Při rozhodování NERČ svou roli pravděpodobně sehrála i obratná argumentace (a společenské postavení) šéfredaktora příslušného nakladatelství (SNDK) Stanislava Neumanna, který nestandardní postup nakladatelství hájil přímo na schůzi předsednictva NERČ. To se sice pokusilo převést titul do jiného nakladatelství, ale nakonec akceptovalo fakt, že si SNDK titul dokázalo uhájit. V případě románu E. Trioletové *Inspektor ruin* byla situace poněkud odlišná. Vydání tohoto díla opět LK nedoporučila (ve druhé polovině roku 1949).⁴⁸ Avšak PK vzhledem k proklamovanému významu autorčiny osobnosti v první polovině ledna 1950 požadovala, aby titul příslušný subjekt (Mír) vydal. Předsednictvo NERČ sice rozhodnutí své poradní komise již na konci ledna revokovalo, ale zároveň navrhlo, aby členka předsednictva K. Milcová (v té době zároveň vedoucí LK) vyhledala jiný titul Trioletové vhodný k českému vydání. NERČ tak prosadila represivní opatření vůči konkrétnímu textu, ale na druhé straně vyjádřila svou vůli seznámit čtenáře s jiným autorčíným dílem. Po necelých šesti měsících informovala Milcová NERČ o výsledcích svých průzkumů. S výhradami doporučila jediný titul, a to *Milence z Avignonu*. NERČ její návrh podrobně projednala, ale dílo nakonec k vydání nedoporučila. Zásadní roli v jejím zamítavém postoji sehrála pravděpodobně další informace, kterou jí Milcová předala již na počátku května, totiž že se díla Trioletové nevydávají ani v Sovětském svazu. NERČ tedy vlastně ve svém červnovém zamítavém stanovisku dospěla ke stejnému názoru, jaký na počátku celé anabáze formulovala LK, ovšem minimálně po několik měsíců, na základě podnětu z PK, se autorku snažila pro českého čtenáře „zachránit“.⁴⁹

Příkladem titulu, který by naše tvrzení o poněkud shovívavější roli NERČ zpochybňoval, je případ É. Zoly. Román *Břicho Paříže* prošel také všemi třemi úrovněmi preventivní cenzury. LK i PK shodně doporučily dílo v nakladatelství Práce vydat.⁵⁰ NERČ jejich rozhodnutí během několika dnů v lednu 1950 zvrátila a poukázala, že je nevhodné publikovat naturalistická díla v odborářském nakladatelství. Poměrně nejasně formulované zdůvodnění⁵¹ lze ovšem interpretovat i tak, že svým zákazem neusilovalo předsednictvo NERČ postihnout Zolovo dílo jako celek.⁵² Spíše tak chtělo docílit, aby *určitá* díla (ne) vycházela v *určitých* nakladatelstvích, což by souviselo s její snahou vytvořit systém nakladatelství s jasně odlišitelnými edičními profily. Toto tvrzení by mohla podporovat také skutečnost, že vydání dalšího Zolova románu (*Peníze*) NERČ eufemisticky *odložila*, a ne striktně zamítla nebo nedoporučila. Spojení „odložit vydání“ totiž v komunistické ediční politice znamenalo momentální neaktuálnost a (ideologickou) nepotřebnost konkrétní-

48) Přesné datum nebylo dohledáno. Žádost o vydání překladu podalo nakladatelství Mír již 21. března 1949. Viz LA PNP, f. A Družstevní práce. Žádost DP (21. 3. 1949).

49) Příslušné archiválie viz NA, f. 19/7, a. j. 564 (1). Zápis ze schůze povolovací komise (13. 1. 1950); tamtéž, a. j. 559 (2). Zápis ze schůze předsednictva NERČ (31. 1. 1950); tamtéž, a. j. 559 (5). Zápis ze schůzi předsednictva NERČ (4. 5. 1950, 15. 6. 1950). K postavení E. Trioletové viz ještě další text.

50) Kladné stanovisko vydala PK i k dalšímu Zolovu románu *Dílo*. Titul měl vyjít také v Práci.

51) Viz NA, f. 19/7, a. j. 560. Zápis ze schůze předsednictva NERČ (4. 1. 1951).

52) V letech 1949 a 1950 vyjde ve dvou vydáních *Germinal*.

ho díla, avšak jeho autora, případně další jeho díla, paušálně neřadilo k zcela vyloučeným tendencím.⁵³

Specifickým prostředkem institucionalizované preventivní cenzury bylo vedle povolovacího řízení i regulované přidělování papíru na tisk povolených titulů. Ministerstvo informací takto mohlo ovlivnit nejen výši nákladu konkrétní položky a preferovat tak jistá témata nebo nakladatelství, ale i oddálit či znemožnit vydání titulu, který nebyl vnímán jako prioritní. O rok se takto např. prodloužilo vydání Calvinova *Vzdělání ve víře* v Ústředním církevním nakladatelství nebo Dumasova „mušketýrského cyklu“ v nakladatelství Melantrich.⁵⁴

6.2.2 Následná cenzura

Následná cenzura měla za cíl vytlačit z literárního povědomí taková již dříve vydaná díla, která stejně jako v případě cenzury preventivní mohla přinášet podle kulturních ideologů závažné momenty spjaté s jejich obsahovou a/nebo formální stránkou, případně s autorovou osobností a jeho společenským působením. Selekcční procesy směřovaly proti konkrétním dílům, autorům, ale i celým tematickým oblastem nebo uměleckým směrům.

Účelem tohoto oddílu je ukázat na základě pramenných archivních informací, jaká byla institucionální stránka selekcčních opatření v oblasti vydaných překladů z francouzštiny. Až na výjimky nebudou předmětem této části rozbory konkrétních důvodů, proč k vylučování docházelo. Ty budou analyzovány společně s důvody preventivní cenzury až v následujícím oddíle.

Následnou cenzuru vykonávaly v letech 1949–1952⁵⁵ v zásadě tytéž instituce jako cenzuru preventivní.⁵⁶ Na nejnižší úrovni posuzovala (ne)přijatelnost konkrétního titulu literární kancelář (LK), resp. tzv. likvidační komise, tvořená především pracovníky kanceláře. Projednávané texty pocházely často ze skladových zásob likvidovaných soukromých nakladatelství a ze zátažových akcí na závažnou literaturu, které byly prováděny v knihkupectvích, antikvariátech nebo knihovnách. LK vypracovávala stručné posudky jako podklady pro následné rozhodování v povolovací komisi (PK). Posudek se nevyžadoval v případě, že se jednalo zjevně o zcela nepřijatelný titul. Verdikty PK se dělily do tří základních kategorií. Tituly, jež PK posoudila jako ideologicky nezávažné, putovaly do běžné obchodní sítě bez omezení (pracovně označíme tuto kategorii jako A).⁵⁷ V případech, kdy měla PK jisté pochybnosti o díle a/nebo o autorovi, navrhla přesměrovat titul do prodeje v antikvariátní síti (kategorie B). Ta měla menší okruh potenciálních odběratelů

53) Srov. JANÁČEK, P. Cit. dílo, s. 197. Viz též reinterpretační strategii J. O. Fischera v doprovodném textu k Zolovu románu *Germinal*.

54) Např. Ústřední církevní nakladatelství podalo svou žádost o přiděl papíru v březnu 1952. V květnu téhož roku mu nebylo vyhověno a titul nakonec vyjde až v roce 1953. Viz MI-D, IČ 345, K 87. K problémům Dumasova díla viz kapitola Realisticko-pokroková tradice.

55) Pouze ve dvou výjimečných případech jsme posunuli první časovou hranici na rok 1948.

56) Pokud nebude explicitně uvedeno jinak, čerpáme faktografické informace týkající se obecného modelu fungování následné cenzury z již uvedeného práce P. Janáčka.

57) K tomu viz také NA, f. MI, IČ 65, K 20. Zápis ze schůze předsednictva NERČ (2. 9. 1949).

než běžná knihkupecká síť, a případný negativní efekt textu (či jména autora) tak mohl být minimalizován. Ideologicky zcela nevhodnou literaturu navrhla PK zlikvidovat ve sběrných surovinách (kategorie C). Pouze omezený počet výtisků bylo povoleno zachovat ve zvláštním konzervačním fondu nebo např. v nepřístupných knihovních fondech. K rozhodnutí PK se v konečné instanci vyjadřovalo předsednictvo Národní ediční rady české (NERČ).

Při konkrétní analýze verdiktů institucionalizované následné cenzury jsme se zaměřili výhradně na knižní překlady z francouzštiny vydané v letech 1945 až 1949. Omezený vzorek rozhodnutí následné cenzury se týkal celkem třiceti osmi položek od třiceti tří autorů. Zřetelně převažoval nejrepresivnější typ verdiktů (kategorie C). Mírnější řešení (kategorie B) bylo navrhováno ve zhruba pětikrát menším počtu případů. Korpus dohledaných rozhodnutí pochází z fondů Ministerstva informací (NA), Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ (NA) a fondu Československého spisovatele (LA PNP). Tento korpus je ze stejných důvodů jako v případě preventivní cenzury neúplný. Bylo tudíž problematické klasifikovat a zobecňovat zjištěné údaje. Jiná nesnáz spočívala ve skutečnosti, že četná rozhodnutí neměla přesně označeného původce (úroveň LK, PK, NERČ), případně za něho bylo globálně označeno ministerstvo informací nebo jiná instituce. To byl další důvod, proč jsme nepostupovali metodologicky obdobným způsobem jako u preventivní cenzury: jednotlivé verdikty jsme nesituovali na příslušnou úroveň selekčního mechanismu (třebaže příslušná Tabulka č. 3 Přílohy G dohledanou úroveň zásahu včetně možných nejasností uvádí), ale sledovali jsme je z hlediska stupně jejich závažnosti. Zaměřili jsme se přitom pouze na kategorie B a C, které signalizují neprůchodnost či ztíženou průchodnost díla a/ nebo autora selekčním sítím. Příslušnost položky ke kategorii B nebo C je ovšem do značné míry relativní. Není totiž nepravděpodobné, že rozhodnutí, které bylo vydáno v určitém časovém okamžiku, mohlo být následně změněno a dílo (autor) původně nezávadné (nezávadný) přechází vlivem určitých faktorů do kategorie vyloučených. V několika případech jsme tento posun zachytili, v jiných nám zřejmě unikl.

Následná cenzura svoje pracovní metody postupně zdokonalovala a vytvářela celé seznamy nežádoucích autorů nebo děl. V případě autorských seznamů se tak již o jednotlivých titulech nemuselo rozhodovat procedurálně komplikovaným způsobem, ale produkce konkrétního spisovatele byla posouzena paušálně. Není přitom vyloučeno, že seznamy vytvořené pro potřeby následné cenzury nemohly být využity i cenzurou preventivní. Na konci námi sledovaného období, v létě 1952, expedoval např. Seznam nežádoucích autorů „pro vnitřní potřebu příslušných složek“ publikační odbor ministerstva informací. Obsahoval jak české, tak zahraniční autory a explicitně se v něm uvádělo, že je neúplný, a proto bude průběžně doplňován. Tento seznam měl primárně sloužit potřebám následné cenzury, protože obsahoval upozornění, že uvedení spisovatelé nesmí být distribuováni volně ani v antikvariátu. Nežádoucím autorům tak byla vyhrazena pouze stoupa. Z francouzsky píšících spisovatelů nebo publicistů na něm figurovala jména C. Avelina, H. Bérauda, A. Camuse, J. Cassoua, L.-F. Céline, G. Duhamela, A. Gida, J. Giraudoux, A. Koestlera, A. Malraux, Ch. Maurras, Ch. Ramuz a S. Guitryho.⁵⁸ Pro účely naší

58) Viz NA, f. MI-D, IČ 352, K 93. Závadné publikace. Seznam nežádoucích autorů pro vnitřní potřebu příslušných složek (pravděpodobně srpen nebo září 1952). Na existenci dalších podobných seznamů vypracovaných v předchozích letech upozorňují ve svých pracích P. Janáček a J. Knapík.

práce je dalším zajímavým archivním dokumentem zpráva tiskového odboru ministerstva informací z 24. června 1950. V souvislosti s politickým procesem s Miladou Horákovou, ve kterém byl odsouzen k trestu smrti i Závaš Kalandra, se ve Francii rozeběhla kampaň za Kalandrovo omilostnění. 18. června na pět desítek francouzských intelektuálů uveřejnilo otevřený telegram prezidentovi K. Gottwaldovi.⁵⁹ Přednosta jednoho z oddělení tiskového odboru (téměř nečitelně je pod zprávou podepsán zřejmě P. Popper) v souvislosti s touto „protičeskoslovenskou propagandou ve francouzském tisku“ upozorňuje, že je třeba „zaslat listinu podepsaných náměstkům L. Čivrnému a ing. Kouřilovi, aby jejich knihy, hry atd. už nebyly v Československu distribuovány a uváděny.“⁶⁰ Pokud se tato zpráva dostala na patřičná místa, mohla znamenat preventivní i následný selekční zásah proti několika desítkám autorů zároveň: ze známějších jmen uveďme např. C. Avelina, S. de Beauvoirovou, A. Bretona, A. Camuse, J. Cayrola, G. Duhamela, J. Gracqa, M. Ernsta, M. Leirise, M. Merleau-Pontyho, J. Paulhana, B. Péreta, J.-P. Sartra, J. Superiella, Ch. Vildraca nebo F. Mauriaca, který podepsal druhou výzvu.

6.2.2.1 Literatura určená k likvidaci

Do této kategorie patřilo třicet z celkového počtu třiceti osmi posuzovaných (a dohledaných) titulů.⁶¹ Publikovaná a po roce 1949 nežádoucí díla vyšla v celkem devíti nakladatelských subjektech, z nichž většinu představovala soukromá a později likvidovaná nakladatelství.⁶² Nejvíce makulovaných titulů (devět) vydalo Nakladatelské družstvo Máj (zkráceně Máj). Většina položek vyšla v letech 1947 a 1948 a žánrově převažovala beletrie (próza). Mnohem méně byla zastoupena odborná tematika a publicistika (čtyři, resp. jeden titul). Z autorského pohledu bylo postiženo celkem dvacet šest jmen a jednalo se z větší části o současné žijící autory.⁶³ Alespoň stručné důvody pro selekci uvádělo jedenáct rozhodnutí.

59) Druhá výzva k milosti pro Z. Kalandru se objevila o dva dny později s podpisy dalších téměř šedesáti intelektuálů.

60) NA, f. MI-D, IČ 597, K 192. Protičeskoslovenská propaganda v tisku. Lumír Čivrný (1915–2001) a Miroslav Kouřil (1911–1984) byli v této době náměstký ministra V. Kopeckého. Čivrný tehdy řídil také Skupinu pro zahraniční styky a tisk ministerstva informací a osvěty a Kouřil stál v čele Osvětové a informační skupiny stejného ministerstva. Viz KNAPÍK, J. *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953*. Cit. dílo, s. 68, 140–141.

61) Z těchto 30 položek jich šest nesměřovalo podle příslušných rozhodnutí přímo do stoupy. Nicméně se tato díla kategorii C velmi blížila. Tituly byly postiženy např. zákazem distribuce, neměly být propagovány apod.

62) Po roce 1949 budou v činnosti pokračovat z těchto devíti subjektů pouze nakladatelství Vyšehrad a Práce.

63) Jednalo se o následující autory a díla: *Francouzské anekdoty* (sest. O. Tichý), *Cestující z impériálu* (L. Aragon), *Mrtvý čas* (C. Aveline), *Krev těch druhých* (S. de Beauvoirová), *Dívky z celého světa* (É. Berthet), *Žízeň* (J. Cassou), *Svaté obrázky z Čech* (P. Claudel), *Porážka* (J. Debû-Bridel), *Sociologie a sociální vědy* (É. Durkheim), *Cesta k svobodě* (L. Estang), *Temná země* (J. Feuillard), *Evropská výchova* (R. Gary), *O pravé pobožnosti k Panně Marii* (L. Grignon de Monfort), *Monnetův plán hospodářské obnovy Francie* (B. Lefort), *Druhá bitva o Francii* (J. Lorraine), *Indie v plamenech* (J. Marenisová), *Dvojitý život* (C. Montenegro), *Sága* (R. Morel), *A kdyby slunce nevyšlo* (Ch. Ramuz), *Poesie* (J. Rictus), *Stávka – Údolí ráje, Slunce vychází v horách* (E. Roblès), *Nový Lazar* (N. Rogerová), *Paříž povstala, Noc je pláštěm chudých* (C. Roy), *Ve znamení býka* (H. Troyat), *Moře mlčí, Cesta za hvězdou – Zbraně noci* (Vercors), *Velká smečka* (P. Vialar). Do tohoto přehledu započítáváme také Vignyho báseň *Vanda z Ruských žen*.

K této kategorii jsme zařadili i takové položky, o jejichž vyloučení nerozhodly standardní selekční instituce (LK, PK, NERČ). V případě Claudelových *Svatých obrázků z Čech* a Estangovy eseje *Cesta k svobodě* nedoporučila skartaci jedna z příslušných institucí, ale Státní úřad pro věci církevní, který měl v poúnorové ediční praxi funkci poradního orgánu v otázce vydávání náboženské literatury.⁶⁴ Poněkud neobvyklý, ale o to více naléhavý postup zvolilo ministerstvo informací v době, kdy institucionalizovaná cenzura ve své propracované podobě ještě nefungovala. V prosinci 1948 ministerstvo urgentně vyzvalo svým dopisem nakladatelství Družstvo Vlast a Antonín Dédourek, aby okamžitě zastavila expedici již vytištěných nežádoucích titulů: v případě Vlasti to byla náboženská publikace (*O pravé pobožnosti k Panně Marii* Grigniona de Montfort), u Dédourka se jednalo o soubor povídek žánrově spadajících k tzv. dívčí četbě (*Dívky z celého světa* É. Bertheta). V obou případech se oběma marginálním subjektům zřejmě podařilo využít relativní benevolence preventivní cenzury v přechodovém roce 1948 a vydat tituly, které by o rok později preventivní selekční mechanismy jistě zastavily. S přechodnou a nedokonalou fází preventivní cenzury souvisí také společné vydání Někrasovovy a Vignyho poezie (*Ruské ženy*) ve výboru Družstevní práce z roku 1949, o kterém jsme se již výše zmiňovali. Jako preventivní selekční zásah lze vnímat odstranění předmluvy Václava Černého ještě před vydáním titulu. Jako následný selekční zásah můžeme interpretovat dopis ministerstva informací a osvěty Družstevní práci z listopadu téhož roku. Ministerstvo v něm žádá, aby se již v případném dalším vydání neobjevila Vignyho báseň *Vanda*.⁶⁵

6.2.2.2 Literatura omezeně tolerovatelná

Texty částečně závadné, jejichž šíření se mělo omezit pouze na síť antikvariátů, nepředstavují v dohledaných pramenech výraznou skupinu. K dispozici jsme měli osm rozhodnutí,⁶⁶ přičemž v dalších dvou případech⁶⁷ byl původní verdikt (kategorie B) na úrovni PK zpřísněn (kategorie C).⁶⁸ Většina z osmi posuzovaných titulů vznikla v bibliofilské edici Atlantis brněnského nakladatele J. V. Pojera. V jejich případě ministerstvo informací dokonce paušálně rozhodlo, že výhradní prodej zajistí Československý spisovatel, a to pouze členům Spolku československých bibliofilů, který formálně spadal právě pod uvedené nakladatelství. Tímto opatřením se fakticky ještě více zúžil okruh potenciálních čtenářů, a lze ho proto vnímat jako represivnější variantu následné cenzury, než představovalo řešení antikvariátního prodeje.⁶⁹ Stejně jako v případě kategorie C převažovala

64) Viz NA, f. MI-D, IČ 345, K 87. Rozhodnutí o náboženských publikacích (28. 1. 1952).

65) Viz LA PNP, f. A DP. Složka N. A. Někrasov. Dopis ministerstva informací a osvěty Družstevní práci (25. 11. 1949).

66) Jednalo se následující díla a autory: *Kašpar noci* (A. Bertrand), *Kraj, kde se stýská po stínu, Dětsví, skleněné ptáče* (obě díla J. Lebrau), *Islandský rybář* (P. Loti), *Katedrála* (C. Mayranová), *Chvála oběti* (S. Renaudová), *Ve městě se bojuje* (P. Tillard), *Dialektika poesie. Surrealismus a doba poválečná* (T. Tzara).

67) Román *Paříž povstala* C. Roye a Vercorsova novela *Moře mlčí*.

68) U další Vercorsovy položky, společného vydání *Cesty za hvězdou a Zbraní noci*, o zpřísnění původního verdiktu rozhodla NERČ, a to razantně: texty se posunuly z kategorie A (rozhodnutí PK) do kategorie C.

69) Stejně tak ministerstvo rozhodlo v případě nakladatelské produkce Florianova Dobrého Díla. Vzhledem k tomu, že paušální ministerské rozhodnutí nemáme dokladované na žádném konkrétním titulu Dobrého Díla, nefigurují knižní překlady tohoto subjektu v příslušné tabulce. K uvedeným rozhodnutím minister-

v postižené produkci beletrie žijících autorů vydaná v roce 1948. Konkrétní důvod, proč byl dovolen pouze omezený prodej, neuvádělo žádné rozhodnutí.⁷⁰

6.3 Důvody selekčních zásahů

6.3.1 Úvodní poznámka

V následujícím oddíle budeme analyzovat důvody selekčních opatření, která směřovala proti nežádoucím tendencím v oblasti realizovaných nebo zamýšlených překladů z francouzštiny v období 1949–1953. Primárně přitom vyjdeme z korpusu zachycených výstupů preventivní nebo následné cenzury, tak jak byly klasifikovány v předchozích částech a příslušných tabulkách, a které se týkají konkrétních děl a autorů.⁷¹ Korpus cenzurních rozhodnutí jsme rozdělili do čtyř základních autorských celků.⁷² Ve dvou skupinách se nacházejí autoři, kteří patřili mezi ideologicky tolerované či tolerovatelné: jde o spisovatele nebo publicisty analyzované již dříve v rámci starší a moderní pokrokové linie, jejichž průchodnost selekčními mechanismy potvrdily publikované překlady v období 1949–1953. Vedle nich existují dvě komplementární skupiny zemřelých, nebo žijících autorů, u nichž zvýšená míra ideologické závadnosti způsobí, že se v této periodě v českých knižních překladech neobjeví, popř. jsou z „literárního dědictví“ vytlačováni. Všechny čtyři skupiny mají ovšem společného jmenovatele, a to, že reprezentují s odlišnou intenzitou „ne-normu“, to, co nesmí proniknout v procesu literární komunikace k českému čtenáři.

Jednotlivé položky obsažené ve čtyřech základních skupinách budeme zkoumat ve dvou úrovních. První bude typ vlastního selekčního zásahu. Ten mohl směřovat proti konkrétnímu ideologicky nevhodnému aspektu autorovy osobnosti, jeho díla nebo také proti českému nakladatelství, které usilovalo o vydání určitého titulu nebo ho již dokonce publikovalo. V posledním případě se jednalo o zvláštní typ opatření, které v zásadě nebránilo průchodu určitého autora nebo díla ke čtenáři, ale bránilo jeho *nekontrolovanému* průchodu v *libovolném* nakladatelství. I když jde zdánlivě o „technický“ aspekt řízení ediční politiky, vnímáme ho jako relativně důležitý administrativní zásah, který může způsobit (ne)chtěnou selekci, pokud daný překlad vůbec nevyjde, a to ani v jiném nakladatelství.

Konkrétní cenzurní zásah mohl reprezentovat i obecnější tendenci: postih jednoho určitého autora (díla) byl součástí širšího vyloučení celého uměleckého směru (např. mo-

stva informací viz LA PNP, f. Československý spisovatel. Likvidace nakladatelství Dobré Dílo (zřejmě leden 1951).

70) Pouze v případě Tzarových knižně vydaných přednášek z jeho pražského pobytu v březnu 1946 *Dialektika poesie. Surrealismus a doba poválečná* verdikt zmiňuje, jako jistou formu zdůvodnění, dokumentární hodnotu textu, který se jinak věnoval ideologicky zcela zavrženému uměleckému směru. Viz NA, f. MI-D, IČ 345, K 87. Posudky (14. 2. 1952).

71) Závěry cenzurních institucí budeme případně doplňovat údaji z jiných informačních zdrojů: budou to zejména jiné archivní prameny, doprovodné texty k vydaným dílům, dobová publicistika a monografické práce o francouzské literatuře. Tyto doplňující zdroje nabudou většího významu tehdy, pokud primární pramenné zdroje budou chybět nebo budou nedostatečné.

72) Autorem rozumíme původce díla.

derní básnické avantgardy), tematiky („nesprávné“ zpracované tematiky II. světové války) nebo určitého společenského postoje (titismu). Právě na některé z obecnějších tendencí se zaměříme ve druhé úrovni našich rozborů. Těchto syntetizujících průhledů následně využijeme k alespoň přibližnému naznačení rozsahu selekce na poli českých překladů z francouzštiny, ke které dojde v období 1949–1953 ve srovnání s obdobím předchozím.

6.3.2 Ideologicky závadná realisticko-pokroková tradice

Do kategorie „problematických“ autorů, kteří zemřeli před rokem 1948 a po roce 1949 vyšli alespoň jedenkrát, patří dvanáct jmen zachycených v archivních podkladech. Z jednotlivých tendencí realisticko-pokrokové tradice tito spisovatelé zastupují kritický realismus (Balzac, Mérimée, Sandová, Stendhal), naturalismus (Daudet, Zola), dobrodružnou literaturu (Dumas st., Verne) a angažovanou literaturu období přerodu (Barbusse, France, Rolland, Vaillant-Couturier).⁷³ Ideologicky závadný aspekt se vyskytoval (na různé úrovni selekčního procesu) v celkem dvaceti třech dílech.⁷⁴ Relativně nejvíce byly dotčeny texty J. Verna, G. Sandové a É. Zoly (po třech postižených titulech) a dále H. Barbusse, A. France a A. Daudeta (po dvou položkách). Z celkového počtu dvanácti autorů a dvaceti tří děl nakonec preventivní selekční mechanismy propustí sedm autorů a deset titulů. Působení následné institucionalizované cenzury jsme v případě klasiků nezaznamenali.

Na úrovni lektorského posudku se selekce projevila v šesti případech. Ve čtyřech posudcích navrhl lektor vydání s výhradou, že je nutné doplnit kvalitní český vysvětlující text.⁷⁵ V jednom posudku lektor řešení explicitně neuvedl.⁷⁶ U jedné položky lektor (J. Lang) neformuloval žádné ideologické výtky k titulu, avšak přesto zamýšlel realizovat české vydání s předmlouvou. Jednalo se o Rollandovu stať *Nad vřavou válečnou* a autorem české předmluvy měl být podle lektorova návrhu prominentní činitel komunistické kulturní politiky Pavel Reiman.⁷⁷

Návrhy institucionalizované preventivní cenzury představují poměrně bohatý zdroj informací o ztíženém průchodu některých autorů a děl. Alespoň na jedné úrovni se zachytilo osmnáct různých textů jedenácti autorů. Ve všech třech rovinách to byl pouze Daudetův *Tartarin z Tarasconu* a Zolovo *Břícho Paříže*. V návrzích povolovacích institucí mírně převažovaly záporné verdikty, tedy doporučení položku nevydat, a to v případě

73) K vymezení těchto skupin v rámci realisticko-pokrokové tradice viz příslušná kapitola.

74) Viz Tabulky 1–2 Přílohy G.

75) Dva posudky pro Franceovu *Janu z Arku* a Barbussův román *Clarté (Jasno)* a studii *Zola*.

76) Pro Franceův *Traktér u královny Pedauky*.

77) Pavel Reiman (1902–1976), člen předsednictva NERČ (do září 1951) a předseda Komise pro vydávání cizích klasiků při NERČ, ve sledovaném období nenapsal žádný doprovodný text ke knižnímu překladu z francouzštiny, ale s francouzskou literaturou byl do jisté míry obeznámen (dílo *O realistickém pojetí umění /1949/*). Langův návrh lze chápat jako jistou strategii, jak významným jménem zaštitit a prosadit vydání titulu, který lektor zřejmě vnímal jako sporný. Rollandova esej nakonec do konce roku 1953 nevyjde. Nedohledali jsme žádný konkrétní důvod. Je možné, že se Reiman vyslovil k vydání knihy kriticky, čímž bylo o jejím osudu rozhodnuto. Není ovšem vyloučené, že se v tomto případě mohly projevit vnitropolitické spory mezi stranickým vedením a vládou (nedatovaný posudek totiž vznikl v průběhu roku 1951, kdy se latentní spor mezi dvěma „mocenskými“ centry vyhrucuje), jejichž obětí se stal na podzim 1951 vedle generálního tajemníka ÚV KSČ Rudolfa Slánského i Reiman. Rollandova esej tak mohla ztratit potenciálního českého obhájce. Základní informace k P. Reimanovi viz KNAPÍK, J. *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953*. Cit. dílo, s. 203–204.

devíti děl.⁷⁸ U čtyř titulů padlo zcela kladné rozhodnutí (položku vydat bez výhrad) a u dalších pěti bylo vydání sice navrženo, ale s výhradou.⁷⁹

Při bližším pohledu na charakter výtek, které se na úrovni preventivní cenzury objevují, je zřejmé, že žádnou roli v dohledaném vzorku rozhodnutí nehrál faktor autorovy osobnosti. Důvody navrhované selekce tak spočívaly výhradně v uměleckém a obsahovém ztvárnění díla a/nebo v lepší koordinaci nakladatelské činnosti. Druhý jmenovaný důvod lze chápat jako významově méně závažný, protože nebyl ve většině případů zaměřen a priori proti konkrétnímu dílu nebo literárnímu směru, ale cílem bylo vytvořit redukovanou síť nakladatelství, jejichž ediční programy by byly přísně odlišené. Ediční politika prosazovaná ministerstvem informací a jeho pomocnými orgány tudíž uskutečňovala přesuny plánovaných vydání překladů z francouzštiny mezi jednotlivými nakladatelstvími, případně se snažila tlumit nakladatelský elán některých subjektů, které zvýšeným počtem žádostí o povolení vydat francouzsky píšícího a ideologicky přijatelného klasika usilovala zřejmě i o vyšší finanční zisk. Konkrétně se tyto obecné zásady projevy ve třech typech rozhodnutí preventivní cenzury. Zprv mohla cenzurní instituce namítnout, že publikace tematicky nespadá do edičního profilu nakladatelství. Tak bylo postiženo např. nakladatelství odborového hnutí Práce, které usilovalo o vydání dvou Zolových a tří Vernových románů. V případě É. Zoly NERČ argumentovala, že naturalismus neodpovídá profilu odborářského nakladatelství. U Vernových románů, určených primárně pro děti a mládež (a tedy pro Státní nakladatelství dětské literatury nebo pro Mladou frontu), dokonce NERČ Práci podezírala, že se snaží pouze komerčně využít starých tiskových štočků z nakladatelství Jos. R. Vilímek. Předsednictvo NERČ však zároveň hbitě upozorňovalo, že tento selekční zásah (nepovolení dvou Vernových románů v Práci) není namířen proti samotnému klasikovi.⁸⁰ Zatímco dva ze tří zamýšlených Vernových románů ještě v roce 1951 vyjdou, a to dokonce v Práci, protože NERČ nakonec svůj názor relativně brzy změní,⁸¹ oba Zolovy romány již k českému čtenáři ve sledovaném období neproniknou.

Zadruhé se koordinační snahy v ediční politice projevy úmyslným preferováním významnějších, zejména velkých a stranou více kontrolovaných nakladatelství vůči „konkurenčním“ subjektům. Např. o vydání Méricéovy *Kroniky vlády Karla IX.* usilovalo nakladatelství Melantrich. V červnu 1951 byla ovšem jeho žádost v povolovacím řízení zamítnuta vzhledem ke skutečnosti, že stranické nakladatelství Svoboda „chystá roz-

78) Z počtu devíti negativních vyjádření bylo doporučeno vydání tří textů odložit (*Mauprat* a *La petite Fadet* G. Sandové a Zolovy *Peníze*). Zbývajících šest záporných verdiktů se týkalo Balzacovy *Lilie v údolí*, Daudetových *Továrních společníků*, *Kroniky vlády Karla IX.* P. Méricéa, Stendhalova *Červeného a černého*, Zolova *Břícha Paříže* a *Díla*. V případě, že k danému titulu je k dispozici více rozhodnutí, bereme v úvahu pro statistické účely, pokud nebude uvedeno jinak, pouze poslední (námi dohledané) rozhodnutí nejvyšší cenzurní instituce.

79) V prvním případě se jednalo o *Ďáblův močál* G. Sandové a Vernovy romány *Nový hrabě Monte Christo*, *Podivuhodná dobrodružství výpravy Barsacovy* a *Zemí kožešin*. Ve druhém případě měl doprovodný text doprovázet Barbussův soubor povídek *Bílý teror* a Vaillant-Couturierův autobiografický román *Dělství* a vydání Daudetova *Tartarina* mělo zajistit jiné nakladatelství; rukopisy A. Dumase st. a paní de Staël přiřadilo předsednictvo NERČ direktivně po jistém váhání konkrétnímu nakladatelství.

80) „Předsednictvo nezaujímá ke spisům J. Verna negativní postoj.“ Viz NA, f. 19/7, a. j. 559. Schůze předsednictva NERČ (6. 7. 1950).

81) Již na schůzi 25. července 1951.

sáhlý výbor z díla, ve kterém bude i tato kronika obsažena.⁸² V tomto ohledu patřil Melantrich k nakladatelstvím nejčastěji v povolovacích řízeních postiženým.⁸³ I přes tato opatření se snažila komunistická ediční politika o jistou rovnováhu v nakladatelském sektoru. Např. ze zápisu z jedné schůze předsednictva NERČ (leden 1951) víme, že tato instituce povolila Vyšehradu vydat román G. Sandové *Ďáblův močál* (vedle dalších nefrancouzských děl), přestože na předchozím zasedání PK byla drtivá většina žádostí o překlad pocházejících z tohoto nakladatelství (včetně románu Sandové) zamítnuta.⁸⁴

Třetí cestou, jak bylo možné publikaci určitého titulu zablokovat, bylo jeho odložení vydání v konkrétním nakladatelství. Již v předchozím textu jsme připomněli významový rozdíl mezi *zamítnutým* a *odloženým* vydáním. Verdikt „odložit vydání“ měl naznačit, že v danou chvíli nepředstavuje konkrétní dílo (autor) prioritu ediční politiky, a lze tak s jeho vydáním ve vzdálenějším časovém horizontu počítat. Zamítnutí znamenalo definitivní nesouhlas.⁸⁵ Z francouzských klasiků byly odloženy dva romány G. Sandové (*Mauprat* a *La petite Fadette*) a poněkud překvapivě i *Peníze* É. Zoly.

Umělecká a obsahová stránka díla představovala druhý a závažnější důvod selekčního opatření proti některým francouzským klasikům. Selekce totiž naznačovala, že jistá jména (autorů, děl), umělecké tendence nebo směry jsou zásadně méně akceptovatelné a otázka nakladatelství, v němž by dané tituly vyšly, se tak stává podružnou. Ze vzorku analyzovaných návrhů preventivní cenzury je vhodné zastavit se u dvou typů selekce z důvodu ideologické nevhodnosti díla. Zřejmě nejproblémovější literární tendencí byl v realisticko-pokrokové tradici naturalismus a jeho hlavní představitel É. Zola. Již v oddíle věnovaném této tradici jsme rozebrali základní aspekty, které byly naturalismu (zejm. v tvorbě Émila Zoly a Guy de Maupassanta) vytýkány, a upozornili jsme na sofistikované strategie, jež používali čeští literární kritici, aby alespoň část naturalistické tvorby obhájili. Přesto selekční síto preventivní cenzury zachytilo právě některá díla, která byla za naturalistická, a tudíž závadná, považována. Z klasiků zasáhl ambivalentní přístup kulturních ideologů k naturalismu několik děl Zolových a Barbussových. Např. Zolovi nevyjdou ve sledovaném období romány *Dílo* a *Břicho Paříže* s explicitním poukazem na jejich naturalistický charakter (viz také výše). Nerozhodnost povolovacích institucí je v tomto případě patrná z faktu, že s vydáním původně vyslovily souhlas nižší cenzurní instance (LK v případě *Břicha Paříže* a PK u obou románů), avšak jejich rozhodnutí zvrátí předsednictvo NERČ. U H. Barbusse je situace poněkud odlišná. V povolovacím řízení se zachytil pouze povídkový soubor *Bílý teror* (publikace s výhradou), který nakonec v čes-

82) Viz NA, f. 19/7, a. j. 565 (2). Zápisy z povolovacích řízení (15. 6. 1951). Zmiňovaný „rozsáhlý“ výbor ve Svobodě ale ve sledovaném období nevyšel. Nakladatelství publikovalo pouze povídkový výbor *Carmen*. *Kronika* naopak vyšla ještě v roce 1951 ve Vyšehradu a v roce 1952 v Práci.

83) Kromě Mériméa nevyjdou v Melantrichu ani dvě prózy G. Sandové a další Zolův román. O tom, že zásahy proti Melantrichu v případě francouzských klasiků nebyly ojedinělé a mohly být součástí širší strategie, vypovídá i dopis Jiřího Konůpka překladateli Karlu Šafářovi z února 1952. Konůpek v něm sděluje, že se dozvěděl o potížích s reedicí Rabelaisova *Gargantuy a Pantagruela* v Melantrichu, na které se Šafář také podílel, a o tlumení ediční činnosti celého nakladatelství: „Onehdy mi jiný známý říkal, že Melantrichu zastavili 55 % už povoleného edičního programu. Je to celkem příprava k likvidaci tohoto i jiných podniků /.../.“ Viz LA PNP, f. Karel Šafář. Dopis Jiřího Konůpka Karlu Šafářovi (7. 2. 1952).

84) Viz NA, f. 19/7, a. j. 560. Zápis ze schůze předsednictva NERČ (11. 1. 1951).

85) Skutečná síla obou verdiktů ovšem záležela na postavení konkrétní cenzurní instituce, která je vynášela, v hierarchickém povolovacím řízení.

kém překladu vyjde, ale k němuž nemáme k dispozici žádné konkrétní ideologické výtky. O negativních, protože naturalistických aspektech Barbussovy tvorby ovšem existují zmínky v lektorských posudcích V. Bretta na román *Jasno (Clarté)* a studii o Zolovi (*Zola*). *Jasno* nakonec v českém překladu vyjde (a s doprovodným textem lektora) na rozdíl od studie. Je zajímavé, že ve druhém případě argumentoval lektor příkladem SSSR, kde studie již vyšla, a sovětský doprovodný text doporučuje i pro případné české vydání. Pokud jsou pravdivé informace o sovětské ediční praxi od r. 1917 do druhé poloviny čtyřicátých let a o významném postavení Zoly jako francouzského klasika vydávaného v SSSR častěji než Balzac,⁸⁶ lze do jisté míry předpokládat, že výhrady k naturalismu a problematická průchodnost některých děl spojených s naturalistickou estetikou nebyly motivovány pouze sovětským příkladem a významnější roli hrály výtky pocházející z českého prostředí (např. z okruhu Z. Nejedlého).

Druhým typem důvodů vyloučení některých literárních děl bylo, že údajně neodpovídají novému reinterpretovanému obrazu francouzského klasika a jeho tvorby. Příkladem zachyceným v sítě preventivní cenzury může být případ H. de Balzaca a R. Rollanda. Balzacovi, suverénně nejvydávanějšímu francouzskému klasikovi v období 1949–1953, nevyjde román *Lilie v údolí*. Titul, který chtělo původně připravit k vydání nakladatelství Melantrich, je zastaven v květnu 1951 na jednání PK, protože údajně „jde o dílo, které není pro Balzaca typické /.../“.⁸⁷ Román, který je intimním příběhem nenaplněné lásky zralé ženy a dospívajícího mladíka, tedy neodpovídal představám kulturních ideologů o „správném“ obrazu Balzaca jako kritického realisty par excellence. Zřejmě ze stejných důvodů nevyjdou po roce 1949 ani další Balzacovy romány, které svou sentimentálností, anebo naopak jistým „rozkošnictvím“ protirečí reinterpretovanému Balzacovu odkazu, ale s nimiž se mohl čtenář setkat ještě před rokem 1949. Jde zejména o rozvernou povídku *Succubus aneb Běs sviňavý ženský*, jež v Zaorálkově překladu vyjde v letech 1947–1948 celkem třikrát, nebo o sentimentální romány *Tricetiletá* a *Vévodkyně z Langeais*. Obdobný přístup lze spatřit v případě R. Rollanda. Rolland byl nejvydávanějším klasikem v období 1945–1948. Naopak v následující periodě počet jeho vydaných překladů dvojnásobně poklesne, i když si autor zachová relativně významné postavení. Tento pokles byl do značné míry způsoben likvidací soukromého nakladatelství R. Škeříka, u něhož vyjdou dvě třetiny Rollandových překladů v období 1945–1948. Avšak podílí se na něm také odstupňovaný přístup kulturních ideologů k Rollandovu dílu. Po roce 1949 se upřednostňují opakovaná vydání „bojovně optimistického“ románu *Dobry člověk ještě žije* a „antimilitaristické“ povídky *Petr a Lucie*. Přízni se těší i románový cyklus *Okouzlená duše*, jmenně preferovaný před *Janem Kryštofem*.⁸⁸ Naopak potlačeny jsou a mezi publikovanými překlady se neobjeví zejména Rollandovy životopisy, korespondence a autobiografické spisy, jež tvoří nezanedbatelnou část vydané produkce před rokem 1949. V pozdějším období nevyjde opakovaně ani překlad eseje *Nad vřavou válečnou* (český překlad z roku 1926), který svým programovým pacifismem a neangažovaností protirečí cílům komunistické ediční politiky.⁸⁹

86) Viz BUDÍNOVÁ, H. Číslice nejvýmluvnější. Cit. článek, s. 1–2.

87) Viz NA, f. 19/7, a. j. 565 (2). Zápis z povolovacího řízení (11. 5. 1951).

88) Srov. příslušný a citovaný lektorský posudek J. Langa k *Okouzlené duši* v oddílu Angažovaná literatura období přerodu.

89) Viz též předchozí text a J. Langem plánované vydání s předmlouvou P. Reimana.

6.3.3 Okruh autorů mimo vydávanou realisticko-pokrokovou tradici

Pod tímto označením se rozumí autoři nežijící, zemřelí před rokem 1948 a po roce 1949 nevydávaní.⁹⁰ Ovšem fakt, že tito autoři v knižním překladu v období 1949–1953 nevyjdou, neznamená automaticky, že by patřili do „reakční“, „nepokrokové“ větve francouzské literatury. Někteří z nich stáli pouze mimo oblast priorit komunistické ediční politiky, ale v zásadě mohli rozšířit okruh akceptovatelných autorů (např. P. Lafargue). Na druhé straně jiní autoři této skupiny reprezentovali zcela nepřijatelné umělecké tendence, popř. vzorce chování nebo světonázor.

Na základě doložených pramenných zdrojů jsme do této skupiny zařadili jedenáct tvůrců, jejichž nepřijatelnost je dokladovatelná (v různém stupni) na jejich dvanácti dílech zachycených v selekčních mechanismech. Na úrovni lektorského posudku se jedná o dva tituly. Zvláštní případ představuje již připomenutá sbírka *Ruské ženy*, kterou sestavil autor posudku Václav Černý z Někrasovových *Děkabristek* a Vignyho básně *Vanda*.⁹¹ Druhý lektorský posudek, na Lafarguovy *Literární kritiky* (z pera J. O. Fischera), představuje typ kladného posudku s výhradou. Lektor navrhl vypuštění ideologicky nevhodného oddílu, který Lafargue věnoval významnému klasikovi V. Hugovi. Dílo ovšem ve sledovaném období nevyjde kvůli zásahu vyšších cenzurních institucí.

Institucionalizovaná preventivní cenzura zabránila vydání tří titulů. V srpnu 1951 je odložen po projednání v PK Melantrichem plánovaný *Výbor z poesie* J. Rictuse. O tři měsíce dříve je bez bližšího zdůvodnění zamítnuta publikace E.-J. Sieyèse *Co je třetí stav?* V tomto případě bylo postiženo nakladatelství Vyšehrad. Relativně nejvíce pramenných informací je k dispozici v případě nevydaného rukopisu paní de Staël (a s ním společně posuzovaného rukopisu A. Dumase st., který jsme ovšem vzhledem k odlišnému postavení obou autorů v ediční politice přiřadili k předchozí skupině realisticko-pokrokové tradice). Rukopis (*Lettres*) byl objeven v roce 1949 v severozápadních Čechách slovenskou romanistkou Máriou Ullrichovou. Na tuto skutečnost poprvé upozornila předsednictvo NERČ jeho členka K. Milcová v lednu 1951. Uvedla také, že studentka na téma svého objevu vypracovala disertační práci, a to ve spolupráci s pražským Ústavem Ernesta Denise. Ústav následně usiloval o vydání rukopisu ve zvláštní knižnici Melantrichu. Před jednáním předsednictva NERČ se již o celé věci diskutovalo v PK, která navrhla, aby byl rukopis lektorován. S tímto výstupem ale NERČ „po podrobném projednání“ nesouhlasila a nařídila, aby všechny přípravné práce směřující k vydání byly ukončeny, aniž by ovšem uvedla explicitní důvody.⁹² O tři měsíce později, v dubnu 1951, se rukopisy paní de Staël a A. Dumase st. objevily znovu na jednání předsednictva a jejich opětovné projednávání pravděpodobně inicioval jiný člen předsednictva NERČ Miloslav Jirda.⁹³ Předsednictvo

90) K výjimkám viz další text.

91) Uvedený preventivně-následný selekční zásah proti Vignyemu nás vedl k zařazení tohoto autora mezi tvůrce stojící mimo „uznávanou“ realisticko-pokrokovou tradici, třebaže dílo vyjde v roce 1949, a rokem vydání by tak formálně spadalo do námi vymezené kategorie autorů realisticko-pokrokové tradice.

92) NERČ ale naznačila svůj nesouhlas s tím, že se objevené literární památky dostaly do rukou jiné než státní instituce. Viz NA, f. 19/7, a. j. 560. Zápis o schůzi předsednictva NERČ (18. 1. 1951).

93) Je možné, že opětovné projednávání souviselo s aktivnější rolí a relativně liberálnější pozicí M. Jirdy ve srovnání s K. Milcovou. Jirda byl na rozdíl od Milcové i členem PK, od listopadu 1949 stál dokonce v jejím čele (pravděpodobně až do ledna 1951). Zároveň zastával funkci zástupce mocného publikačního odboru ministerstva informací. Milcová, řídící lektorské oddělení (v této funkci ji vystřídá právě M. Jirda), zřejmě

nakonec dospělo k závěru odlišnému od svého lednového jednání. Navrhlo, aby uvedené rukopisy vyšly v českém překladu v Melantrichu a aby francouzské vydání bylo určeno pro export. Zároveň ale uvedlo, že případ rukopisů není ještě definitivně na půdě NERČ uzavřen a věc bude v předsednictvu znovu projednávána s odkazem na tehdy vyhocené československo-francouzské diplomatické vztahy.⁹⁴ I když o dalším projednávání rukopisů v předsednictvu NERČ písemné informace chybí, jisté je, že ve sledovaném období nevyjdou.⁹⁵

Působení následných institucionalizovaných selekčních mechanismů se projevalo na sedmi již vydaných položkách (bez Vignyho). Podle stupně závažnosti ideologické škodlivosti byl nejčastějším verdiktem naprostý zákaz šíření titulu, resp. jeho zničení (kategorie C). Toto opatření postihlo jak položky s odbornou tematikou (např. *Sociologie a sociální vědy* É. Durkheima), tak beletrii (např. Ramuzův⁹⁶ román *A kdyby slunce nevyšlo* a Rictusovu *Poesii*). Ve třech případech zasáhla následná cenzura položky, které stačily vyjít ještě v přechodném období 1948-1949, kdy preventivní cenzura nepracovala zcela důsledně. Vedle Vignyho poezie zakročila následná cenzura i proti Berthetovým *Dívkám z celého světa* a proti náboženské publikaci *O pravé pobožnosti k Panně Marii* Grigniona de Monfort. Posledně jmenované položky nesměřovaly do stoupy (alespoň ne na základě dohledaných informací), ale neměly být dále distribuovány do knihkupecké sítě, resp. nakladatelství nemělo usilovat o jejich další vydání. Shovívavější postoj zaujala následná cenzura vůči básním v próze A. Bertranda *Kašpar noci* a románu *Islandský rybář* P. Lotiho, které byly určeny do antikvariátního prodeje.

Důvody selekčních zásahů, ať už na úrovni preventivní nebo následné cenzury, se nacházejí především v oblasti řízené ediční politiky a uměleckých a obsahových charakteristik díla. První kategorie důvodů je aplikovatelná na rukopis paní de Staël (a A. Dumase st.) a Rictusův *Výbor z poesie*. V případě nevydaného rukopisu se mohlo jednat o záměrné poškození nakladatelství Melantrich, v němž měl titul vyjít na základě změněného rozhodnutí předsednictva NERČ z dubna 1951. Stejně nakladatelství doplatilo na nevydání Rictusova *Výboru*. Ovšem u obou titulů sehrály zřejmě zásadní roli faktory jiné povahy. Provizorní rozhodnutí o vydání korespondence paní de Staël vyneslo předsednictvo NERČ 12. dubna 1951, avšak již o dva dny dříve vláda projednala a zveřejnila nótu připravenou ministerstvem zahraničních věcí, kterou ČSR oficiálně protestovala proti údajné protistátní činnosti francouzských ústavů v Československu (Francouzský institut Ernesta

reprezentovala v ediční politice represivnější postoje vůči ideologicky závadným publikacím, jak tomu do svědčuje i nalezená vzájemná korespondence mezi ní a G. Barešem. Z ní vyplývá také faktická rivalita mezi literární kanceláří (lektorským oddělením) na jedné straně a publikačním odborem a povolovací komisí na straně druhé. Informace k M. Jírdovi viz zejm. KNAPÍK, J. *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953*. Cit. dílo, s. 120–121; dále srov. NA, f. MI, IČ 66, K 20. Zápis ze schůze povolovací komise (18. 11. 1949). Ke korespondenci mezi Milcovou a Barešem viz NA, f. 19/7, a. j. 561. Dopis K. Milcové G. Barešovi (18. 2. 1950).

94) Tamtéž, zápis ze schůze předsednictva NERČ (12. 4. 1951).

95) Objeví se až s jistým časovým odstupem, a to vždy ve francouzském znění. *Lettres de Madame de Staël conservées en Bohême* vyjdou v Československé akademii věd v roce 1959 a práce o A. Dumasovi st., jeho vztazích k českým zemím včetně nalezeného rukopisu dramatu *Roméa et Juliette* až v roce 1976 pod názvem *En suivant les traces d'Alexandre Dumas père en Bohême*. Titul vyjde v Akademii a odborně ho recenzují J. O. Fischer a V. Brett.

96) Důvody k zásahu proti tomuto románu budeme rozebírat až v oddíle věnovaném moderním ideologicky nevhodným tendencím. S nimi totiž tyto důvody logicky souvisejí, i když autor svým datem úmrtí (1947) spadá formálně do kategorie autorů nežijících.

Denise v Praze a Maison de France s pobočkami v Brně a Bratislavě) a žádala jejich zrušení. A právě pražský Institut se angažoval ve věci nalezených rukopisů. Jak vyplývá z příslušných dokumentů, předsednictvo NERČ o této nótě vědělo a právě s poukazem na prozatím nevyjasněnou situaci ve vzájemných československo-francouzských vztazích oddálilo své konečné rozhodnutí. Můžeme tedy předpokládat, že nevydané překlady rukopisů jsou spíše důsledkem vyhocených bilaterálních vztahů mezi Francií a ČSR v daném časovém úseku (a zásahem proti konkrétní francouzské instituci působící na československém území), a ne pouze systémovým opatřením regulované ediční politiky.⁹⁷

O plánovaném Rictusově *Výboru z poesie* se rozhodlo na zasedání PK v srpnu 1951. PK svůj záporný postoj k vydání odůvodnila přeplněným rámcovým edičním plánem na rok 1952, a tedy tím, že je neúnosné schvalovat vydání dalších titulů. Tento argument mohl obrážet jistou ediční strategii, a to redukovat celkový počet vydávaných titulů ve prospěch ideologicky prioritních nakladatelských počínů.⁹⁸ Verdikt PK přitom naznačoval, že Rictusova poezie touto prioritou není,⁹⁹ aniž by ovšem autora striktním odmítnutím řadil mezi jména zcela nevhodná. O necelý rok později se ale jiná sbírka Rictusových veršů zachytila v síti následné cenzury. Podle Pokynů pro vyřazení knih z lidových knihoven, které vypracovalo pravděpodobně ministerstvo informací a osvěty v červenci 1952, měl Rictusův výbor *Poesie* (Odeon, 1946), v překladu J. Hořejšího a s doslovem L. Novomeského, skončit ve stoupě. Žádná bližší poznámka v Pokynech nevysvětlovala, z jakých důvodů byl tento titul odsouzen k makulaci. V případech podobných likvidačních akcí (vyřazování knih z knihoven, knihkupecké a antikvariátní sítě) se tyto důvody většinou týkaly ideologické nepřijatelnosti autora a/nebo jeho díla. V Rictusově *Poesii* mohli úředníci odpovědní za sestavení Pokynů jako nežádoucí interpretovat křesťanské motivy a depresivní obrazy lidské bídy a utrpení, které nekorespondovaly s optimistickým „duchem doby“.¹⁰⁰ Jejich přísný verdikt mohl do určité míry souviset i s Rictusovým předválečným členstvím v nacionalistické a pravicové *Action française*.¹⁰¹ Na základě interpretace výše uvedeného verdiktu PK ze srpna 1951 se ovšem domníváme, že se v případě J. Rictuse a jeho *Poesie* nejednalo o přímý zásah proti autorovi samému nebo jeho dílu, ale spíše o zničení titulu, v němž se objevil ještě jeden nežádoucí fenomén. Tím byl doslov Ladislava (Laca) Novomeského. A spíše než o vlastní text doslovu, ve kterém se Novomeský vyznal ze svého obdivu k Rictusově poezii a zejména ke geniálnímu překladu Jindřicha Hořejšího,¹⁰² směřovalo selekční opatření proti samotnému slovenskému spisovateli a politikovi. Novomeský, v letech 1945–1950 slovenský pověřenec školství a osvěty, byl totiž v roce 1950 zbaven významných politických funkcí, v únoru 1951 zatčen, obvi-

97) K vyhoceným francouzsko-československým vztahům, osudu francouzských ústavů v ČSR a nótě ministerstva zahraničních věcí viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Francouzské ústavy v Československu. Viz také kapitola Francouzsko-české (československé) vztahy.

98) Tato tendence v komunistické ediční politice v roce 1951 by také nejlépe vysvětlovala prudký pokles celkového počtu knižně publikovaných překladů z francouzštiny v roce 1952.

99) „Vzhledem k tomu, že plán na rok 1952 je přeplněn, odloženo na pozdější dobu.“ NA, f. 19/7, a. j. 565 (3). Zápis ze schůze povolovací komise (27. 8. 1951). V citaci zdůraznil P. Č.

100) Bezútesné a silně naturalistické obrazy v Rictusově poetice připomíná např. J. O. Fischer ve své vysokoškolské antologii z roku 1952. Viz FISCHER, J. O. *Přehled francouzské literatury s ukázkami v originále*. Cit. dílo, s. 269.

101) FRYČER, J. a kol. *Slovník francouzsky píšících spisovatelů*. Praha : Libri, 2002, s. 596.

102) Srov. NOVOMESKÝ, L. Doslov. In RICTUS, J. *Poesie*. Praha : Odeon, 1946, s. 77–79.

něn z tzv. buržoazního nacionalismu a teprve v dubnu 1954 odsouzen k trestu odnětí svobody na deset let.¹⁰³ Zatímco tedy osobnost L. Novomeského zřejmě nehrála žádnou roli v rozhodnutí preventivní cenzury v létě 1951 a melantrišský *Výbor z poesie* tak pravděpodobně již Novomeského doprovodný text neobsahoval, o rok později byl slovenský autor doslovu hlavním selekčním faktorem cenzury následně. Pokud by byla tato hypotéza pravdivá, ukazuje typologicky k další motivační rovině rozhodování selekčních institucí. Rozhodujícím faktorem pro vyloučení určitého autora nebo díla by totiž nebyly jen jeho osobnost a charakter díla, ale zásadní nepřijatelný prvek by představoval český (v tomto případě slovenský) zprostředkovatel.¹⁰⁴

Případ J. Rictuse přivádí ke druhému základnímu typu selekčních důvodů, kterým je vlastní dílo. Tento selekční faktor byl kvantitativně nejdůležitější pro celou skupinu nežijících autorů. Jak už bylo výše uvedeno, selekčním zásahem byla postížena Vignyho báseň *Vanda* ze souboru *Ruské ženy*. Tematicky se tato báseň propojovala s Někrasovovou poezií: společným námětem byly osudy ruských šlechticů v sibiřském vyhnanství, kam doprovodily své muže potrestané po neúspěšném povstání tzv. děkabristů v roce 1825. *Vanda* časově posunula zobrazované období až do roku 1855, kdy pomalu končí krymská válka, v níž se Rusko neúspěšně střetlo s početnou koalici, jejímž členem byla i Francie. Téhož roku umírá také car Mikuláš I., jehož nástup na trůn v roce 1825 protiabsolutistické povstání děkabristů vyvolal.¹⁰⁵ Vignyho báseň můžeme číst v základní rovině tak, jak ji ve svém stručném doslovu interpretovala překladatelka Zdenka Niliusová: jako pokrokovou poezii, v níž „nejlepší básníci různých národů stáli bok po boku v boji za pokrok, spravedlnost a svobodu.“¹⁰⁶ Odpor proti carskému absolutismu lze ovšem interpretovat i ve druhém smyslu, který zřejmě cenzurní instituce vycítily, a proto proti *Vandě* zakročily. Za postavou krutého cara můžeme totiž vidět Stalina, který se krutě vypořádá se svými protivníky tak, že je pošle (pokud je přímo fyzicky nezlikviduje) do sibiřského vyhnanství. Vignyho oslavné líčení dobytí Sevastopolu protiruskou koalici mohlo následně vyvolat nežádoucí konotace k nepoměru síly a prestiže Ruska (Sovětského svazu) a Francie (jako člena protiruské a nyní protisovětské koalice). Carova smrt, taktéž Vignym tematizovaná, mohla předznamenávat konec celého represivního politického systému.¹⁰⁷ *Výbor Ruské ženy* se do určité míry typem selekčního zásahu shoduje rovněž s Rictusovou *Poesií*, protože cenzurní zásah směřuje proti českému zprostředkovateli. Preventivní cenzura totiž odstranila původně plánovanou předmluvu Václava Černého, který byl jako literární kritik a odpůrce represivního komunismu po roce 1948 nepřijatelný. Černý byl ovšem

103) Viz Knapík, J. *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953*. Cit. dílo, s. 178.

104) Této hypotéze by mohla nahrávat i skutečnost, že tvorba Ladislava Novomeského měla být stažena mezi červnem a říjnem 1953 ze všech knihoven. Srov. Seznam č. 1 Návrhu směrnic s přílohami pro orgány KSČ ke stažení a izolaci závadné literatury ze všech knihoven, schválený organizačním sekretariátem ÚV KSČ (12. 6. 1953). In KAPLAN, K., TOMÁŠEK, D. *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 1994, s. 133.

105) Viz *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. Praha : Diderot, 2002, sv. 2, s. 201, sv. 4, s. 234, sv. 5, s. 177.

106) Viz NILIUSOVÁ, Z. Doslov. In NĚKRASOV, N. A., VIGNY, A. de. *Ruské ženy*. Praha : Družstevní práce, 1949, s. 125.

107) Pro ilustraci uvádíme několik dvojsmyslných paralelismů mezi carským Ruskem a stalinským Sovětským svazem (zdůrazněni jsou naše). V básni se mj. hovoří o „smutné ruské zemi – v té zemi zmučené, v té zemi bez štěstí“, kde „lid mlčí zarytý“ a „car gigant krutě vládne“. Ohlas krymské války: „Však dole na Krymu bojem se chvějí skály a Medvěď /car/ zmítá se hrůzou ve svém brlohu“. Tamtéž, s. 113, 120, 122.

i ideovým tvůrcem celé položky, neboť navrhl přičlenit Vignyho básně k Někrasovovým *Děkabristkám*. Z jeho lektorského posudku také vyplývá, že apeloval „důtklivě“ na rychlé vydání celého souboru pro jeho vysokou aktuálnost. Tento posudek je bohužel nedatovaný. Chybí tak referenční časový bod, ke kterému by bylo možné vztáhnout onu aktuálnost. Posudek proto nemůže přinést přesnou výpovědní hodnotu o tom, zda celým souborem (a začleněním *Vandy*) sledoval Černý nějaký skrytý (politický) úmysl, anebo zamýšlel „pouze“ představit hodnotnou francouzskou a ruskou poezii.¹⁰⁸

Zásah proti *Vandě* nemusíme ovšem interpretovat pouze jako opatření směřující proti jedné básni A. de Vignyho, ale v básnickově díle mohla být napadena celá část určité umělecké poetiky, totiž individualistická větev romantické poezie, kterou představovali zejména Chateaubriand, Lamartine nebo později Bertrand. Kriticky se k této linii literární tvorby vyjadřoval např. J. O. Fischer. Ve své vysokoškolské antologii francouzské literatury spíše nepříznivě hodnotil právě Vignyho za to, že sice ve své poezii zaujal nepřátelský postoj vůči kapitalistické společnosti, ale jako řešení nabízí pouze „hrdý uzavření do sebe“.¹⁰⁹ V antologii napadá i poezii Chateaubriandovu za sklon k mystice a blízkost ke křesťanskému náboženství, vytýká jí také „falešnou sentimentalitu“ a „frázovitost“.¹¹⁰ Stejněho básníka ostře kritizuje rovněž ve své dobové monografické studii o významných pokrokových autorech 19. století a řadí ho mezi první reprezentanty tzv. reakční literatury, kterou oficiální politická scéna systematicky protěžovala.¹¹¹ Z těchto několika stručných poznámek a citací je patrné, že se autoři jako Vigny nebo Chateaubriand netěšili přízni mladého marxistického romanisty, který zásadním způsobem přispíval k reinterpetaci francouzského literárního dědictví. Fischerův přístup zřejmě nebyl v řadách kulturních ideologů ojedinelý, a proto byla část romantické literatury z ediční politiky prakticky vyloučena. Kromě dohledaných selekčních zásahů proti Vignymu a Bertrandovi lze tento závěr dokumentovat srovnáním ediční praxe před rokem 1949 a v období následujícím. V poválečné periodě vyjdou mimo zmíněné Bertrandovy básně v próze i další tři tituly A. de Vignyho (*Družstevní práce*: 1945, *Naše vojsko*: 1946, *V. Šmidt*: 1948); po roce 1949 s výjimkou *Vandy* titul žádný.

Poezie 19. století představovala obecně z hlediska komunistické ediční politiky spíše významnou příležitost k vylučování než k reintegraci hlavních uměleckých směrů do kánonu povolené literární tvorby po roce 1949. S výjimkou V. Huga, jehož v tomto období obklopila aureola romanticko-realistického bojovníka za společenský pokrok, kvůli které se odstraňovaly takové informační zdroje, jež by tento obraz mohly narušit,¹¹² není poezie 19. století v korpusu překladů z francouzštiny vůbec zastoupena.¹¹³ Chybí Baudelaire a další symbolisté, parnasisté a poezie dekadence. Tato „bílá místa“ ve francouzském

108) Srov. LA PNP, f. A DP. Složka N. A. Někrasov. ČERNÝ, V. Nedatovaný lektorský posudek.

109) FISCHER, J. O. *Přehled francouzské literatury s ukázkami v originále*. Cit. dílo, s. 118.

110) Tamtéž, s. 115.

111) Viz FISCHER, J. O. *Žáci francouzské revoluce*. Cit. dílo, s. 8.

112) V již zmíněném Lafarguově souboru literárních studií byla lektorovi J. O. Fischerovi trnem v oku zejména část věnovaná právě V. Hugovi a kritice jeho politického působení: „Místo aby /.../ vyzdvihl pokrokové, revoluční rysy Hugova díla a ukázal, že buržoazie si ho přivlastňuje neprávem, zdůrazňuje Lafargue nedůslednosti Hugových politických názorů, jeho života a díla, jeho kariérismus a přizpůsobivost.“ NA, f. MI, IČ 77, K 22. FISCHER, J. O. Nedatovaný lektorský posudek ke *Critiques littéraires*.

113) Výjimky tvoří některá bibliofilská vydání z období 1949–1953, jejichž status se nicméně odlišuje od děl, která prošla standardní cestou preventivní cenzury. O těchto bibliofilských vydáních podrobněji viz závěr této kapitoly.

knížním překladu vyniknou opět ve srovnání s těsně poválečnou a relativně svobodnou periodou. V ní se objeví osm vydání Baudelairovy poezie, třikrát vyjde Verlaine (včetně autorského výboru *Prokletí básníci*), samostatného knižního vydání se dočkají i Mallarmé, Rodenbach nebo Desbordes-Valmoreová. Většina těchto vydání má bibliofilskou úpravu stejně jako publikované prozaické překlady O. Mirbeaua a Barbeyho d'Aureilly. K mnoha z těchto autorských individualit se kriticky a relativně stručně vyjadřovala i Fischerova antologie. Fischer vytýkal symbolistickým a dekadentním básníkům především jejich rezignovaný přístup k řešení společenských problémů, uměleckou nesrozumitelnost a převažující pesimismus, výběr „patologických“ témat a nadměrné protěžování formálních aspektů poezie.¹¹⁴ Korpus námi dohledaných selekčních opatření nezahrnuje žádného z uvedených autorů. To ovšem neznamená absenci těchto opatření. Systematičtěji formulovaný rozbor negativních stránek básnické tvorby 19. století jsme ale nezaznamenali ani v žádné dobové monografii nebo publicistickém textu. V podstatě ojedinělým, ucelenějším, rozsáhlejším a poněkud paradoxním zdrojem negativních výtek proti reprezentantovi modernistických básnických tendencí je doslov k Baudelairovým *Květům zla*, které vydalo nakladatelství Melantrich na konci roku 1948. Publikaci této sbírky v daném časovém momentu je možné považovat za mimořádný ediční počín. Třebaže ještě nefungoval propracovaný systém institucionalizované preventivní cenzury, komunistické kulturní kádry již disponovaly určitými mechanismy, jak zabránit vydání a šíření závadné literatury (kontrolní činnost Lektorské rady ÚV KSČ a ministerstva informací). Přesto v *Květech zla* vyjde kniha, která podle celkového vyznění českého doprovodného textu vůbec vyjít neměla. Absence dalších pramenných informací neumožňuje přesně rekonstruovat historii vydání. Jisté je pouze, že Melantrich usiloval o nové vydání Baudelairových básní od března 1947, kdy oslovil překladatele Svatopluka Kadlece, aby pro tento účel připravil nový překlad.¹¹⁵ Publikaci zřejmě stihl povolit ještě před svým odvoláním z postu přednosta publikačního odboru v září 1948 B. Novák. Nakladatelství Melantrich si ale pravděpodobně uvědomovalo, že Baudelairova poezie představuje prubířský kámen nové ediční politiky. Titulu se ovšem zříci nechtělo, resp. vliv autocenzurních nakladatelských mechanismů byl nedostatečný, a tak jako určitá „omluva“ a ideologická úlitba vznikl doprovodný text ředitele Melantrichu Fedora Soldana.¹¹⁶ V doslovu, který je datován k 9. listopadu 1948, Soldan rozpracoval především téma nebezpečnosti této knihy pro mladé čtenáře: při hodnocení Baudelairových básní zmiňoval „nebezpečí namřelého půvabu“ sbírky a její „všeobecný pesimismus a zoufání nad lidstvem“. Baudelairově poetice vytýkal, že v ní „není solidarity ani lidské blízkosti, která by prohrála erotiku“, a že protagonisty jeho veršů jsou vyšinuté postavy „židovek hrozných“ a prostitutek. Vedle zdrcující Baudelairovy kritiky Soldan upozorňuje, že obdobné záporné momenty vykazuje i tvorba básnickových duchovních pokračovatelů, jako byli „pozdní romantikové, /.../ dekadenti, surrealisté a existencialisté“ vedle linie parnasistické poezie vedoucí až k P. Valérymu. Touto argumentací poukazuje český kritik na generační linie a propojenost údajně reakčních tendencí ve francouzské literatuře v 19. a první polovině 20. století. Tyto informace mají

114) Srov. FISCHER, J. O. *Přehled francouzské literatury s ukázkami v originále*. Cit. dílo, s. 193, 194, 222, 269.

115) Viz S. K. (= KADLEC, S.) Poznámka. In BAUDELAIRE, Ch. *Květy zla*. Praha : Melantrich, 1948, s. 333.

116) Základní informace o F. Soldanovi viz KNAPÍK, J. *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953*. Cit. dílo, s. 218–219.

zásadní význam, neboť explicitně ohraničují okruh ideologicky škodlivých literárních směrů, které budou v následujících letech z literární komunikace vyloučeny.¹¹⁷

Vedle poezie 19. století zasáhnou selekční mechanismy ještě další žánrové a tematické oblasti. Na ně již opět odkazují položky, proti kterým doložitelně směřovala následná cenzura. Do stoupy tak např. putuje práce Émila Durkheima *Sociologie a sociální vědy* reprezentující podle marxistů nesmyslnou „buržoazní pavědu“ – sociologii. Tento represivní zásah ilustruje systematické potírání knih s odbornou tematikou, které ovšem netlumočily marxistický světový názor. Postiženy tak budou další spisy sociologické, psychologické, filozofické, etické nebo politologické. Z francouzských vydaných autorů, kteří tyto tendence představují v ediční praxi období 1945–1948, uvedme např. H. Bergsona, Ch. de Montesquieua, R. Descarta, G. Le Bona, A. Comta nebo české překlady francouzských překladů F. Lassala nebo P. J. Čaadajeva.

Z okruhu překládané a vydávané literatury jsou vyloučeny i knihy s náboženským obsahem pro svůj základní teleologický světonázorový rozpor s marxistickou dialektikou. Tuto tendenci reprezentuje v zachycených cenzurních rozhodnutích spisek *O pravé pobožnosti k Panně Marii* sv. Ludvíka Grigniona z Montfortu. Žánr „lidových náboženských knížek“ byl přítom v poválečné ediční praxi poměrně silně zastoupen žijícími i zemřelými autory. Příkladem mohou být např. publikované překlady É. Bougauda, J. Plaqueventa, P. L'Ermita, J. Schrijverse nebo J. N. Groua. Na kvalitnější nábožensko-filozofickou produkci se specializovalo nakladatelství Dobré Dílo ve Staré Říši (L. Bloy, L. Mercier).

Posledními výraznějšími vyloučenými tendencemi ze starší literatury¹¹⁸ je ideologicky závadná četba pro mládež a exotická literatura. Povídkový soubor É. Bertheta *Dívky z celého světa* představuje vzorek „škodlivé“ dívčí četby. Jedná se o sedm příběhů statečných mladých dívek, které neohroženě bez ohledu na okolní sociální prostředí jdou za vyšším vzděláním nebo vykonají nějaký odvážný čin. Některé povídky, často s výraznějším náboženským až mystickým motivem (*Juana*), musely následnou cenzuru dráždit i svou programovou nerevolučností a jistým přitakáním stávajícímu společenskému řádu (motiv „laskavého panstva“ v povídce *Emma*) konce 19. století. Přírozená absence revolučních a pokrokových témat spojených s nadšeným budováním nového světa a bojem proti „zákeřným škůdcům“ byla příznačná i pro pohádkové příběhy P. de Musseta a snovou atmosféru *Kouzelného dobrodružství* Alaina-Fourniera. Oba autoři se v reedicích po roce 1949 již neobjeví.¹¹⁹

Exotickou literaturu zastupuje román P. Lotiho *Islandský rybář*, příběh o nerovném souboji člověka s mořem a o tvrdém životě bretaňských rybářů, v němž není místo pro trvalou a šťastnou lásku k ženě. I když se Lotiho dílo dostalo do kategorie omezeného antikvariátního prodeje, což odpovídalo jeho nízké ideologické využitelnosti a zároveň relativní nezávadnosti, nepředstavovalo zřejmě tu linii exotické tematiky, jež byla nejvíce

117) Uvedené citace viz SOLDAN, F. Doslov. In BAUDELAIRE, Ch. *Květy zla*. Cit. dílo, s. 334–339.

118) Po roce 1949 se neobjeví ani žádný překlad klasicistního dramatu.

119) *Kouzelné dobrodružství* Alaina-Fourniera je ovšem specifickým případem. V záznamech následné cenzury jsme totiž objevili seznam knih (vypracovaný v únoru 1952), „které uvolnila povolovací komise nebo ministerstvo informací III/3 /= publikační odbor, P. Č./“. Na tomto seznamu figurovalo i *Kouzelné dobrodružství*. Zmíněné uvolnění není dále specifikováno, ale lze předpokládat kategorii volný prodej nebo antikvariát, což by znamenalo relativní průchodnost a nízkou míru ideologické závadnosti položky. Viz NA, f. MI-D, IČ 345, K 87. Rozhodnutí o knihách (14. 2. 1952).

kritizována. O jakou linii se jednalo, naznačuje velice stručně ve své úvodní poznámce k románu A. Cosseryho *Dům jisté smrti* (aktuální pokroková tematika) Josef Pospíšil: „/.../ Zájem o cizokrajné náměty v literatuře se probudil /.../ v době rozšířené koloniální expanze jako snaha o zastření její pravé povahy, o ospravedlnění a okrášení úlohy bílého dobyvatele. /.../ měšťáka poutá na cizích zemích a národech především jejich pestrý, nezvyklý, exotický povrch /.../.“¹²⁰ Literárnímu kritikovi (a potažmo i cenzuře) na literatuře s exotickými motivy vydávané před rokem 1949 tedy nejvíce vadil fakt, že čtenáři údajně zastírala skutečnou povahu třídní nerovnosti v mezinárodním měřítku, nesmiřitelný boj mezi vykořisťujícími kolonizátorskými velmocemi a vykořisťovanými koloniemi, a představovala spíše typ příjemné, únikové zábavy. I když se exotika orientálních motivů okrajově projevila i v Lotiho románu (hrdinův nejlepší přítel zemře při vojenském tažení v Číně), mnohem většího prostoru se jí dostalo např. v Mirbeauově románu *Zahrada muk*, který v bibliofilské úpravě a předválečném překladu Marie Majerové vydal Josef Portman.

6.3.4 Ideologicky závadná aktuální pokroková tematika

Do kategorie problémové aktuální pokrokové tematiky jsme zařadili dvanáct jmen, která patřila v období 1949–1953 z hlediska komunistické ediční politiky relativně ideologicky přijatelným, soudobým a vydávaným autorům. Na základě dohledaných pramenných dokladů ovšem vykazovalo jejich dvacet tři různých děl určitý stupeň závadnosti, který zachytily selekční cenzurní mechanismy. Nepatrná většina titulů (dvanáct) žánrově spadala do oblasti beletrie, menší část tvořila díla publicistické, popř. dokumentární povahy. Nejčastěji zastoupeným autorem byl Yves Farge (pět různých titulů) a dále Claude Morgan, Elsa Trioletová, Claude Roy a Georges Soria (po dvou). Z nakladatelských subjektů se selekční zásahy týkaly nejvíce Družstevní práce a Míru (dohromady devět titulů), Československého spisovatele (šest) a Máje (tři). Z celkového počtu dvaceti tří problémových děl nakonec vyjdou v období 1949–1953 pouze čtyři tituly. Tři položky jsou publikovány ještě těsně před rokem 1949.

Na úrovni lektorských posudků jsme zachytili sedm autorů a třináct položek. Zcela kladné posudky byly tři a vznikly na díla C. Morgana (*Tohle mi udělat*, dva posudky) a C. Roye (*Klíče k Číně*); tři posudky byly kladné implicitně, a to na D. Desantiovou (*La colombe vole sans visa*) a Y. Farge (*Přítel lidu*; *Un simple mot*). Ideologické výtky směřovaly k pěti položkám, aniž by byla zpochybněna možnost jejich vydání. V případě Y. Farge (*La guerre d'Hitler continue*) a P. Tillarda (*Bojovníci noci*) příslušné lektorky neformulovaly žádné řešení svých námitek, Cogniotův spisek (*Réalité de la nation, l'attrape-nigaud du cosmopolitisme*) navrhl lektor doprovodit vysvětlujícím textem a Soriovy publicistické práce (*Stane se Francie americkou kolonií?*; *Comment vivent les Russes?*) měly být upraveny zásahy do původního textu. Obě řešení (doprovodný text a úpravy) se mohla aplikovat na další Fargeův text (*Le sang de la corruption*), anebo dílo nemělo vyjít vůbec. Záporný postoj k vydání zaujali lektorů románu C. Morgana (*Le voyageur sans boussole*; *Tohle mi udělat*, jedná se o třetí nalezený posudek na toto dílo) a jiné Fargeovy publicistické studie (*Vyhrát*

120) POSPÍŠIL, J. Poznámka. In COSSERY, A. *Dům jisté smrti*. Praha : Svoboda, 1949, s. 5.

mír). Vedle uvedených lektorských posudků se další autocenzurní zásahy na úrovni nakladatelství projeví na dílech C. Cogniota, D. Desantiové a C. Roye.

Orgány preventivní institucionalizované cenzury projednávaly celkem šest autorů a sedm konkrétních položek. Ve všech třech cenzurních rovinách existují doklady o průchodu jediné položky, a to románu E. Trioletové *Inspektor ruin*. Nejčastějším rozhodnutím příslušné cenzurní instituce¹²¹ bylo zamítnutí vydání (*Inspektor ruin* a *Milenci z Avignonu* E. Trioletové, *Chlapíci z Bastily* M. Axiotisové a *Žena a komunismus* J. Frévilla). K publikaci bez výhrad byla doporučena Fargeova publicistika (*Válka s Hitlerem pokračuje*) a pouze s výhradou k nakladatelství i D. Desantiová (*Maska a pravá tvář Tita a jeho společníků*).¹²² Ve dvou případech (Frévilla a Trioletová) se výstupy cenzurních orgánů během povolovacího řízení měnily.

Působení následné cenzury máme dokladováno na třech autorech a čtyřech položkách. Nejprísnejší rozhodnutí (kategorie C) bylo navrženo v případě dvou románů C. Roye a L. Aragona (*Paříž povstala, Cestující z imperiálu*), přičemž u C. Roye se původně zamýšlelo použít mírnějšího selekčního opatření (kategorie B), stejně jako u Tillardovy prózy *Ve městě se bojuje*. Jiný Royův román (*Noc je pláštěm chudých*) neměl být propagován. Toto rozhodnutí se svým praktickým dopadem blížilo nejrepresivnějšímu typu selekčního zásahu.

Důvody selekce vycházely pouze v nepatrné míře z potřeby lépe koordinovat nakladatelskou činnost. Předsednictvo NERČ např. v dubnu 1951 navrhlo (nepříliš kategoricky), aby reportáž o jugoslávském vůdci Titovi (*Maska a pravá tvář Tita a jeho společníků*) vyšla spíše než v Melantrichu v politicky zaměřenějších nakladatelstvích Mír a Orbis. Nejednalo se přísně vzato o útok proti autorce (D. Desantiové) nebo její práci, protože hodnotu díla a osobnostní profil Desantiové NERČ explicitně nezpochybňovala. Z faktu, že nakonec reportáž v Melantrichu ještě v roce 1951 vyšla, je možné vyvozovat, že obě doporučená nakladatelství o Desantiovou zájem neměla, anebo že byl Melantrich schopen položku vydat relativně rychle, a tak neoslavit její aktuální výpovědní hodnotu.¹²³

Největší množství výtek v dohledaných pramenech směřovalo vůči obsahovému nebo uměleckému zpracování díla. V případě dobové francouzské publicistiky určené k překladu převažovaly výhrady týkající se zastaralosti obsahu a jeho zaměření na francouzské prostředí.¹²⁴ Zastaralost byla lektory nebo dalšími cenzurními institucemi vnímána jednak v relativním, jednak v absolutním významu slova. Publikace byla relativně zastaralá, a tedy nevhodná k českému překladu, jestliže se její ústřední témata vztahovala k událostem sice kladně ideologicky vnímaným, avšak časově již vzdáleným. K danému tématu také mohla být vydána již dříve jiná a bohatá literatura. Proto byl francouzský překlad v této situaci zbytečný. Např. o vydání reportáže D. Desantiové z mírového kongresu ve Varšavě (*La colombe vole sans visa*), který proběhl v listopadu 1950,¹²⁵ se uvažovalo v na-

121) Jestliže bylo vydáno v jedné věci více rozhodnutí, bereme do úvahy v tomto přehledu pouze návrh hierarchicky výše postavené instituce.

122) K románu P. Daixe *Classe 42* jsme žádné rozhodnutí preventivní institucionalizované cenzury nedohledali.

123) Viz NA, f. 19/7, a. j. 560. Zápis ze schůze předsednictva NERČ (5. 4. 1951).

124) Srov. s předchozí kapitolou, kde jsme pojednali o četných aktualizčních strategiích, které čeští zprostředkovatelé hojně používali u aktuální pokrokové tematiky.

125) Viz CHEBEL D'APPOLLONIA, A. Cit. dílo. Díl II., s. 177.

kladatelství Mír od července 1951. K titulu se tehdy vyjádřil jednak odpovědný redaktor J. Hořec (navrhl vydat část práce) a v listopadu svým kladným posudkem lektor M. Kubr. K textu posudku byla ovšem rukopisně připojena zřejmě rozhodující poznámka, že tematika varšavského kongresu již v českém prostředí existuje a materiál je navíc neaktuální.¹²⁶ V absolutním významu slova zastaralost znamenala, že publikace je ideologicky nevhodná a nesprávná, protože francouzský autor (i když mohl být levicový a sympatizoval s komunistickým hnutím) v ní vyšel z údajně nemarxistických pozic, a proto i jeho závěry neodpovídají „skutečné“, „nové“ realitě. Autor měl navíc ve své práci často řešit problematické otázky, které se týkaly pouze francouzské vnitřní situace. Jenže z hlediska politických potřeb lidovědemokratického Československa se jednalo o problémy „dávno“ rozhodnuté díky progresivnějším společenským změnám na rozdíl od stále ještě „kapitalistické“ Francie. Např. v lektorském posudku na stať *Le sang de la corruption* vytyká V. Jílek Y. Fargeovi zaměřenost na francouzské prostředí, nemarxistickou argumentaci a tomu odpovídající nesprávné závěry. Farge se tak údajně chybně domnívá, že se „Francie /.../ může stát pilířem míru.“ To je podle Jílka „nesmysl, poněvadž Francie je nyní americkou kolonií a hlavním sloupem v táboru míru je SSSR.“¹²⁷ Podle lektorky Jitky Bodlákové je zbytečné vydávat i Morganův román *Le voyageur sans boussole*, protože v něm francouzský autor rozpracoval problém, „který jsme /.../ u nás už dávno vyřešili, tj. postavení spisovatele ve společnosti /.../“.¹²⁸

Poněkud odlišný případ představuje román P. Tillarda *Ve městě se bojuje*, proti kterému zasáhne následná cenzura. Dílo vyšlo v roce 1948 v nakladatelství Máj a o rok později bylo navrženo v PK k omezenému antikvariátnímu prodeji. Důvody selekčního rozhodnutí PK neformulovala. Zřejmě se ovšem opět jednalo o argumenty k dílu a jeho určité zastaralosti.¹²⁹ Román pojednává o generální stávce organizované rakouskou levicí v únoru 1934 a o jejím následném brutálním potlačení. Ideologicky nevhodně mohl působit, v kontextu ideového propojení československé sociální demokracie s komunistickou stranou po únoru 1948, zejména motiv reakční úlohy rakouské sociální demokracie, kvůli jejíž nerozhodnosti a „zradě“ bylo povstání vyvolané stávkou neúspěšné.¹³⁰ Výhrady vůči Tillardovu dílu se mohly týkat i jeho uměleckého zpracování. Z románu totiž vyčnívají obtížně přijatelné naturalistické a erotické motivy, které se tak „nevhodně“ pojí s chováním hlavních komunistických hrdinů.¹³¹

126) Viz LA PNP, A. DP. Složka D. Desantiová.

127) LA PNP, f. A DP. Složka Y. Farge. Lektorský posudek V. Jílka (4. 7. 1951).

128) LA PNP, f. Československý spisovatel. Lektorský posudek J. Bodlákové (14. 4. 1951).

129) Verdikt mohl také znamenat, že omezená kulturní hodnota díla spočívá výhradně v jeho dokumentární funkci.

130) Svůj verdikt o knize vynesla PK 11. listopadu 1949, tedy přesně týden před schůzí, na které bude jejím předsedou zvolen M. Jirda. Shodou okolností právě Jirda Tillardův román do češtiny převodl a autorství svého překladu na úvodní stránce knihy ještě patetickým paralelismem zdůraznil. Tillard totiž věnoval román svému komunistickému příteli Lucienu Pignonovi „zabitému nepřitelem 7. 6. 1940“. Pod Tillardovou dedikací se objevilo ve vydání z roku 1948 i Jirdovo české věnování překladu knihy, a to Pavlu Prokopovi „zabitému nepřitelem 2. 5. 1940“. Jaký přístup zaujal samotný překladatel k selekčnímu zásahu, z archivních pramenů nevyplývá.

131) Srov. např. erotické „bonvivánství“ komunistického vůdce Schaunbergera (např. s. 25) a milostný život dalšího hrdiny Lonenterga. Vnímání těchto motivů jako potenciálně nežádoucích v *tomto* typu literatury tematizuje i informace na přebalu knihy: „Je třeba říci, že přes výhrady, které může mít čtenář v první části proti postoji komunistického vůdce Lonenterga (*hlavně v partiích milostných*), je to knížka, která znamená čin.“ TILLARD, P. *Ve městě se bojuje*. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1948. Zdůraznil P. Č.

Občasné naturalisticko-erotické momenty, silný psychologismus a soustředěnost na lidskou individualitu v neprospěch kolektivního hrdinství způsobily záporné hodnocení zřejmě také při projednávání osudu Royova románu *Noc je pláštěm chudých* v PK v červnu 1952.¹³² O schůzi cenzurního orgánu nemáme k dispozici žádné bližší údaje, abychom mohli jednoznačně určit, že za vynesným verdiktem („nepropagovat“) stojí výlučně umělecká stránka díla. Je totiž možné, že se na nepříznivém rozhodnutí, stejně jako v případě jiné Royovy práce (reportáže z osvobození Paříže *Paříž povstala*), která dokonce skončila ve stoupě, podílely i informace o rozporně vnímaném Royově společenském působení. I když hned v červenci 1952 přijíždí Roy na dlouho připravovanou návštěvu ČSR¹³³ a této akci se věnuje přiměřená publicita v oficiálním tisku, jistou negativní roli mohly sehrát v autorově postavení v komunistické ediční politice jeho údajné výhrady k dogmatické linii kulturní politiky francouzských komunistů prosazované především Laurentem Casanovou.¹³⁴

Poslední okruh výtek vůči dílům se týkal „nesprávných“ ideologických detailů, které se v nich sporadicky nacházely. Jednalo se zejména o informace o „reakčních“ osobnostech (hnutích), které francouzský autor představil v rozporu s černobílým viděním světa marxistické dialektiky relativně kladně. Často se útočilo na generála de Gaulla, zpochybňován byl jeho podíl na osvobození Francie a ostrá kritika směřovala na jeho politické působení během existence poválečné provizorní vlády a v počátcích čtvrté republiky. Obecně se tak komunističtí ideologové snažili v ediční politice v oblasti překladů z francouzštiny prosadit svou interpretaci válečných a poválečných událostí ve Francii, aby jednoznačně vynikla rozhodující úloha strany a naopak byl marginalizován podíl nekomunistických složek v odbojovém hnutí. Za příklad tohoto manipulativního a dezinterpretujícího přístupu k historické skutečnosti poslouží reportáž C. Roye *Paříž povstala*.¹³⁵ Tato útlá kniha vyšla v nakladatelství J. Podroužek v roce 1946. Zachycovala osvobození Paříže v srpnu 1944. Titul postihla následná cenzura. Původní verdikt (zřejmě na úrovni LK) publikaci směřoval do antikvariátu s dovětkem, že jde o „zajímavé živé vyprávění. Vadí jen, že na některých místech /jsou/ sympatické zmínky o de Gaullovi a Bidaultovi.“¹³⁶ Jako důvod selekčního zásahu jsou uváděny pouze ideologické nedostatky díla, a to pozitivní „zmínky“ o vůdcích zahraničního a domácího odboje (a zároveň velkých osobnostech protikomunistické poválečné politiky),¹³⁷ které tak od-

132) Dalším příkladem výhrad vůči uměleckému zpracování díla představuje již citovaný lektorský posudek J. Bodlákové na Morganův román *Le voyageur sans boussole*. Lektorka mj. Morganovi vytýká, že dílo zalidnil malým množstvím *kladných* postav.

133) Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Plán návštěv a jiných akcí v kulturních stycích s Francií.

134) Srov. CHEBEL D'APOLLONIA, A. Cit. dílo. Díl II., s. 36; srov. též informace o Royově počátečním postoji během Okupace (podpora generálu Pétainovi) a jeho pozici v poválečném účtování s domnělými nebo skutečnými kolaboranty (podpis petice za milost pro R. Brasillacha) in KYLOUŠEK, P. *Literární hnutí husarů ve Francii po roce 1945*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 36–37; ORY, P., SIRINELLI, J.-F. *Les intellectuels en France de l'affaire Dreyfus à nos jours*. Paris : Armand Colin, 1992, s. 123, 144. Vzhledem ke skutečnosti, že čeští komunisté udržovali s Casanovou úzké kontakty, nebyly s vysokou mírou pravděpodobnosti tyto informace v českém prostředí neznámé.

135) Srov. též již dříve citovaný lektorský posudek R. Grebeníčkové na Tillardův román *Bojovníci noci*.

136) NA, f. MI, IČ 77, K 21. Rozhodnutí o knihách předložených národním podnikem Kniha (25. 5. 1951).

137) Georges Bidault (1899–1983) stanul v čele zastrešující domácí odbojové organizace Comité national de la Résistance (CNR). Po válce zůstane aktivním politikem v nově utvořené křesťanskodemokratické formaci Lidovém republikánském hnutí (MRP). Viz AGULHON, M., NOUSCHI, A., SCHOR, R. *La France de 1940 à nos jours*. Paris : Nathan, 2002, s. 546.

souvaly do pozadí odbojovou úlohu francouzských komunistů. Kniha zmiňovala i další nepřijatelné momenty jako např. rozhodující význam spojeneckých armád pro osvobození Francie (čímž se nepřímo zastiňovala role Sovětského svazu na bojištích II. světové války) nebo vstřícný postoj bidaultovské Francie vůči poraženému Německu.¹³⁸ Zřejmě i z těchto důvodů bylo nakonec navržené řešení antikvariát změněno na přímou likvidaci titulu.

Autorova osobní angažovanost jako selekční důvod nebyla v žádném cenzurním výstupu explicitně zmíněna, natož argumentována. Souvisí to pravděpodobně s faktem, že většina autorů, pokud přímo nebyli členy či dokonce významnými funkcionáři Francouzské komunistické strany (např. Cogniot, Aragon), s komunistickým hnutím výrazněji spolupracovala,¹³⁹ podílela se na prosazování jeho kulturní politiky¹⁴⁰ a účastnila se také tehdejších ideologických bojů.¹⁴¹ V některých případech se pouze můžeme domnívat, že jisté autory cenzurní orgány hodnotily i pro jejich osobní (nevhodnou) angažovanost. Již výše jsme zmínili příklad závadných, protože kritických projevů C. Roye. Za pozornost stojí i nevydaná práce M. Axiotisové *Chlapíci z Bastily*. PK vydání nejdříve zamítla, avšak jako určitou kompenzací navrhla „pokrokovou autorku“ pozvat na návštěvu Československa. Předsednictvo NERČ na svém zasedání v červnu 1950 ovšem tuto variantu zamítlo. Na případu C. Roye bylo patrné, že do ČSR mohli jezdit i autoři, jejichž veřejné projevy nemusely být ideologicky plně akceptovatelné. Pokud tedy NERČ vyslovila návštěvě Axiotisové kategorické „ne“, lze usuzovat na odlišné ideologické postavení obou autorů, a to v neprospěch Axiotisové. Z tohoto úhlu pohledu nevydání jednoho z jejích titulů mohla nabýt podobu systematického zásahu proti autorce.¹⁴²

Závěrem tohoto oddílu je třeba se více zastavit u dvou výrazných levicových osobností, které uvázly v osidlech preventivní a následné cenzury na první pohled naprosto nepochopitelně. Jedná se o L. Aragona a E. Trioletovou, jejichž výraznou společenskou angažovanost jsme stručně představili již v předchozí kapitole. Dohledané prameny in-

138) Bidault měl údajně v jedné pařížské nemocnici při návštěvě Němců zraněných během pařížského povstání pronést na jejich adresu, že život „zdravého Němce je život nepřítel, život zraněného Němce je jen život člověka /.../.“ Popřál jim též brzké uzdravení a návrat do osvobozeného Německa. Viz ROY, C. *Paříž povstala*. Praha : J. Podroužek, 1946, s. 31.

139) Zejména v tzv. mírovém hnutí (Y. Farge a další).

140) Bítev o knihu se vedle hlavní organizátorky E. Trioletové účastnili i D. Desantiová, G. Soria nebo P. Daix. Viz CHEBEL D'APPOLLONIA, A. Cit. dílo. Díl II., s. 188. C. Morgan stál v čele komunistických *Les Lettres françaises*.

141) Na tomto místě je třeba připomenout angažovanost C. Morgana a P. Daixe. Morgan např. zastupoval společně s A. Wurmsereem *Les Lettres françaises* v procesu s V. A. Kravčenkem, který probíhal od ledna 1949. V roce 1947 totiž vyšel francouzský překlad knihy sovětského emigranta Viktora Andrejeviče Kravčenka *Vybral jsem si svobodu, soukromý a veřejný život vysokého sovětského funkcionáře*, v němž autor vytvářel paralely mezi sovětským stalinským a německým nacistickým režimem. Francouzští komunisté prostřednictvím své revue na dílo zaútočili a označili ho za provokační podvrh připravený Spojenými státy. Kravčenko se v procesu ohradil proti *Les Lettres françaises*, že napadly jeho čest. Proces, který proti sobě poštval množství francouzských intelektuálů, nakonec v odvolacím řízení přisoudil komunistickému periodiku symbolickou pokutu. V rozjitřené atmosféře roku 1949 vyzval následně bývalý vězeň německých koncentračních táborů David Rousset (listopad 1949), aby byla veřejně prozkoumána otázka existence a funkce sovětských táborů. Proti Roussetovi vystoupil, opět na stránkách *Les Lettres françaises*, Pierre Daix. V této věci proběhl obdobný proces a stejně jako Kravčenko dosáhl Rousset symbolického vítězství. Viz CHEBEL D'APPOLLONIA, A. Cit. dílo. Díl II., s. 58 a násl.; ORY, P., SIRINELLI, J.-F. Cit. dílo, s. 183–184.

142) Viz NA, f. 19/7, a. j. 559 (5). Zápis ze schůze předsednictva NERČ (15. 6. 1950).

formují poměrně nedostatečně o případě L. Aragona. Jisté je, že se jeho román *Cestující z imperiálu* (Máj: 1948) objevil na Seznamu knih nepovolených ministerstvem informací a osvěty, který byl datován k 2. květnu 1950. Tento seznam obsahoval tituly z nakladatelství Máj, jehož podstata byla likvidována v souvislosti s vytvářením nového nakladatelství Československý spisovatel. Z poválečných překladů z francouzštiny na stejném seznamu figurovala ještě díla S. de Beauvoirové a R. Morela. O nich přitom víme, že je PK na své schůzi 11. listopadu 1949 určila do stoupy. Je tedy možné, že i o osudu 7 700 tiskařských archů s Aragonovým románem v celkové hodnotě 15 400 korun bylo analogicky rozhodnuto nejrepresivnějším možným způsobem již v listopadu 1949. Vzhledem k tomu, že jsme nezaznamenali žádný doklad o tom, že by nadřízená instituce (předsednictvo NERČ) rozhodnutí PK zlomila, lze předpokládat, že Aragonův román opravdu skončil ve sběrných surovinách.¹⁴³ Na rozdíl od následného selekčního zásahu proti Aragonovi se román E. Trioletové *Inspektor ruin* a její rozsáhlejší novela *Milenci z Avignonu* staly obětí cenzury preventivní. O celé anabázi z let 1949–1950 jsme již stručně pojednali výše. Na tomto místě je třeba podtrhnout fakt, že si PK i NERČ uvědomovaly, že Trioletová patří k „významným pokrokovým autorům“ a projevíly v kontextu všech dohledaných analyzovaných povolovacích řízení výjimečnou snahu její román (o to usilovala zejména PK), případně jakékoliv její jiné vhodné dílo (snaha NERČ) v českém překladu vydat. Toto úsilí je ovšem marné a ve sledovaném období se žádný další titul Trioletové neobjeví.¹⁴⁴

O důvodech obou selekčních zásahů lze vytvářet jen určité hypotézy. Z pohledu ediční praxe se v případě Aragonova románu mohlo jednat o paušální opatření proti vydavatelské produkci rušeného nakladatelství Máj, a ne o přímý zásah proti Aragonovi (jeho dílu). Většina francouzských překladů vydaných Májem po roce 1945 totiž skončí ve stoupě a samo nakladatelství bylo po roce 1948 ještě před svým začleněním do Československého spisovatele vnímáno jako jednoznačně nespolehlivé. Z nedatované a anonymní Zprávy o ideologické prověrce vedoucích redaktorů nakladatelství Máj, která shrnovala ediční činnost nakladatelství za období 1945–1948, totiž vyplývá, že odpovědní redaktoři Máje, zejména vedoucí literární redakce František Götz a vedoucí edice Románská knihovna František Bárta, prosadili vydání četných titulů, aniž by získali nutný souhlas ministerstva informací. Zároveň se mělo jednat o knihy „formalistické“, „existencialistické“, nebo „dekadentní“. Další přitěžující okolností bylo, že se Máj soustředil hlavně na překlady z moderní západní literatury.¹⁴⁵ Je tudíž možné, že se Aragonova kniha ocitla na jednom z mnoha vytvářených seznamů nežádoucí literatury (který vznikl ad hoc k zhodnocení produkce určitého nakladatelství), aniž by si toho blíže kontrolní mechanismy cenzury všimly, a tedy ne z důvodů osobnostních nebo literárních nedostatků, ale čistě administrativních. V případě Trioletové nehrála skutečnost, že nepovolená díla chtělo vydat nakladatelství Mír, zřejmě žádnou zásadní roli. Překvapivě působila pouze informace o zamýšleném autorovi překladu *Inspektora ruin*, která se nacházela na původní Žádosti o vydání překladu z března 1949. Trioletovou měl totiž přetlumočit právě tolik kritizo-

143) Srov. LA PNP, f. Československý spisovatel. Likvidace Nakladatelského družstva Máj.

144) Mladá fronta publikuje v roce 1949 její studii o Majakovském a Evropský literární klub o dva roky dříve psychologický román *Nikdo mě nemá rád*.

145) Viz NA, f. 19/7, a. j. 538. Zpráva o ideologické prověrce vedoucích redaktorů nakladatelství Máj. Záporné informace o nakladatelství prostředkovala autorům zpráva mj. redaktorka Máje a poúnorová lektorka Jitka Bodláková.

vaný redaktor Máje F. Bárta. Následné povolovací řízení ovšem výhrady k překladateli nezmiňovalo, a tak i tento možný důvod selekce se zdá být nepravděpodobný.¹⁴⁶

Pokud se zaměříme blíže na postavení obou autorů ve francouzské poválečné společnosti, lze zjistit určité záporné momenty, které mohly zabránit především publikaci Trioletové.¹⁴⁷ Sekundární literatura upozorňuje vedle obvyklých údajů o prokomunistických politických a uměleckých aktivitách Aragona a Trioletové i na skutečnost, že během II. světové války oba publikovali u kompromitovaných nakladatelů (Gallimard, Denoël). Tematizován byl také jejich dominantní vliv na francouzskou levicovou poválečnou kulturu, aniž by se ovšem ve vlastní tvorbě vždy řídili zásadami adorovaného socialistického realismu, který právě Aragon ve třicátých letech do francouzského prostředí uvádí.¹⁴⁸ Vcelku výstižně charakterizoval Aragona a Trioletovou Ivo Fleischmann v jedné ze svých zpráv kulturního přidělence při československém velvyslanectví v Paříži. Shodou okolností se zpráva týká měsíce března 1950, tedy doby, kdy se projednávala v předsednictvu NERC Trioletová. Fleischmann své zprávy zasílal vcelku pravidelně na ministerstvo informací příslušným náměstkům (v tomto případě Lumíru Čivrnému a Josefu Huškovi), kteří zásadní informace mohli následně zprostředkovat odpovědným institucím činným v ediční politice. I když nám chybí přímý doklad o spojitosti této konkrétní Fleischmannovy zprávy s rozhodnutím nevydat v českém překladu Trioletovou, potvrzuje depeše jistou rezervovanost, kterou česká intelektuální levice vůči Aragonovi a hlavně Trioletové pociťovala. Fleischmann ve své zprávě zmiňuje především tři zásadní body, a to dogmatický vliv Aragona a Trioletové na poválečnou francouzskou literaturu, Aragonův nekritický obdiv k uměleckým hodnotám tvorby E. Trioletové a konečně literární nemožnost samotné Aragonovy manželky: „/Chtěl bych/ upozornit na naprostý vliv Aragona a Elsy Trioletové na tuto společnost /frontu levicových intelektuálů kolem Národního výboru spisovatelů (CNE)/. Je nesporné, že Aragon je současně nejvyspělejším organizátorem a autorem pokrokové Francie. Nicméně jeho autorita často přesahuje meze kontroly a množí se stesky, že Aragon terorizuje francouzskou literaturu. /.../ Nebezpečnější je snad Aragonova naprostá důvěra ve spisovatelskou genialitu Elsy Trioletové. Ve skutečnosti však Trioletová nenapsala žádný román, který by mohl sloužit za příklad francouzského socialistického realismu. Jedná se vždy o romány, jejichž psychologičnost nepřesahuje průměrnou úroveň francouzské apolitické, měšťácké tvorby. Je třeba uznati veškeré Trioletiny zásluhy o aktivitu CNE /Trioletová je jeho generální tajemnicí/, nelze však přeceňovati její autorské schopnosti.“¹⁴⁹ Fleischmannova zpráva tak poukazuje, že možným důvodem selekčního zásahu zejména proti Trioletové byla relativně slabá úroveň její umělecké tvorby vzhledem k závazně pociťované normě socialistického realismu. Nárokům této normy nemusel vyhovět psychologický román o průměrném člověku, který se jen s velkými obtížemi pokouší po válce začlenit do normálního života (*Inspektor ruin*), ani od-

146) Viz LA PNP, A DP. Korespondence úřední. Žádost o povolení překladu (21. 3. 1949).

147) V případě L. Aragona tímto důvodem mohla být jeho některá kritická vystoupení vůči komunistické ediční praxi. Viz kapitola Francouzsko-české (československé) vztahy.

148) Srov. např. CHEBEL D'APPOLLONIA, A. Cit. dílo. Díl II., s. 16–18; ORY, P., SIRINELLI, J.-F. Cit. dílo, s. 119, 121; JACKSON, J., *Francie v temných letech*. Praha: BB/art, 2006, s. 313

149) NA, f. MF-D, IČ 597, K 191. Zpráva o kulturněpolitické situaci ve Francii v březnu 1950 (21. 3. 1950).

bojová novela o krásné písařce Juliette a její podzemní činnosti (*Milenci z Avignonu*).¹⁵⁰ Rozpaky kolem Trioletové, jejichž projevy byly patrné v preventivní cenzuře, tak primárně mohly souviset s nízkou kvalitou jejich děl, kterou vnímali (při vši dobré vůli) i čeští kulturní ideologové. Zdá se též, že jedním z rozhodujících momentů, který ediční dilema NERČ rozřešil s definitivní platností, byla informace členky předsednictva NERČ K. Milcové o sovětské ediční praxi v případě Trioletové. Milcová totiž v květnu 1950 zjistila, že „spisy E. Trioletové se v SSSR nevydávají.“¹⁵¹ Měsíc nato NERČ vynesla svůj definitivní negativní verdikt, a to v případě *Milenců z Avignonu*, které Milcová na schůzi předsednictva představila jako jediný vhodný titul Trioletové k překladu. NERČ ovšem dílo shledala nevhodným „pro naše poměry“¹⁵² a „ediční přešlapování“¹⁵³ kolem Trioletové tak načas pro autorku s negativním dopadem skončilo.¹⁵⁴

Stejně jako v případě Trioletové mohly umělecké a obsahové aspekty Aragonova románu *Cestující z imperiálu* sehrát hlavní roli v rozhodnutí cenzurních institucí. Aragonovo rozsáhlé ironické podobenství o individualizované a povrchně žijící společnosti, která nevyhnutelně směřuje k sebestrukční válce, totiž nemuseli cenzoři správně interpretovat, a mohli proto být překvapeni, když v románě „velkého“ Aragona objevili motivy červené knihovny, cudnější, ale bohatě přítomnou „měšťáckou“ erotiku, svět heren a veřejných domů a hlavně záporného hrdinu v postavě učitele Pierra Mercadiera, který je sobeckým individualistou usilujícím v životě jen o vlastní potěšení a v jehož šlépějích kráčí také syn Pascal a možná i vnuk Jean. Vzhledem k chybějícím archivním pramenům nelze ale hypotézu o „nesprávném“ čtení Aragona potvrdit, rovněž jako ozřejmit, zda svým rozhodnutím usilovali cenzoři o to, aby zachovali ikonický obraz francouzského spisovatele nenarušený zdánlivě atypickým dílem, anebo jestli proti románu zasáhli jako proti ukázkovému „literárnímu braku“, který pocházel z ediční produkce „reakčně“ orientovaného nakladatelství Máj.

6.3.5 Okruh autorů mimo vydávanou aktuální pokrokovou tematiku

V této kategorii se nacházejí autoři žijící v období 1949–1953,¹⁵⁵ kteří se zároveň v tomto období v knižně vydaných českých překladech neobjeví. Jde často o autory ideologicky zcela neprůchozí nebo o ty tvůrce, o jejichž díle či osobnostních charakteristikách panovaly v cenzurních institucích závažné pochybnosti. Celkem jsme měli k dispozici hodnotící záznamy na třicet jedna různých titulů od dvaceti sedmi autorů.

150) Paradoxně působí, že překlad *Milenců z Avignonu*, který vyjde až v roce 1961, doprovodí sám I. Fleischmann svým doslovem.

151) NA, f. 19/7, a. j. 559 (5). Zápis ze schůze předsednictva NERČ (4. 5. 1950).

152) Tamtéž, a. j. 559 (6). Zápis ze schůze předsednictva NERČ (15. 6. 1950).

153) FISCHER, J. O. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století*. Díl III. Praha: Academia, 1979, s. 326. Srov. též informace o nespokojenosti E. Trioletové v souvislosti s nevydáváním jejích překladů v ČSR, které uvádí F. Noirantová: NOIRANT, F. Počátek nedorozumění. Cit. článek, s. 560.

154) Absence ruských překladů děl E. Trioletové mohla souviset i s údajným politickým pronásledováním členů její rodiny ve stalinském SSSR, jak na to upozorňuje I. Fleischmann ve fragmentu svých časopisecky publikovaných vzpomínek. Viz FLEISCHMANN, I. Jedinec v širém světě. In *Listy*, 1997, č. 5, zejm. s. 94.

155) Výjimečně byl do této skupiny zařazen i autor nežijící, a to pro svůj úzký vztah, daný společnou poetikou nebo společenskou angažovaností, k jiné skupině žijících autorů.

Na úrovni lektorských posudků byly zachyceny dva tituly (*Où va l'impérialisme américain?* H. Clauda a *Tajemství a moc atomu* G. Sadoula), o jejichž vydání se uvažovalo v nakladatelství Družstevní práce (Mír) v roce 1951. Lektorů je navrhli vydat s výhradou, že v textech budou provedeny zásadní úpravy.¹⁵⁶ K vydání ovšem nakonec nedošlo.

Institucionalizovanými mechanismy preventivní cenzury prošly čtyři položky od čtyř autorů. Souhlas ministerstva informací s publikací získal pouze jeden titul (*J'étais au P. S. F. G.* Zieglerové), avšak nevyjde stejně jako tři zbývající položky, jejichž vydání bylo v PK zamítnuto. Důvod svého záporného stanoviska komise explicitně formulovala v jednom případě (Vercorsova *Verdunská tiskárna*); u prózy J. Marcenaca (*Ďábelská krása*) a u zřejmě publicistického textu *Le procès Rousset* byl rozhodující záporný posudek, který vypracovala LK. Přesně znění obou posledně jmenovaných posudků se nám nepodařilo dohledat.

Následná cenzura svými opatřeními zasáhla vůbec největší počet položek ze všech čtyř analyzovaných skupin. Celkem pět titulů čtyř autorů směřovalo na základě rozhodnutí cenzurních orgánů do antikvariátního prodeje a dvacet položek osmnácti autorů mělo být makulováno nebo, v některých případech, byla přijata taková opatření, která v zásadě znemožňovala jakékoliv volné nakládání s knihou (vyřazení z knihoven, nesouhlas s rozšiřováním apod.).¹⁵⁷ Mezi těmito tituly žánrově dominovala beletrie a nejčastěji postiženým bylo nakladatelství Máj s osmi položkami. Verdikt vynášela většinou PK, ojediněle jsme zaznamenali jinou formu selekčního zásahu. Jeho důvod nebyl uveden v devíti případech, jisté zdůvodnění (explicitní nebo implicitní) přinášela zbývající rozhodnutí. Více verdiktů orgány následné cenzury vynesly u tří Vercorsových beletristických děl. Dvě krátké prózy *Cesta za hvězdou* a *Zbraně noci*, které původně vyšly v jednom svazku v nakladatelství Máj v roce 1948, navrhla nejdříve PK v listopadu 1949 uvolnit.¹⁵⁸ O dva měsíce později, v lednu 1950, předsednictvo NERC rozhodnutí PK zrušilo, čímž se Vercorsovo dílo přesunulo do kategorie titulů nežádoucích. Obdobný restriktivnější přístup je patrný v případě další útlé Vercorsovy prózy *Moře mlčí* (Práce: 1945). Na základě seznamu starších titulů nakladatelství Práce, který vypracovala v dubnu 1952¹⁵⁹ zřejmě LK, směřovala povídka s jasně formulovanými výtkami do antikvariátů. Opět o dva měsíce později, v červnu 1952, PK verdikt zpřísnila a položku poslala do stoupy.

Jistý díl selekčních zásahů je částečně odůvodnitelný jako organizační nakladatelská opatření komunistické ediční politiky. Již výše jsme několikrát připomněli případ na-

156) K návrhům K. Milcové v případě textu G. Sadoula viz předchozí kapitola.

157) Do antikvariátního prodeje směřovaly Lebrauovy poetické prózy *Kraj, kde se stýská po stínu* a *Dětství, skleněné ptáče*, nábožensky prodchnutý popis štrasburské katedrály C. Mayranové (*Katedrála*), poezie S. Renaudové (*Chvála obětí*) a Tzarovy poválečné přednášky o poezii (*Dialektika poesie*). Zařazením do kategorie C (nebo jiným závažným represivním opatřením) byly postiženy následující tituly: *Mrtvý čas* (C. Aveline), *Krev těch druhých* (S. de Beauvoirová), *Žízeň* (J. Cassou), *Svaté obrázky z Čech* (P. Claudel), *Porážka* (J. Debû-Bridel), *Cesta k svobodě* (L. Estang), *Temná země* (J. Feuillard), *Evropská výchova* (R. Gary), *Monnetův plán hospodářské obnovy Francie* (B. Lefort), *Druhá bitva o Francii* (J. Lorraine), *Indie v plamenech* (J. Marenisová), *Dvojitý život* (C. Montenegro), *Sága* (R. Morel), *Stávka – Údolí ráje, Slunce vychází v horách* (E. Roblès), *Nový Lazar* (N. Rogerová), *Ve znamení býka* (H. Troyat), *Moře mlčí*, *Cesta za hvězdou – Zbraně noci* (Vercors), *Velká smečka* (P. Vialar).

158) Tento poněkud nepřesný verdikt znamenal pravděpodobně volný prodej bez omezení, maximálně ovšem omezený antikvariátní prodej.

159) Datace rozhodnutí LK a PK nejsou v tomto případě zcela jednoznačné.

kladatelství Máj, jehož ediční praxe byla ještě před začleněním do Československého spisovatele silně kritizována: četnost následných cenzurních opatření a jejich převážně represivní charakter (většina titulů Máje jde do stoupy) je vysvětlitelná faktem, že se cenzurní instituce na tento nakladatelský subjekt ve zvýšené míře zaměřily. Případ poslední jmenované Vercorsovy prózy a zejména románu *Evropská výchova* R. Garyho odkazuje i na další postižené nakladatelství, jehož ediční profil vyvolával (nejen po únoru 1948) četné polemiky. Jednalo se o odborové nakladatelství Práce a hlavně jeho „rodokapsovou“ edici Románové novinky. P. Janáček se ve své práci podrobně věnuje rozboru „brakové“ literatury, která v Románových novinkách vycházela, a následným strukturálním protipatřením, jež byla proti edici zavedena (výměna odpovědných redaktorů a vynucená proměna tematického a autorského profilu). V této souvislosti upozorňuje mj. na zpopularizovanou verzi *Evropské výchovy*, která vyšla v Románových novinkách pod názvem *Zosia vyzvědačka* současně s knižním vydáním *Evropské výchovy* v roce 1946. Zásah proti Románovým novinkám po roce 1948, jehož cílem bylo vymýtiti tzv. nízkou literaturu, tak mohl negativně ovlivnit i osud dalších knih nakladatelství Práce: dřívější kritika *Zosii vyzvědačky*, která byla napadána mj. za nadměrné množství erotických motivů a celkově atypický přístup ke zpracování válečné tematiky, proto mohla předurčit do značné míry také pozdější vyloučení *Evropské výchovy*.¹⁶⁰

Vedle zásahů proti nakladatelstvím se ovšem jako závažnější selekční faktor jeví autorova společenská angažovanost, jeho osobnostní charakteristiky a světónázor, které nelze v mnoha případech oddělit od vlastního díla. V tom také spočívá základní systémová odlišnost mezi klasiky a žijícími autory při procesu vylučování. Zatímco u nežijících autorů bylo možné reinterpretačními strategiemi oddělit autorovu osobnost od jeho díla, a tak vydávat i spisovatele, jejichž některé občanské postoje vykazovaly „reakční“ prvky,¹⁶¹ v případě moderních autorů obě proměnné (osobnost a dílo) byly v náhledu kulturních ideologů úzce provázané a autorovo mimoliterární působení do značné míry determinovalo, jaký osud jeho dílo bude mít v lidovědemokratickém Československu.¹⁶² Proto nelze u skupiny vyloučených moderních autorů oddělit zcela přesně autorské a umělecké důvody selekčních zásahů. Tyto důvody se v jednotlivých případech různě prolínaly a ve sledovaném období kolísaly i jejich inhibiční potenciál. Institucionalizovaná cenzura důvody ve svých písemných výstupech většinou obšírněji nevysvětlovala. Její stručné komentáře (pokud se vůbec objevily), proč je konkrétní dílo neprůchozí, nicméně naznačují, že za nimi stojí konkrétní a záporně vnímané události z autorova života nebo konkrétní a normativní výtky k uměleckým a/nebo obsahovým kvalitám díla. A právě na tyto konkrétnější důvody vyloučení, které *předcházely* selekčnímu zásahu, se zaměří následující text. Nepůjde přitom o postižení všech vyloučených autorů, děl nebo proudů, ale o *výběrové* zmapování výrazných nežádoucích tendencí, ke kterým odkazují v pramenech zachycené verdikty institucionalizované cenzury.

Soustředíme se nejdříve na autorský aspekt vylučování. Základními selekčními faktory v období 1949–1953 byly především autorovy postoje ke komunistické ideologii,

160) K případu Románových novinek a kritice *Zosii vyzvědačky* viz JANÁČEK, P. Cit. dílo, s. 231 a násl.

161) Katolík a roajalista Balzac tak *mohl* vytvořit rozsáhlé a vydávané kriticko-realistické dílo.

162) Vedle vydávaného katolíka a roajalisty Balzaca je možné postavit nevydávaného a proskribovaného katolíka a gaullistu F. Mauriaca.

k Sovětskému svazu a jeho vůdčí pozici v bloku podřízených lidových demokracií. Svou roli hrálo v tomto období, a to zejména v případech pravicových spisovatelů, také jejich chování během II. světové války. Již v úvodním informačním přehledu k tomuto oddílu jsme uvedli případ dvou Vercorsových próz, k nimž postupně zaujala následná cenzura v pouhých dvou měsících represivní postoje. Vercors představuje prototyp spisovatele, který byl vyloučen primárně kvůli své „nevhodné“ angažovanosti a u kterého byl zároveň důvod vyloučení uveden, třebaže pouze v obecné podobě. Chronologicky lze ideologickou proměnu vnímání Vercorse jako spisovatele přesně zdokumentovat ve výstupech preventivní i následné cenzury. První a pro Vercorse kladný verdikt pochází z rozhodnutí PK z 11. listopadu 1949, kterým bylo uvolněno k distribuci společné vydání próz *Cesta za hvězdou* a *Zbraně noci* (1948). Verdikt znamenal, že k dílům ani k autorovi neexistují žádné zvláštní výhrady, a dílo je tudíž ideologicky nezávadné. Avšak již o necelé dva měsíce později přichází zásadní zlom. Stejná cenzurní instituce 6. ledna 1950 zamítne vydat jiný a do češtiny zatím nepřeložený Vercorsův text *Verdunská tiskárna*. Zájem o něho mělo nakladatelství Naše vojsko, které již podniklo ve věci i další kroky. Nakladatelství tehdy samo ještě netušilo, že Vercors se stal nepohodlným autorem, jak to vyplynulo z explicitního zdůvodnění rozhodnutí PK. Ta totiž „zamítla vydání vzhledem k osobě autora“. Změněný, negativní postoj k francouzskému autorovi potvrdilo o několik dnů později i předsednictvo NERČ. Na svém zasedání 10. ledna 1950 zrušilo „rozhodnutí, jímž byla /.../ povolena k distribuci“ kniha *Cesta za hvězdou – Zbraně noci*, a to pouhé dva měsíce po rozhodnutí PK. Přetrvávající negativní náhled na Vercorse potvrdilo další rozhodnutí PK z 12. června 1952, kterým byla dána do stoupy novela *Moře mlčí*. Poslední dva zápisy obou institucí nevedly konkrétně, co je ke změně původně nezáporného přístupu k Vercorsovi přimělo.¹⁶³ Jisté je jen, že k zásadnímu obratu muselo dojít v posledních dvou měsících roku 1949. Z tohoto časového vymezení se jeví jako nejpravděpodobnější důvod Vercorsův text z prosince 1949, který napsal do časopisu *Esprit* a v němž protestuje proti vykonstruovaným politickým procesům, které se konaly nebo již proběhly v sovětských satelitech Maďarsku a Bulharsku.¹⁶⁴ V nich byli obviněni vysocí vládní a straníční činitelé z titismu a trockismu. Třebaže Vercors ve svém článku neprotestoval proti podstatě samotné komunistické ideologie, odmítl represivní a neodůvodněný zásah proti údajné ideové a reakční opozici v komunistickém hnutí.¹⁶⁵ O Vercorsově zásadním „selhání“ byli kulturní ideologové v ČSR promptně informováni.¹⁶⁶ Politické procesy v Maďarsku a Bulharsku nicméně probíhaly v širším kontextu boje proti svébytné jugoslávské a na moskevském centru nezávislé cestě ke komunismu. Této levicové „úchylce“ (titismu) jsme se již stručně věnovali v předchozí kapitole. Na tomto místě je třeba zdůraznit, že obvinění z titis-

163) Srov. jednotlivé výstupy z jednání cenzurních orgánů (zdůraznění v citaci je naše): NA, f. 19/7, a. j. 564 (1). Zápis ze schůze PK (6. 1. 1950); tamtéž, a. j. 559 (1). Zápis ze schůze předsednictva NERČ (10. 1. 1950); f. MI, IČ 66, K 20. Zápis ze schůze PK (11. 11. 1949); f. MI-D, IČ 345, K 87. Posudky. Rozhodnutí o dalších knihách nakladatelství Práce (12. 6. 1952).

164) V září 1949 se uskutečnil proces s bývalým maďarským ministrem zahraničí L. Rajkem (popraven v říjnu) a právě v prosinci 1949 probíhal proces s tajemníkem ÚV Bulharské komunistické strany T. Kostovem. Viz VYKOUKAL, J., LITERA, B., TEJCHMAN, M. Cit. dílo, s. 265, 273.

165) Viz CHEBEL D'APOLLONIA, A. Cit. dílo. Díl II., s. 71–72.

166) Viz AMZV, f. TO-O, K 16. Ke kulturněpolitické situaci. Zpráva I. Fleischmanna (13. 12. 1949).

mu, pod kterým se vlastně skrýval jakýkoliv projev nesouhlasu se Stalinovou politikou v zemích sovětského bloku, se stalo jedním ze základních selektorů v oblasti knižního francouzského překladu. Vylučování zasáhlo zejména levicové autory, kteří do té doby patřili mezi tvůrce ideologicky relativně průchozí. Často se jednalo o tzv. *compagnons de route*, tedy levicové intelektuály, kteří sice nebyli členy Francouzské komunistické strany, ale s komunistickým hnutím sympatizovali a svou společenskou angažovanost dávali do jeho služeb. Z tohoto důvodu se těšili značné prestiži. Ještě dříve než Vercors doplatil na svou „nehodnou“ angažovanost ve věci Titovy Jugoslávie Jean Cassou, ředitel Národního muzea moderního umění v Paříži. Kvůli svým kladným prohlášením o současné Jugoslávii při návštěvě této země byl v pozdním létě 1949 francouzskými komunisty na národní levicové scéně nejdříve ostrakizován a definitivně byl zavržen poté, co stejně jako Vercors publikoval v prosinci 1949 v revui *Esprit* protestní text proti politickým procesům v Maďarsku a Bulharsku.¹⁶⁷ V dubnu 1950 byl dokonce odvolán z funkce předsedy Národního svazu intelektuálů, kde ho vystřídal L. Aragon.¹⁶⁸ Ze stejných důvodů byl selekcí postižen také Claude Aveline¹⁶⁹ i další autoři.¹⁷⁰

Vedle procesů v Maďarsku a Bulharsku je nutné zmínit i analogicky vykonstruované procesy proti údajné politické reakci v ČSR. Jako zásadní se v období 1949–1953 jeví monstrproces proti Miladě Horákové, v němž byl k trestu smrti odsouzen a popraven také politik a historik Závěš Kalandra, který se již před II. světovou válkou kriticky vyjadřoval k politickým čistkám v sovětském Rusku.¹⁷¹ V předchozím textu jsme upozornili na rozsáhlou mobilizaci francouzských intelektuálů, kteří na konci června 1950 žádali formou otevřeného telegramu Kalandrovo omilostnění na prezidentu K. Gottwaldovi. Odpovědné orgány (ministerstvo informací) měly literární tvůrce angažované v této věci zbavit možnosti vydání v ČSR. Postižena tak měla být pestrá škála autorských osobností i uměleckých směrů. V některých případech toto selekční opatření pouze znásobovalo vliv jiných zásahů. Zákaz měl postihnout např. surrealistické autory Bretona, Arpa, Chara nebo Cayrola; existencialisty Beauvoirovou, Camuse, Sartra nebo Merleau-Pontyho; levicové intelektuály a spisovatele, jako byli

167) Viz CHEBEL D'APOLLONIA, A. Cit. dílo. Díl II., s. 71–72.

168) Cassouovo postavení na francouzské levici bylo ještě v první polovině roku 1950 poněkud ambivalentní. V březnu 1950 byl totiž zvolen do předsednictva francouzské sekce komunistující organizace Bojovníci za mír. Rozsáhlé informace o titistickém působení J. Cassoua a o titismu ve Francii vůbec zasílalo do Prahy na ministerstva zahraničních věcí a informací pařížské velvyslanectví, zejména jeho kulturní atašé I. Fleischmann. Srov. NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Ke kulturněpolitické situaci (nedatovaná zpráva I. Fleischmanna zřejmě z konce roku 1949); tamtéž, IČ 597, K 195. Případ Jean Cassou (slovensky psaná zpráva z ministerstva zahraničí určená pro ministerstvo informací z 26. 9. 1949; tamtéž, V. sjezd UNI (zpráva ministerstva zahraničí určená ministerstvu informací z 25. 5. 1950 o sjezdu Národní jednoty intelektuálů).

169) Do stoupy šel 26. ledna 1950 z rozhodnutí PK jeho válečný román *Mrtvý čas* s explicitním vyjádřením: „Vzhledem k osobnosti autora.“ Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Ke kulturněpolitické situaci (citovaná zpráva I. Fleischmanna); tamtéž, f. 19/7, a. j. 564 (2). Zápis ze schůze PK (26. 1. 1950).

170) Z Francouzské komunistické strany na protest proti politickým procesům ve stalinských satelitech vystoupila např. Édith Thomasová, známá z komunistického odboje. Některé její básnické texty obsahovala sbírka *Čest básníků* (F. Borový: 1947). Od komunistické strany se vzdálí také M. Durasová nebo R. Antelme. Srov. CHEBEL D'APOLLONIA, A. Cit. dílo. Díl I., s. 70; ORY, P., SIRINELLI, J.-F. Cit. dílo, s. 186.

171) K tomu srov. PFAFF, I. Krize české kultury po moskevských procesech 1936–1938. In *Slovanský přehled*, 2002, č. 1, s. 33–57.

Aveline či Vildrac; ale také intelektuály pravicové, kteří systematicky proti ideologii a praxi komunismu vystupovali již od druhé poloviny čtyřicátých let, jako byli např. F. Mauriac nebo G. Duhamel.¹⁷²

Proti násilné praxi sovětského režimu v jeho vnitřní politice protestovali před II. světovou válkou ojedinele i jiní francouzští spisovatelé. Nejvýraznější kritika zazněla z úst A. Gida (*Návrat ze Sovětského svazu a Retuše k mému návratu ze Sovětského svazu*).¹⁷³ Gidova protisovětská publicistika ovšem působila jako selekční faktor po II. světové válce až s relativním časovým zpožděním.¹⁷⁴ Zatímco Gidovi vyjdou v období 1945–1948 ještě tři položky (*Nedokončené vyznání*, 1946; *Pastorální symfonie*, 1948 a *Vatikánské kobky*, 1948), po roce 1949 již žádná. To samozřejmě kontrastuje s opakovanými vydáními *Návratu* v letech 1936–1937.¹⁷⁵

Případ A. Gida odkazuje i k další rozsáhlé skupině autorů vyloučených z českých překladů ve dvou fázích. Jde o skutečné nebo pouze domnělé kolaboranty s hitlerovským Německem, případně vichystickým Francouzským státem. Tito autoři pocházeli často z předválečných pravicových a silně nacionalisticky a antisemitsky orientovaných kruhů, jako byla např. *Action française*. Vyrovnávání se s kolaborací byl komplikovaný proces, který v několika úrovních a fázích zasáhl jak Francii, tak Československo. Pro účely této práce je zásadní úroveň kolaborace kulturní a stranou ponecháme kolaboraci politickou a ekonomickou.¹⁷⁶ Ihned po osvobození začala publikovat nová spisovatelská organizace Národní výbor spisovatelů (Comité national des écrivains, CNE), která vznikla na půdě domácího a zejména komunistického odboje, „černé listiny“ údajně kompromitovaných autorů. Od září do října 1944 CNE vydal celkem tři seznamy. Určitá jména se objevovala pouze na některé z černých listin. Poslední obsahovala více než 150 autorů.¹⁷⁷ Čistky probíhající v literárním sektoru ale doprovázely četné nejasnosti a bouřlivé polemiky. Ty se týkaly zejména odlišného statutu, a tedy i míry kolaborace, tvůrců uvedených na listinách. Problematické byly i vynášené rozsudky a zvláště výrazně byl na stránkách francouzských periodik diskutován trest smrti vynesený nad R. Brasillachem. Na druhé straně se zpochybňovala také morální odpovědnost těch spisovatelů, kteří po osvobození

172) Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 192. Protičeskoslovenská propaganda v tisku. Zde je mj. i otevřený dopis A. Bretona P. Éluardovi, v němž evokuje předválečné politické postoje svoje, Kalandrovy a Éluardovy.

173) K ohlasu českých překladů polemických spisů A. Gida včetně rozhořčeného Neumannova *Anti-Gida / .../* viz citovaný Pfaffův text.

174) V tomto kontextu je zajímavé připomenout, že jistou cenzuru si v případě protisovětsky laděné literatury ukládala i sama nakladatelství a další subjekty ediční politiky. Např. J. Zaorálek usiloval o to, aby v poválečném vydání Chevallerova humoristického románu *Zvonokosy* nefigurovala údajně protisovětská (předválečná) předmluva Emila Vachka. Tato autocenzura souvisela s poválečnou situací a do značné míry přirozeně pocitovanou morální prestiží Sovětského svazu. K Zaorálkově postoji viz LA PNP, f. Zaorálek, J. Dopis J. Zaorálka A. Baňovi (11. 5. 1947). Srov. též VACHEK, E. Předmluva. In CHEVALLIER, G. *Zvonokosy*, Praha : Družstevní práce, 1937, s. II.

175) Sedm vydání v roce 1936, osmé v roce 1937, kdy vycházejí také *Retuše*. Překládal vždy Bohumil Mathesius.

176) Základní, ale bohaté informace k francouzské kolaboraci a jejímu postihování lze najít např. v již citovaných pracích P. Oryho a J.-F. Sirinelliho, J. Jacksona, A. Chebel d'Appollonia, P. Kylouška a M. Agulhona viz závěrečná bibliografie.

177) Viz KYLOUŠEK, P. Cit. dílo, s. 38. Tento poslední seznam zaslal I. Fleischmann do Prahy až 22. března 1949. O jménech na něm uvedených však česká strana musela vědět již dříve. K Fleischmannově depeši viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 191.

volali po co nejpřísnějších trestech pro své kolegy, avšak sami se do jisté míry kompromitovali, aniž by ovšem jejich jména na černých listinách figurovala.

V českém prostředí se v první fázi odehrála selekce pravicových autorů bezprostředně po ukončení II. světové války. Česká poválečná publicistika i literární kritika o problematice čistek mezi francouzskými spisovateli hojně referovala,¹⁷⁸ tím spíše, že obdobné selekční procesy probíhaly i mezi českými autory. Česká nakladatelství tak v zásadě sama od vydávání zejména prokazatelně kompromitovaných autorů odstupovala vzhledem k tehdejšímu společensko-kulturnímu kontextu.¹⁷⁹ Po II. světové válce už např. nevyjdou L.-F. Céline, P. Chack, H. de Montherlant, P. Drieu la Rochelle, M. Jouhandeau nebo J. Giono,¹⁸⁰ kteří se těsně před válkou nebo dokonce ještě v letech 1939–1940 v českém překladu objeví. Na druhé straně jsou do češtiny přeloženi a publikováni někteří autoři, kteří byli s kolaborací spojováni také, avšak míra jejich zavinění byla silně problematická.¹⁸¹

Druhá fáze selekce proběhla po roce 1948. Stále nežádoucími zůstávají kolaborantští autoři z předchozího období, ale přidávají se k nim i ti spisovatelé, kteří byli z kolaborace obviňováni spíše účelově (nebo naprosto smyšleně), a to jak ve francouzském, tak i českém prostředí (M. Aymé nebo J. Romains).¹⁸²

V této druhé fázi neprojdou ovšem ani další pravicoví autoři. Např. F. Mauriac představuje typ katolického spisovatele a publicisty, který po roce 1945 vášnivě vystupuje proti excesům v kulturních čistkách.¹⁸³ Ze svých odlišných světonázorových pozic se stává společně s A. Malrauxem rovněž jedním z nejvýznamnějších odpůrců komunismu a obhájcem gaullismu, jediné síly, která může podle jeho názoru komunismu úspěšně čelit.¹⁸⁴ Česká marxistická publicistika i literární kritika si ihned s Mauriacem a Malrauxem vyřídily účty v množství jedovatých článků, ale i v doprovodných textech a v některých monografiích. Zvláště pranýřován byl A. Malraux, do něhož radikální levice vkládala na

178) Viz např. NA, f. MZV-VA II, IČ 2320, K 618. KOCOUREK, V. K duševní mobilisaci nové Francie. In *Rudé právo*, 14. 7. 1945; (b. a.) Pro obrodu francouzské kultury. In *Rudé právo*, 11. 7. 1945; MAREK, K. Francouzští spisovatelé za války. In *Tvorba*, 12. 10. 1945; k. m. (MAREK, K.) Jean Giono a Knut Hansun. In *Tvorba*, 3. 10. 1945. Dále např. ČERNÝ, V. První pohled na dnešní literární Francii. In *Kritický měsíčník*, 1945, č. 3–5, s. 104–111; RŮŽIČKA, K. Náruč poválečné francouzské beletrie. Tamtéž, 1946, č. 12–13, s. 287–296. Odkazy na kolaborantské autory se objevovaly i v některých poválečných doprovodných textech nebo monografiích: srov. např. LIEHM, A. J. Doslov. In DEBŮ-BRIDEL, J. *Porážka*. Praha: Evropský literární klub, 1946, s. 334, 336; LIEHM, A. J. Doslov. In ABRAHAM, P. *Držte se soudruzi*. Cit. dílo, s. 163; BOUČEK, J. *Trubaduři nenávisťi. Studie o současné západní úpadkové literatuře*. Praha: Československý spisovatel, 1952, s. 10.

179) Např. překladatel J. Poch prosazoval v roce 1947 vydání překladu románové kroniky J. Chardonna *Citové osudy* v Družstevní práci. Nakladatelství mu v dopise z 13. prosince 1947 odpovědělo, že o publikaci tohoto titulu může být odpovědně rozhodnuto, „až bude jasno vše o autorovi a jeho chování za války.“ Viz LA PNP, f. A DP. Složka Ch. Vildrac.

180) Zejména v případě J. Giona bylo obvinění z kolaborace založené na autorově pacifismu značně zavádějící. Srov. KYLOUŠEK, P. Cit. dílo, s. 39; ORY, P., SIRINELLI, J.-F. Cit. dílo, s. 117.

181) Např. M. Aymé (*Cesty školáků*, K. Voleský: 1947).

182) Za „eminentního kolaboranta“ (zřejmě po vzoru sovětské literární kritiky) označil Romains J. Bouček. Viz BOUČEK, J. Dva tábory v boji o francouzskou kulturu. In *Var*, 1950, č. 2, s. 42. Pojem „kolaborace“ má v Romainsově případě naznačit i obsahové rozšíření pojmu. Za kolaboranta byl po roce 1948 považován také ten francouzský intelektuál, který usiloval o „ideologicky nevhodnou“ spolupráci s USA. Srov. též BOUČEK, J. Jak se „marshallizuje“ francouzská kultura. In *Tvorba*, č. 2 (14. 1. 1948), s. 27–28.

183) Viz CHEBEL D'APPOLLONIA, A. Cit. dílo. Díl I., s. 80 a násl., s. 152 a násl.

184) Srov. též LIEHM, A. J. Doslov. In DEBŮ-BRIDEL, J. Cit. dílo, s. 337.

základě autorovy společenské angažovanosti ve třicátých letech (zejména v souvislosti se španělskou občanskou válkou) veliké naděje.¹⁸⁵ Z dalších protikomunisticky angažovaných literátů směřovaly útoky v relativně menší intenzitě proti G. Duhamelovi, J. Debûovi-Bridelovi nebo P. Claudelovi.¹⁸⁶ Žádný z těchto autorů v českém prostředí po roce 1949 nevyjde. Následná cenzura pošle navíc do stoupy např. Debû-Bridelův román *Porážka* nebo Claudelovy *Svaté obrázky z Čech*.

Institucionalizované selekční mechanismy zadržely i román S. de Beauvoirové *Krev těch druhých*, který byl určen také do stoupy. Beauvoirová ovšem představuje jiný typ poválečných angažovaných intelektuálů, těch, kteří zpočátku usilovali o postoj nezávislý na prosovětské levici a protisovětské (a někdy proamerické) pravici. Jednalo se především o francouzské existencialisty a příbuzné intelektuální koncepce (Mounierův personalismus a Maritainův křesťanský humanismus). Z hlediska společenské angažovanosti jednotlivých představitelů tohoto směru lze upozornit alespoň na několik ideologicky nepřijatelných momentů, které vedly k vyloučení některých jmen z české překladové literatury. V případě A. Camuse půjde kupříkladu o jeho postoj k poválečné očistě francouzského kulturního života. Camus zpočátku zastával silně represivní pozice vůči omilostňujícím a ospravedlňujícím postojům F. Mauriaca. Polemika obou autorů, která pobíhala na stránkách periodik *Combat* a *Figaro* od podzimu 1944 do počátku roku 1945, nakonec skončila zásadním zmírněním Camusova hodnocení: Camus se totiž podepíše pod Mauriacem organizovanou petici žádající milost pro R. Brasillacha, které nicméně de Gaulle stejně nevyhoví.¹⁸⁷ Shovívavé postoje byly ovšem Camusovi radikální komunistickou levicí vyčítány. Jeho jistá politická nevyhraněnost, ostentativní nedůvěra ve fungování sovětského režimu (a režimů lidových demokracií¹⁸⁸) a zároveň rezervovaný postoj k americké politice z něho činí pro sovětské, francouzské i československé komunisty nepřátelský element.¹⁸⁹ Stejně tak, alespoň do počátku padesátých let, jsou nepřívětivé vnímání další dva hlavní představitelé francouzského literárního existencialismu Sartre a jeho životní družka Simone de Beauvoirová. Pokud na tomto místě pomineme ideovou rivalitu existencialismu s marxismem (zdůrazňovanou ve sledovaném období spíše marxisty než Sartrem), je nutné připomenout, že se Sartre angažoval ve prospěch svého přítele, levicového spisovatele Paula Nizana, který byl po své smrti v roce 1940 komunisty silně napadán za nepřátelský postoj vůči sovětsko-německému paktu z roku

185) Viz ORY, P., SIRINELLI, J.-F. Cit. dílo, s. 154–155; CHEBEL D'APPOLLONIA, A. Cit. dílo. Díl I., s. 150 a násled. K české reflexi Malrauxovy a Mauriacovy angažovanosti v antikomunistickém táboře srov. již výše citované texty J. Boučka a A. J. Lichma a dále např. přetiskované komentáře šéfredaktora *Les Lettres françaises* C. Morgana v *Kulturní politice* (MORGAN, C. François Mauriac. In *Kulturní politika*, 1946, č. 30 /10. 5. 1946/, s. 4; MORGAN, C. Ztracený člověk. Velký dobrodruh André Malraux. Tamtéž, 1946, č. 43 /9. 8. 1946/, s. 4) a některé sovětské kritiky (např. NIKOLAJEV, V. Zpátečníci francouzské literatury. In *Tvorba*, 1947, č. 46 /3. 9. 1947/, s. 698–699).

186) U P. Claudela kulturní ideologové ironizovali jeho ambivalentní postoj během okupace a po jejím skončení. Významný básník (a diplomat) totiž napsal oslavné básně jak na maršála Pétaina, tak později na generála de Gaulla. K tomu srov. zejm. JACKSON, J. Cit. dílo, s. 301; BOUČEK, J. Dva tábory v boji o francouzskou kulturu. Cit. článek, s. 45; FISCHER, J. O. Do boje proti kosmopolitismu v západní filologii. In *Tvorba*, 1951, č. 49 (4. 12. 1951), s. 1181.

187) Viz ORY, P., SIRINELLI, J.-F. Cit. dílo, s. 145–146.

188) Viz Camusův podpis pod peticí žádající milost pro Z. Kalandru.

189) Ke konkrétním projevům Camusovy poválečné angažovanosti viz CHEBEL D'APPOLLONIA, A. Cit. dílo. Díl I., s. 159–160.

1939.¹⁹⁰ Značně „diverzně“ působil v očích komunistů i Sartrův projekt vytvořit novou masovou středolevicovou politickou stranu. Sartrovo Revoluční demokratické sdružení (Le Rassemblement démocratique révolutionnaire, RDR) ovšem začalo postupně během roku 1948 přecházet v otevřenější protikomunistické pozice (D. Rousset) a Sartre se s ním fakticky na sklonku téhož roku rozešel.¹⁹¹ Třebaže se Sartre od počátku padesátých let aktivněji zaměřil na sbližování vlastních politických názorů s marxismem¹⁹² a hlavně komunisty podporovaným mírovým hnutím,¹⁹³ komunistická ediční politika ho na milost nevezme stejně jako další autory stojící mimo vyhraněné levicové a pravicové tábory (Estang, Mounier, Maritain).¹⁹⁴

Literární existencialismus byl také jedním z nejméně kritizovaných poválečných směrů z hlediska obsahového a uměleckého zpracování. Diskuze o něm probíhaly již v období 1945–1948, a to na širším pozadí debat o budoucí kulturní orientaci Československa. Mnichovem oslabená politická prestiž Francie se totiž stávala častým podnětem k útokům i v oblasti kulturní. V psychologizujícím a individualizujícím existencialismu tak především levicová publicistika viděla prototyp francouzské (a západní) „měšťácké“ a „dekadentní“ literatury, která symbolizovala starý, „reakční“ a válkou odvrhnutý svět, a to v kontrastu s pokrokovou a „zdravou“ kulturou slovanských zemí (po roce 1948 slovenská identita ustoupí ideologickému pojítku).¹⁹⁵ K tomuto pohledu přispívaly i četné články sovětské kritiky publikované hojně především v komunistické *Tvorbě*.¹⁹⁶ Přesto se objevovaly pokusy zhodnotit literární (i filozofický) dosah existencialismu objektivnějším způsobem.¹⁹⁷ Po roce 1948 se nicméně dostal existencialismus zcela na index.¹⁹⁸ Zejména na literárním díle J.-P. Sartra byly dokladovány ideologicky nepřijatelné umělecké postupy a závadná obsahová náplň. Kritika pranýřovala sociální status a psychologický profil Sartrových hrdinů a jejich údajně ostentativní amorálnost: jsou to lidé /Sartrovi hrdinové/ „vyšinutí, sadisté, prostitutky, zloději, vrahové, šílenci /.../. Vzájemně se trýzní, znásilňují, olupují, vraždí /.../. Peklo, to jsou vždy ti druzí a ti druzí jsou nutně peklem /.../. Od strachu, nesvobody, trýzně, kterou připravují ti druzí, se lze osvobodit jen vraždou, případně sebevraždou. To jsou maximy vyseknuté z děl J.-P. Sartra a v nich je obsažena

190) Tamtéž, s. 165–166.

191) Tamtéž, díl II., s. 110–116.

192) Ještě v červnu 1950 ale podepíše prokalandrovskou petici.

193) Podpoří H. Martina (k Martinově procesu viz předchozí kapitola), zúčastní se sjezdu Světového mírového hnutí ve Vídni v roce 1952 a zejména publikuje rozsáhlý text *Les communistes et la paix (Les Temps modernes, 1952–1954)*.

194) Viz též ČECH, P. *Idéologie politique et „modernité“ de l’auteur : la réception de Jean-Paul Sartre dans les Pays tchèques entre 1948–1953*. Cit. článek.

195) Srov. např. dobový příznačný text J. Šterna: „/.../ země tradičního kapitalismu byly zasaženy úpadkovou literaturou /.../ a před ní zůstala ve svém celku uchráněna literatura národů slovanských.“ ŠTERN, J. *Úpadková literatura a naše národní tradice*. In *Tvorba*, 1948, č. 24 (16. 6. 1948), s. 476.

196) „V Paříži vychází mnoho knih, které záměrně šíří škodlivé myšlenky nevíry v pokrok a snaží se otrávit vědomí lidí jedem amoralismu a pasivity. /.../ Vznikají nové „ismy“, z nichž nejmódnějším se stal existencialismus.“ NIKOLAJEV, V. *Zpátečníci francouzské literatury*. Cit. článek, s. 698.

197) Zejména Jan Patočka a Václav Černý.

198) Punc oficiálního zavržení celého směru (vedle dalších uměleckých tendencí) měla příslušná pasáž v projevu ministra V. Kopeckého na IX. sjezdu KSČ v květnu 1949. Projev byl otištěn např. v *Osvětové práci*. Viz KOPECKÝ, V. *Náš hlavní úkol: Výchova národa v duchu socialismu*. In *Osvětová práce*, 1949, č. 24–25 (7. 6. 1949), s. 4.

morálka existencialisty.¹⁹⁹ Radikální kritikové neváhali propojovat Sartrova filozofická východiska s nacistickou ideologií, kdy prostředkujícím členem se staly filozofie a společenské působení Sartrova učitele M. Heideggera. Sartrův existencialismus se měl údajně stát také ideologickou oporou amerického imperialismu.²⁰⁰ Vedle Sartra neunikli kritice ani další představitelé literárního existencialismu: Camus („jeden z apoštolů úpadku a bahna“²⁰¹), S. de Beauvoirová nebo např. E. Roblès, kterého literární kritika přiřadila ke „camusovské škole“.²⁰²

Množství kritických útoků směřovalo po roce 1948 také proti moderním básnickým směrům.²⁰³ Pouňorové pronásledování avantgard byl paralelní proces, který zasáhl prudce nejen oblast francouzské přeložené literatury, ale i modernistické proudy v meziválečné poezii české. Vzájemné kontakty obou avantgard (např. Breton a Teige) intenzitu selekčních procesů ještě zvyšovaly.²⁰⁴ Zásadní vliv na recepci autorů básnického novátorství po roce 1948 ovšem měla zejména společenská angažovanost francouzských a českých surrealistů ve druhé polovině třicátých let,²⁰⁵ tříbení jejich názorů v otázce socialistického realismu, postoje k politickým procesům v Sovětském svazu v období 1936–1938 a s tím

199) BOUČEK, J. Dva tábory v boji o francouzskou kulturu. Cit. článek, s. 44. K psychopatologičnosti a údajně pornografickému charakteru Sartrových děl odkazovaly i další publicistické texty, případně stručné komentáře v doprovodných textech. Srov. např. NA, f. MZV-VA II, IČ 265, K 97. LIEHM, A. J. Literatura podněcovatelů války. In *Lidové noviny*, 6. 7. 1951; tamtéž, IČ 2320, K 618. FISCHER, J. O. Francouzská literatura v boji za mír. In *Rudé právo*, 22. 10. 1950; LIEHM, A. J. Doslov. In ABRAHAM, P. *Držte se, soudruzi*. Cit. dílo, s. 164; SOLDAN, F. Doslov, s. 338.

200) Srov. např. CEBENKO, M. D. *Francouzská buržoasní filosofie – ideologická zbraň amerického imperialismu*. Praha : Rudé právo, 1953, zejm. s. 26; ISBACH, A. A. *Současná francouzská literatura*. Praha : Orbis, 1949, s. 28.

201) BOUČEK, J. Dva tábory v boji o francouzskou kulturu. Cit. článek, s. 43.

202) V recenzi na společné vydání *Stávky a Údolí ráje* vytykal Karel Bradáč Roblèsově poetice převažující pocit absurdity, absenci pozitivních východisek a pesimistické závěry. Svěho textu využil i ke kritice závadné činnosti nakladatelství Máj. Viz BRADÁČ, K. Podivně lidový Emmanuel Roblès. In *Tvorba*, 1948, č. 37 (22. 9. 1948), s. 738.

203) Selekčním sítem ovšem neprošla ani ta moderní básnická tvorba, která se odchylovala od závazně pocíťované normy, i když jejím autorem byla prokazatelně „pokroková“ osobnost. To dokazují např. básnické prózy Jeana Marcenaca *Ďábelská krása*. Dílo neprošlo institucionalizovanou preventivní cenzurou v dubnu 1951. O vydání přitom usilovalo nakladatelství Melantrich. Viz NA, f. 19/7, a. j. 564. Zápis z povolovacího řízení (13. 4. 1951). K Marcenacově angažovanosti srov. CHEBEL D'APPOLLONIA, A. Cit. dílo. Díl II., s. 187.

204) Útoky proti vůdčímu představiteli moderních básnických tendencí v českém prostředí Karlu Teigemu vedli zejména L. Štoll (*Třicet let bojů za českou socialistickou poezii*) a časopisecky Mojmír Grygar (rozsáhlá stať v *Tvorbě* viz níže). Zejména Grygar Teigeho obviňoval, kvůli jeho privilegovaným osobním kontaktům s francouzským prostředím, z tehdy „módního“ kosmopolitismu, totiž že velkou část české literární scény slepě podřídil působení francouzských „chorobných“ uměleckých vlivů. Srov. GRYGAR, M. Teigovština – trockistická agentura v naší literatuře. In *Tvorba*, 1951, č. 42, 43, 44 (18., 25. 10., 1. 11. 1951), zejm. s. 1037, 1060–1062. Ke kontaktům mezi francouzskou a českou meziválečnou avantgardou srov. také STEJSKAL, M. Sdílený plamen (Kontakty mezi francouzskými a československými surrealisty). In *Prostor*, 2004, č. 27, zejm. s. 20; dále též některé publicistické texty poznamenané různou mírou ideologické angažovanosti svých českých autorů: KVAPIL, J. Š. L'avant-garde tchécoslovaque d'entre les deux guerres et l'avant-garde parisienne. In *Philologica pragensia*, 1968, č. 3, zejm. s. 135–139; RUBEŠ, J. Nezval a Breton. In *Časopis pro moderní filologii*, 1979, s. 17–21; BRETT, V. Ideologická podstata surrealismu. In *Časopis pro moderní filologii*, 1971, č. 3, s. 116–125 (zde především k trockistickému obratu A. Bretona).

205) Srov. též již vzpomenutou podporu některých surrealistů v čele s A. Bretonem odsouzenému Z. Kalandrovi.

související diferenciaci a odstředivé tendence v české²⁰⁶ i francouzské surrealistické skupině. Rozchod se surrealistickým hnutím (které směřovalo pod Bretonovým vedením ve 30. letech k antikomunistickým pozicím), k němuž dospěli na francouzské straně Éluard, Aragon nebo Tzara, vykoupil těmto tvůrcům možnost přejít do třídy ideologicky tolerovatelných autorů.

Hlavní ideologické výtky vůči umělecké stránce avantgardní poezie (zejména surrealismu) se týkaly údajně „neplovného“ formalismu, individualismu, odtažitosti od „skutečné“ reality a v neposlední řadě i vlastní tvůrčí metody zdůrazňující roli psychických automatismů, procesů v nevědomí apod. Tvorba avantgard byla považována za vysoce exkluzivní a nesrozumitelnou pro široké čtenářské vrstvy. Z tohoto důvodu ji kulturní ideologové vnímali jako „nepokrokovou“ a sloužící pouze zájmům „politické reakce“.²⁰⁷

Česká ediční politika ostrakizaci moderních básnických směrů citlivě zaznamenala. Zatímco před rokem 1949 vyjdou tři tituly T. Tzary (1946: 3), dva R. Desnosa (1945, 1947) a G. Apollinaira (1946, 1948) vedle sborníku *Mezinárodní surrealismus* (1947), v následujícím období se žádný další knižní překlad v nějakém z reprezentativních nakladatelství neobjeví.²⁰⁸ Poněkud ambivalentní pozici se těšil z uvedených jmen Tristan Tzara. Soubor dvou přednášek, které pronesl při své pražské návštěvě v březnu 1946 (knižní vydání v témže roce v Družstvu Dílo pod názvem *Dialektika poesie. Surrealismus a doba poválečná*), se dostane při zásahu následné cenzury do omezeného antikvariátního prodeje s dovětkem, že jde o „literárněhistorický zajímavý dokument“.²⁰⁹ Relativně shovívavý postoj k položce zřejmě obrátil i Tzarovu pozitivně vnímanou společenskou angažovanost (např. účast v Bitvách o knihu²¹⁰) a poměrně kladný vztah k SSSR a lidovědemokratickým státům.²¹¹

Dalšími výraznými vyloučenými tendencemi z okruhu francouzských překladů byly prozaické žánry válečného, venkovského, společenského a psychologického romá-

206) K tomu podrobněji viz DRÁPALA, M. Iluze jako osud. K vývoji politických postojů Vítězslava Nezvala. In *Soudobé dějiny*, 1996, č. 2–3, zejm. s. 188 a násl.; dále PFAFF, I. Krize české kultury po moskevských procesech 1936–1938. Cit. článek, s. 33–57. Podnětný je především Drápalův text, neboť autor upozorňuje na variabilitu estetických a politických názorů V. Nezvala. Nezval totiž na jedné straně své předválečné vazby k surrealismu a poetismu vědomě rozbíjel silně angažovanou básnickou tvorbou, aniž by ovšem na straně druhé zřetelně obhajoval poetiku socialistického realismu. Dráपालa rovněž zdůrazňuje, že přes jisté „odrodilství“ si Nezval svými vystoupeními na obranu některých perzekvovaných autorů (Halas, Seifert, někteří katoličtí spisovatelé) jistou míru continuity s předchozí básnickou tvorbou udržuje. K tomuto relativně odvážnému jednání ovšem Nezval využil zásadní politickou podporu ze strany ministra V. Kopeckého. Bez ní by totiž jeho pozice v kulturněpolitické sféře byla značně oslabena (viz význam tzv. pamfletové aféry na Nezvala na jaře 1949). Viz KNAPÍK, J. *V zajetí moci*. Cit. dílo, s. 68–71; srov. též Nezvalovu obhajobu moderní meziválečné poezie, kterou pronesl ve svém projevu na prvním sjezdu československých spisovatelů v červnu 1946 (*Účtování a výhledy*. Cit. dílo, s. 102–107).

207) Srov. např. projev Z. Nejedlého na večeru kulturních pracovníků v Lucerně (květen 1945), který byl publikován ve *Varu* v dubnu 1948 (NEJEDLÝ, Z. Za lidovou a národní kulturu, 1948, č. 1, s. 13; dále též, Ideové směrnice naší národní kultury. Tamtéž, č. 3, s. 70). Ze sovětské kritiky jsou nejdůležitějším zdrojem odsudků modernistické poezie projevy A. A. Ždanova: ŽDANOV, A. A. *O umění*. Cit. dílo, zejm. projev Za vysokou ideovost literatury (útok proti básníkům M. Zoščenkovi a A. Achmatovové), zejm. s. 24–30.

208) K bibliofilským vydáním a jejich funkci v českém překladu z francouzštiny viz následující oddíl.

209) NA, f. MI-D, IČ 345, K 87. Rozhodnutí o knihách nakladatelství Brázda (14. 2. 1952).

210) Viz CHEBEL D'APOLLONIA, A. Cit. dílo. Díl II., s. 188.

211) To připomíná např. I. Fleischmann v jedné ze svých depeší. Srov. NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Stručný přehled kulturněpolitické situace (červen 1949).

nu. Následné selekční mechanismy tak např. zachytily romány C. Avelina (*Mrtvý čas*), J. Debûa-Bridela (*Porážka*), R. Garyho (*Evropská výchova*) nebo drobné Vercorsovy prózy (*Moře mlčí*, *Cesta za hvězdou – Zbraně noci*), které různým způsobem zpracovávaly tematiku II. světové války. Ze zápisů z jednání cenzurních orgánů většinou nevyplývá, proč byl konkrétní titul postižen. Jisté ospravedlnění je patrné pouze v lektorském posudku na novelu *Moře mlčí*, kde negativní faktor představovala relativně kladná postava kultivovaného německého důstojníka Wenera von Ebrennac, vůči kterému jeho francouzští nedobrovolní ubytovatelé zaujmou po čase smířlivý postoj.²¹² Debû-Bridelův román *Porážka* nemohl obsahově vyhovovat z více důvodů. Předně se jednalo o dílo z roku 1942, které zachycovalo nevelký časový úsek od jara 1939 do jara 1940, tedy období, v němž se „zrádná“ Francie nejdříve neúspěšně snažila předejít válečnému konfliktu s Německem cestou mezinárodních ústupků (Mnichov), avšak nakonec je po tzv. *drôle de guerre* a prudkém německém útoku drtivě poražena. Vedle negativních reminiscencí mnichovského syndromu musela kniha nevyhovovat i proto, že ideologicky nepatříčně odkazovala (na postavě Češky Boženy) na záporně vnímanou předmnichovskou republiku a její politické špičky (T. G. Masaryk), na hrdinství československých vojenských sborů ve Francii nebo např. na význam francouzského zahraničního odboje vedeného de Gaullem. S přímým odkazem na J. Giona zastávaly některé postavy silně pacifistické postoje, které se v optice českých kulturních ideologů rovnaly kolaborantské zradě. Román neměl dále žádného přesvědčivě kladného hrdinu, což byl aspekt obecně komunistickou kritikou v tomto typu literatury napadáný, stejně jako absence „správného politického“ pohledu a soustředěnost na vnitřní psychický život postav.²¹³ Přílišná subjektivizace vyprávění byla zřejmě dalším důvodem, proč byl do stoupy poslán (vedle *Porážky*) i Avelinův *Mrtvý čas*.

Venkovskou tematiku zastupují ve vyloučené literatuře makulované romány Ch. Ramuze (*A kdyby slunce nevyslo*) a J. Feuillarda (*Temná země*).²¹⁴ Románu z venkovského prostředí byla českou marxistickou kritikou obecně vytýkána přílišná idealizace venkova, absence líčení skutečných třídních rozporů a zdůrazňování údajně neexistujícího konfliktu mezi vesnicí a „zkaženým“ městem. Výtky směřovaly i proti tematizaci jisté pasivity venkovanů, kteří jsou ve svém jednání příliš poslušnými vykonavateli „vůle Boží“ a ve svém každodenním životě se často řídí mystickými přírodními zákony.²¹⁵

212) V posudku je novela označena jako příběh „/.../ z okupované Francie, idealisticky postavená tendence o hodném a kultivovaném německém důstojníkovi.“ (NA, f. MI-D, IČ 345, K 87. Posudky.) Vedle obsahové složky díla záporným selekčním vlivem muselo zapůsobit i jméno autora předmluvy (Václav Černý) a některá nežádoucí jména odbojových francouzských autorů (uvedená v českém textu): např. F. Mauriac a J. Cassou.

213) K tomu srov. např. kritiku některých českých válečných románů z pera ředitele Orbisu J. Štefánka. Podle něho autoři „vidí život za okupace subjektivisticky, křivě, poraženecky. Za ústřední postavu si volí slabocha, egoistu, zbabělce /.../. ŠTEFÁNEK, J. K situaci naší prózy. In *Tvorba*, 1949, č. 27, 35 (6. 7., 31. 8. 1949), s. 637, 833. Neideologické zpracování válečné tematiky zřejmě ovlivnilo i makulaci Garyho *Evropské výchovy*, v níž byly značně zproblematizovány komunistické schematické kategorie obětí a útočníků, poražených a vítězů a také prostředků a cílů válečného konfliktu (karikatura sovětského generála, neheroičtí partyzáni, sympatický německý učitel hudby, prostitute jako efektivní špionážní metoda apod.).

214) Ramuzův román putoval do stoupy dokonce bez lektorování, což zřejmě ohráželo zásadní nepřijatelnost autora. Feuillardova próza byla označena jako „literární brak“. Srov. NA, f. MI-D, IČ 345, K 87. Posudky; NA, f. 19/7, a. j. 564. Zápis o schůzi povolovací komise (19. 1. 1950).

215) K charakteristice venkovské prózy viz např. ŠTEFÁNEK, J. K situaci naší prózy. In *Tvorba*, 1949, č. 23 (8. 6. 1949), s. 544. Venkovská tematika byla zastoupena i v románech H. Bosca, H. Pourrata, M. Zermattena, M. Geversové a J. Lebraua, jež vyšly ještě před rokem 1949.

Kategorie společenského a psychologického románu byla cenzurními zásahy také relativně výrazně postižena. Následná cenzura poslala po roce 1949 do stoupy mj. romány R. Morela (*Sága*, zde ještě silný náboženský přesah), N. Rogerové (*Nový Lazar*) nebo P. Vialara (*Velká smečka*). Kritické hlasy proti tradičnímu společensko-psychologickému románu se nicméně objevovaly již před rokem 1949. Literární kritika francouzskému románu vytýkala především sklon k nadměrné psychologizaci a dále např. přílišné zaměření na líčení rozkladu tradičních rodinných vazeb.²¹⁶ Některá z výše uvedených děl navíc obsahovala i jiné ideologicky závadné momenty. Např. Vialarova *Velká smečka* byla románem z „loveckého“ prostředí a líčila život upadající šlechty, která vše ve svém životě dokáže obětovat požitku z honitby. *Nový Lazar* N. Rogerové byl vystaven na pseudovědeckém a náboženském motivu: díky „záračné“ chemické substanci z 18. století lze přivést k životu již jednou zemřelého člověka, který ovšem svůj „nový“ život zasvětil Bohu. Ediční praxe ovšem ukázala i na další zásahy proti románové tvorbě z meziválečného nebo těsně poválečného období. Po roce 1949 se tak např. neobjeví žádné dílo A. Mauroise, třebaže ještě v letech 1945–1948 vyjde tomuto autorovi devět titulů.²¹⁷ Mlčení zavládne rovněž kolem velice populárního G. Chevalliera (šest vydaných položek v periodě 1945–1948, žádná v období následujícím) a G. Bernanose.

6.4 Shrnutí

Vylučování různých literárních fenoménů z okruhu českých překladů z francouzštiny bylo v období 1949–1953 součástí širokých reinterpretačních procesů, které intenzivně probíhaly v literární oblasti. K zásadním strukturálním proměnám došlo po roce 1948 v souvislosti se začleněním ČSR do sovětské zóny vlivu a přijetím marxistické ideologie za „státní“ filozofii lidovědemokratického Československa. Důvody některých selekčních zásahů ovšem nebyly vysvětlitelné pouze politicko-kulturními změnami v této periodě a k vylučování docházelo již v předchozí relativně svobodné etapě ediční politiky: např. pro pravicové autory obviněné z kolaborace představuje *selekční práh* konec druhé světové války a toto prvotní selekční opatření přechází plynule do období následujícího.

V předchozích oddílech jsme poukázali na bohatost vyloučených literárních fenoménů a na základní osy, které motivovaly konkrétní selekční zásahy. Byly jimi osobnost francouzsky píšícího autora, jeho dílo, případně osobnost českého (slovenského) zprostředkovatele (autora doprovodného textu, sestavitele výboru) a příslušné české nakladatelství. Rozhodujícími prvky přitom byly ve většině dohledaných cenzurních postihů první dvě ze čtyř uvedených proměnných. Výsledkem vylučovacích procesů bylo vytvoření dvou

216) „Měšťanský román v období své dekadence kladl důraz jen na člověka osamoceneného a záhadného, stále se vnitřně štěpícího a rozrůstajícího, jehož duše se stala kolonií duší. /.../ Literatura, která se živí líčením rozkladu měšťanské rodiny, aniž ukáže pozitivní protiklad té dekadence /... je útvarem nemajícím/ co říci, stejně jako filozofie pro kultivované labužníky, výrazově komplikovaná a esotericky výlučná.“ NA, f. MZV-VA, IČ 750, K 235. –G– (= GÖTZ, F.). Perspektivy nové literární sezóny II. (Román). In *Národní osvobození*, 19. 10. 1947; týž, Dnešní literární situace česká. In *Národní osvobození*, 17. 10. 1948.

217) K. Růžička ho považoval přitom za jednoho z nejoblíbenějších francouzských spisovatelů v předválečném Československu. Viz RŮŽIČKA, K. Procházka nejnovější francouzskou beletrii. In *Kritický měsíčník*, 1947, č. 15–16, s. 354.

obecných kategorií problematických literárních fenoménů. První tvořily jevy (autoři, díla, literární školy, umělecké postupy) ideologicky zcela nepřijatelné, jež se snažily rozmanité selekční mechanismy z okruhu literární komunikace (publikovaného překladu) důsledně vymýtit (např. existencialismus, literatura s náboženskou tematikou, pravicoví kolaboranti a levicoví renegáti). Do druhé kategorie postupně přešly na jedné straně takové fenomény, k nimž zaujali kulturní ideologové ambivalentní postoj střídající represivní opatření (která převažovala) s liberálnějšími (např. vůči naturalismu). Na druhé straně se jednalo o autory, kteří byli sice obecně přijatelní, zejména z hlediska osobní angažovanosti, avšak některá jejich díla nespĺňovala důležité kritérium *momentální ideologické potřeby* (např. Farge, Morgan, Desantiová) pro účely české komunistické ediční politiky. V této skupině se objevila i jména spisovatelů, kteří patřili k nejvýraznějším osobnostem „pokrokové“ literární Francie (Balzac, Rolland, Aragon, příp. Trioletová), tak jak její obraz utvářely a prosazovaly zejména na přelomu 40. a 50. let marxistická literární kritika, romanistika, ale také projevy vysokých politických činitelů. Překvapivý nesoulad mezi oficiální rétorikou a realitou selekčních zásahů (hlavně v případě tří posledně jmenovaných autorů) ovšem zůstal široké čtenářské veřejnosti skryt, a to alespoň ze dvou základních důvodů. Kulturní ideologové zřejmě nechtěli narušit postupně budovaný dvojobraz reakční a pokrokové literární Francie: pokroková větev francouzské literatury, reprezentovaná právě klíčovými představiteli Balzacement a Aragonem, musela pro veřejnost zůstat „bez poskvrny“, aby vynikla její *souvztažnost* s pokrokovými tendencemi v literatuře české a obecně s marxistickou teorií literatury (teorie dvou národních kultur) a filozofií společenského vývoje (význam pokrokových společenských složek při odstraňování společenských nerovností). Selekční zásahy proti významným literárním autoritám měly zůstat utajeny zadruhé i proto, že by jejich zveřejnění mohlo otrávit čtenářovou *důvěrou* ve fungování komunistické ediční politiky (potažmo celého režimu) právě kvůli nemorálnímu nesouladu mezi proklamovaným a reálným (utilitaristicky motivovaným) přístupem k francouzské literatuře.

6.5 Možnosti průniku

Třebaže spojené úsilí rozmanitých selekčních mechanismů vyloučilo masivně a s oficiální politickou podporou v období 1949–1953 vysoký počet uměleckých tendencí a autorských osobností z oblasti akceptovatelné francouzsky psané literatury, existovaly jisté omezené možnosti, jak v českém knižním překladu uvést autora (titul), který se s prosazovanou kanonickou normou neshodoval. Tyto možnosti ovšem do jisté míry limitoval stupeň závažnosti ideologických nedostatků.

Již v předchozích částech jsme systematicky upozorňovali na relativně rozšířenou praxi doprovodit české vydání vysvětlujícím textem, resp. provést v něm obsahové úpravy ve srovnání s původním francouzským vydáním. Díky tomuto postupu mohly vyjít česky takové tituly, v nichž míra reálné (nebo potenciální) ideologické závadnosti byla poměrně nízká.

Vedle této praktiky používané během celého období 1949–1953 skýtal jisté možnosti i prozatím neustálený a nepropracovaný model nové ediční politiky (a institucionalizované cenzury) v přechodném období mezi únorem 1948 a létem 1949. V tomto přibližně

patnáctiměsíčním časovém úseku se tak některým nakladatelstvím (např. Máj, Družstevní práce, A. Dědourek, Družstvo Vlast) podařilo vydat díla, která se od direktivně prosazované normy vzdalovala. Třetí možností²¹⁸ jak uvést v knižní formě²¹⁹ ideologicky nevhodné dílo představovala bibliofilská vydání. Bibliofilie měla v českých zemích dlouhou tradici,²²⁰ a to již od počátku 20. století i v institucionalizované podobě.²²¹ Rozmach znamenala v období první československé republiky a svoje bibliofilské edice si podržela mnohá zavedená nakladatelství i pro roce 1945 (R. Škeřík, V. Šmidt, J. V. Pojer, V. Pour a další). Změněné společenské poměry po roce 1948 ovšem bibliofilským vydáním nepřály. Bylo na ně nahlíženo jako na příliš exkluzivní a elitářské pozůstatky předchozího „kapitalistického“ nakladatelského podnikání. Bibliofilie se totiž svým důrazem na formální úpravu tištěného titulu, jeho specifickou, náročnější či okrajovou tematikou, malým počtem výtisků, avšak vyšší cenou neslučovala s proklamovanou demokratizací české kultury a literatury, kterou měly zaručit mj. masové a levné edice.²²² Vydavatelský zákon z března 1949 oficiálně potvrdil likvidaci soukromých nakladatelských subjektů, a tak ukončila své působení i většina bibliofilských edic. Bibliofilská vydavatelská činnost, zaštitěná Spolkem českých bibliofilů (SČB), se organizovaně začlenila z vůle ministerstva informací a osvěty v lednu 1950 pod nakladatelství Československý spisovatel.²²³ Vzájemná spolupráce Spolku a nakladatelství trvala až do roku 1958 a v oblasti francouzských překladů nebyla ve sledovaném období 1949–1953 příliš plodná.²²⁴

Vedle „oficiální“ bibliofilie ovšem po roce 1948 přetrvávala činnost některých soukromých tiskařů-bibliofilů, avšak v mnohem menším rozsahu a skrytější podobě. V referenčních bibliografických zdrojích jsme dohledali sedm subjektů, které v období 1949–1953 vytiskly alespoň jeden překlad z francouzštiny. Celkem se jednalo o devatenáct položek, jež přináležely především k francouzskému symbolismu a marginalizované erotické

218) Stranou ponecháme ještě jinou variantu, a to že autor (titul) neprůchozí v české části společného státu vyjde ve sledovaném období v překladu slovenském. To se podařilo např. zmiňované rozsáhlejší novele E. Trioletové *Milenci z Avignonu*. Zatímco na český překlad si čtenář musí počkat až do roku 1961, ve slovenštině je možné si ho přečíst již v roce 1950. Slovenština tak zřejmě sehrála roli „slabšího“ jazykového kódu s menším okruhem účastníků literární komunikace, který tak představoval i nižší nebezpečí pro šíření ideologicky méně vhodných autorů (děl). Vedle Trioletové projde ve slovenském překladu necelá desítko dalších titulů, které v českých zemích zastavily cenzurní mechanismy (mj. CLAUDE, H. *Kam speje americký imperializmus*. Bratislava : Tatran, 1952; COGNIOT, G. *Proti kozmopolitizmu*. Bratislava : Tatran, 1952; BALZAC, H. de. *Lalja v údolí*. Bratislava : Obroda, 1949; ZOLA, É. *Peniaze*. Bratislava : Práce, 1951; SORIA, G. *Ako žijú Rusi?* Bratislava : Obroda, 1951). Viz BOKESOVÁ, V. (a kol.) *Francúzska literatúra na Slovensku 1945–1976*. Bratislava : Alfa, 1980.

219) Závadná literatura totiž mohla vyjít i časopisecky, byť v časově omezeném úseku maximálně do konce roku 1949. Např. v pátém ročníku časopisu *Kvart* se ještě v roce 1949 objeví překlady krátkých textů již vylučovaných autorů: např. T. Corbièra, B. Péreta, J. Préverta, J. Superviella, J. Gracqa, H. Michauxe, A. Bretona, J. Cassoua, A. Rimbauda, J.-P. Sartra, P. Valéryho a P. Verlaina.

220) Následující text vychází z našeho příspěvku *Les différences tolérables et intolérables dans la traduction tchèque des textes français: l'exemple des bibliophilies entre 1945 et 1953*, který publikovala v elektronické podobě revue *Sens public*. Viz závěrečná Bibliografie.

221) Spolek českých bibliofilů vzniká v roce 1908.

222) Viz např. JAVŮREK, J. Česká bibliofilie po roce 1945. In *Marginálie*. Praha : Památník národního písemnictví, 1968, s. 107.

223) Viz ZINK, K. Spolek českých bibliofilů po druhé světové válce. In *Marginálie*, cit. dílo, s. 94.

224) V bibliofilské edici Ráj knihomilů totiž vyjdou pouhé tři tituly: Hugovi *Géniové* (1951) a Balzacovy práce *Neznámé arcidělo* (1950) a *Červená hospoda – Sbohem* (1950).

a spirituální literatuře. Činnost dvou z těchto sedmi subjektů, nakladatelství R. Škeříka a tiskárny pardubického Vlastimila Vokolka, ovšem v nových podmínkách nastolených vydavatelským zákonem netrvala příliš dlouho: Škeřík končí v roce 1949 a Vokolek o rok později.²²⁵ Přesto se v jejich produkci objeví z francouzských překladů ještě román Alaina-Fourniera *Kouzelné dobrodružství, Portugalské listy* M. Alcoforadové²²⁶ (oba tituly R. Škeřík: 1949) a francouzsko-české vydání *Svaté Terezy* Maurice de Guérin (Vokolek: 1949). Z dalších pěti bibliofilských subjektů je třeba zmínit výraznější osobnost litomyšlského tiskaře Josefa Portmana, který všechny své tisky vytvořil v jediném exempláři. Z francouzských překladů to byly židovský apokryf *Asenat* (1949), výňatek z Mirbeauova románu *Zahrada muk* v předválečném překladu M. Majerové *Miss Klára* (1949) a dvakrát vytištěné soubory symbolistických básní v próze P. Louýše *Písně Bilitiny* (1949, 1950). Mimo Prahu, ve Frenštátě pod Radhoštěm, působili také „soukromí“ nakladatelé-bibliofilové Pavel a Mahulena Parmovi, pro něž vytiskl Jaroslav Picka úryvek z Verlainovy tvorby (*Můj Bůh mi řekl: Synu můj...*, 1952). A právě J. Picka (1897–1957), tiskař a zároveň dlouholetý poválečný tajemník SČB, představuje nejvýznamnějšího tvůrce bibliofilských vydání francouzských překladů po roce 1948.²²⁷ Jeho dílo je ale mnohem rozsáhlejší²²⁸ a společenské působení různorodější. Od roku 1950 jako jednatel a tajemník SČB dohlížel v Československém spisovateli na vydávání bibliofilské edice Ráj knihomilů. Mimo vazby na „oficiální“ bibliofilii vytiskl na svém soukromém lisu v letech 1950–1953 nanejvýš v několika desítkách kusů dalších deset titulů z francouzské literatury. Kromě francouzských symbolistů Ch. Baudelaira, R. de Gourmont, P. Verlaina a J. Barbeyho d’Aureville to byla i poezie G. Apollinaira, F. Villona a V. Huga a jeden prozaický text H. de Balzaca.

Zřejmě proto aby jeho bibliofilie nezavdaly podnět k represivnímu zásahu ze strany státní moci, uchýloval se J. Picka k určitým strategiím, které s úspěchem používal již během II. světové války.²²⁹ Výjimkou nebylo ani kombinování různých typů těchto strategií. Své tisky zejména antedatoval, aby poněkud oslabil zájem následné cenzury. Např. Baudelairovu erotickou báseň *Kurtizáně*, kterou poprvé vydal již v roce 1943 v překladu V. Nezvala, vytiskne v roce 1950 a opakovaně i v roce 1951 vždy s fingovaným vrocením: exempláře z roku 1950 nesou jako rok vzniku položky údaj 1943 a o rok mladší výtisky letopočet 1946.²³⁰ Antedatáci použil Picka i v případě Gourmontových

225) K zániku tiskárny V. Vokolka a snaze SČB o její záchranu viz LADOVÁ, B. Vlastimil Vokolek, tiskař a nakladatel. In *Strahovská knihovna. Sborník Památníku národního písemnictví*. Praha : Památník národního písemnictví, 1973, s. 159.

226) Skutečným francouzským autorem je ovšem Gabriel Joseph de Guilleragues et de Lavergne.

227) Bibliofilské překlady z francouzštiny vydaly v roce 1953 ještě další dva subjekty. Jako svůj zkušební tisk připravila pražská Uměleckoprůmyslová škola Claudelovu báseň *Pražské jezulátko* ze sbírky *Svaté obrázky z Čech*. Bibliofilské vydání La Fontainových *Bajek* vzniklo díky Edici „J“, kterou společně vytvářeli výtvarníci Ota Janeček a Ludmila Jiřincová. Stručné informace k této edici viz JAVŮREK, J. Česká bibliofilie po roce 1945. In *Marginalie*, cit. dílo, s. 109–110.

228) Od dvacátých let 20. století až do své smrti vytvořil více než 350 bibliofilských tisků. Základní informace k J. Pickovi viz zejm. GRIMM, A. O Jaroslavu Pickovi. In *Sborník Národního muzea*, řada C, sv. 20, 1975, č. 4–5, s. 182–259.

229) Na tento aspekt upozorňuje Aleš Zach v heslu, které o J. Pickovi zpracoval pro *Lexikon české literatury*. Viz OPELÍK, J. a kol. *Lexikon české literatury*. Díl III., 2. sv. Praha : Academia, 2000, s. 904.

230) Informace o všech fingovaných a správných údajích v bibliofilích J. Picky čerpáme ze soupisu Pickových děl, který pořídil Antonín Grimm. Viz GRIMM, A. O Jaroslavu Pickovi. In *Sborník Národního muzea v Praze*. Cit. článek, s. 217–231.

Magických příběhů (správně 1950, fingovaně 1944), Verlainových *Sonetů* (1953, resp. 1947) a Villonovy *Závěti* (1950, resp. 1943).²³¹ V případě Apollinairovy poezie (*Noané*) dokonce Picka ani žádné datum neuvedl (správně rok 1951). Druhou nejrozšířenější strategií bylo, že Picka v bibliofilích nekonkretizoval počet vytištěných exemplářů, popř. uváděl nižší počet a často též odlišný status. Krátká próza Barbeyho d'Aureilly *Stránka dějin (1603)* tak měla být vytištěna v jediném exempláři pro jistého Františka Kostku. Ve skutečnosti se jednalo o 80 výtisků a další neupřesněný počet exemplářů, které Picka označil jako „zkušební tisk“. Již zmíněné vydání básně *Kurtizáně* (1951, resp. 1946) mělo obsáhnout dvacet pět výtisků, avšak reálně jich bylo padesát dva. Verlainovy *Sonety* počet výtisků vůbec neuváděly. Podle A. Grimma jich ale mělo být šedesát. Stejně tak neuváděla počet výtisků Hugova báseň *Bonzové* a Picka navíc exempláře označil také za „zkušební tisk“.²³² V některých případech zatajil Picka i svoje jméno jako původce vytištěného titulu a místo něho figurovala druhá osoba. Baudelairova erotická poezie (*Kurtizáně*, 1951, resp. 1946) tak jako jméno svého původce nesla jméno Václava Láchy. Také tato strategie měla zřejmě odvrátit od J. Picky nebezpečí možného postihu ze strany státní moci.

Třebaže bibliofilská vydání pořízená J. Pickou, J. Portmanem a dalšími představují početně marginální podíl²³³ v celku překladů z francouzštiny v letech 1949–1953, považujeme je za nejoriginálnější a také nejodvážnější ediční počín v tomto období, jehož smyslem bylo mj. udržet jistou míru kontinuity s ediční politikou před rokem 1948 včetně určitých atributů knižní kultury meziválečného Československa.

231) V případě Villonovy poezie užití antedatační strategie naznačuje, že novou pozici F. Villona nevnímá J. Picka v kontextu revize francouzského literárního dědictví jako jednoznačnou.

232) Termín „zkušební tisk“ tak měl evokovat jistou nedokonalost vytištěného titulu a zejména jeho kvantitativní omezenost na pouhé jednotky, což do jisté míry bagatelizovalo, stejně jako princip neuvedeného nebo záměrně sníženého počtu vytištěných exemplářů, význam položky při případném zájmu následné cenzury. Manipulaci s počtem výtisků a jejich charakterem použil Picka také u Balzacovy *Bezbožnickovy mše* (1953), Baudelairových *Malých básní prózou* (1953), Gourmontových *Magických příběhů* a *Noané* G. Apollinaira.

233) Co se týče počtu titulů, ale i objemu výtisků. Zásadní odlišnost spočívá i ve statutu „neoficiální“ bibliofilie, který se strukturálně neshoduje s „oficiálně“ vydávanou literaturou.